

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Sociální jednání migrantů ve vztahu k zákonným
úpravám**

Viktor Rumpík

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Diplomová práce

**Sociální jednání migrantů ve vztahu k zákonným
úpravám**

Viktor Rumpík

Vedoucí práce:

PhDr. Michal Tošner, PhD.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Na tomto místě bych rád věnoval poděkování vedoucímu doktoru Michalu Tošnerovi za podnětné náměty při psaní této práce, zejména pak za jeho cenný čas a konzultace. Zároveň děkuji všem svým informantům, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout. Dále patří velký dík kolektivu plzeňské pobočky Organizace pro pomoc uprchlíkům, kde mi bylo poskytnuto mnoho prospěšných informací a velká část inspirace. Také děkuji kolegyni Magdaleně Anně Brzezické, kterážto se mnou spolupracovala na pilotní studii k této práci. V neposlední řadě děkuji své rodině a přítelkyni za trpělivost.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	POUŽITÁ TERMINOLOGIE.....	5
2.1	Cizinec a migrant	5
2.2	Cizinecké právo a migrační politika	6
2.3	Klientský systém.....	11
2.4	Cílová a zdrojová země.....	12
2.5	Nelegální ekonomické aktivity, šedá zóna a ilegalita	13
3	PLZEŇ A MIGRANTI VE VZTAHU K VÝZKUMNÉ AKTIVITĚ..	15
3.1	Cizinci v Plzni	16
3.2	Některé problémy cizinců v Plzni	17
3.3	Migrace ze třetích zemí a moji informanti.....	18
3.4	Statistické minimum	23
4	TEORETICKÁ VÝCHODISKA A KONCEPTUÁLNÍ UKOTVENÍ	25
4.1	Michel de Certeau: „strategie jako nástroj silných a taktiky jako umění slabých“	26
4.1.1	Strategie: formální struktura jednání	28
4.1.2	Taktické jednání	29
4.2	Identities – Borders – Orders a změna řádu.....	30
4.3	Teorie migračních (transnacionálních) sítí.....	31

4.4	Legislativní rámec	33
4.4.1	Pobyty.....	35
4.4.2	Přechodný pobyt.....	35
4.4.3	Příklad náležitostí k žádosti o dlouhodobý pobyt.....	37
4.4.4	Účely pobytu.....	38
4.4.5	Trvalý pobyt.....	40
4.4.6	Novela zákona a základní změny.....	41
5	METODOLOGIE	45
5.1	Výzkumné otázky.....	45
5.2	Designování výzkumu a studium dokumentů.....	46
5.2.1	Studium dokumentů.....	47
5.3	Zkoumaná populace a výběr vzorku.....	49
5.4	Profily informantů.....	50
5.5	Sběr dat.....	55
5.6	Analýza dat.....	59
5.7	Etika výzkumu.....	60
6	VÝSLEDKY VÝZKUMU	62
6.1	Strategie a taktiky; jednání a jeho proměny.....	62
6.1.1	Strategie.....	64
6.1.2	Taktiky.....	74
6.1.3	Formální taktiky.....	75
6.1.3.1	Taktika využití nevládních, neziskových a jiných poradenských organizací.....	75
6.1.3.2	Taktika získání trvalého pobytu.....	78
6.1.4	Neformální taktiky.....	80
6.1.4.1	Klientský systém.....	80

6.1.4.2 Práce na „Švarc systém“, práce přes družstvo a nelegální práce	89
6.1.4.3 Reálné bydlení, platby nájemcům bytů a kvalita bydlení 92	
6.1.5 Smíšené taktiky	94
6.1.5.1 Sociální síť	94
6.1.5.2 Změna účelu pobytu.....	102
6.2 Výsledky výzkumu na základě studia dialektiky strategií a návazných taktik.....	106
6.2.1 Ovlivňuje zákon praxi jednotlivců a jak?	107
6.2.2 Vyvolává změna zákona změnu taktik v cílové zemi?	108
6.2.3 Každodenní život migrujících ve vztahu k zákonu	109
6.3 Navrhovaný koncept jednání	111
7 ZÁVĚR	114
8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	118
8.1 Literatura.....	118
8.2 Internetové zdroje	121
9 RESUMÉ	127
10 PŘÍLOHY	

1 ÚVOD

V této práci se na nejobecnější rovině ptám, zda je možné, že existují cesty, jak se popasovat s „vnější makro silou“ jménem zákon a jak se pohybovat labyrintem legislativních struktur a jít si přitom za vlastními zájmy? Argumentuji, že je možno se domnívat, podobně jako Dušan Drbohlav, že „migrant většinou není ‚pánem situace‘, jeho vnitřní pohnutky i vnější chování jsou do značné míry formovány vnějšími makro silami.“ (Drbohlav 2001: 18).

V současné době globalizačních trendů je nezbytně nutné počítat se vstupem nových migrantů na území České republiky. Právě imigrace do České republiky spojená s liberalizací trhu po pádu železné opony zapříčinila, že se z České republiky, v minulosti považované za zemi tranzitní (tedy takové, přes kterou migranti směřují pohyb dál do cíle jejich cesty) stává země cílová. Prosté konstatování, že migranti do České republiky vstupují a žijí vedle nás, však nestačí. Důležité je uvědomit si, že lidé, kteří mají zkušenost s překročením hranic, vnáší do cílového prostoru jinou praxi, která je často odlišná od té naší. Zkušenost migrantů s překročením hranic a s migrací je neustále posilována a zdůrazňována, ať ve spojení s politikou státu a její implikací do sféry praxe směrem k migrantům, tak ve spojení s majoritou – veřejností a v neposlední řadě ve spojení s vlastními kraji. Vytváří se tak napětí mezi „my“ a „oni“. S tím souvisí i zmiňovaná praxe, jež sebou nese punc individua a jeho cílové země, neméně je pak ale utvářena i vnějšími makrostrukturami a mikrostrukturami v cílové zemi. Právě na utváření praxe a každodenní život migrantů pod tlakem jedné z těchto struktur – zákona, je tato práce zaměřena. Tematicky je tedy hlavním záměrem každodennost a praxe migrantů pod vlivem migračních politik, jež na úrovni praxe používají zákonů k ovlivnění jednání jedinců.

Cílem této práce je poukázat na předpokládaný dialektický vztah mezi zákonem a sociálním jednáním jedinců pocházejících z různých komunit migrantů v Plzni. V normativních systémech je vliv na jednání každého z nás patrný. Zákony jednotlivé aktéry i celé skupiny nutí jednat svébytným způsobem, ale jaká praxe se skrývá za jednáním lidí z jiných sociokulturních kontextů, na něž jsou v cílových destinacích normativy aplikovány? Pomocí analýzy jednání vybraných jedinců ze zemí mimo EU (tzv. třetích zemí¹) sleduji, jak se zákony a v menší míře i jejich změny přenáší přes instituce až do sociální praxe. Využitím metody polostrukturovaných a hloubkových rozhovorů společně se zúčastněným pozorováním pěti informantů, implikuji koncept strategií a taktik navrhovaný francouzským badatelem Michelelem de Certeau ve slavné knize z roku 1984 „The Practices of Everyday Life“ na analýzu jejich jednání ve vztahu k zákonům. Vedle toho se věnuji i změnám strategií a změnám jednání. Ke změně řádu v případě migrace dochází při vstupu do cílové země. Řádem zde myslím zejména normativní řád – v němž jsou strategie následovány taktickým jednáním aktérů. Jako teoretický podklad mi zde slouží analytická triáda Stevena Vertovce (2009) identity – hranice – řády (identities – borders – orders). „Ideou této triády je, že při změně jedné z těchto konceptuálních domén dojde ke změně v ostatních dvou doménách“ (Vertovec 2009: 86).

Práce si tedy pokládá základní otázky o utváření praxe jednotlivých migrantů ve vztahu k legislativním úpravám a legislativě vůbec. Hypotéza zní, že zákony, které jsou tvořeny na úrovni imigračních a integračních politik Evropské unie a jejích jednotlivých členských států, nutně nějakým způsobem ovlivňuje jednání jednotlivců, migrantů. Jakým způsobem, jaké jednání a jaká každodenní praxe vzniká na úrovni jednotlivce, to jsou otázky kladené v této studii. Sleduji především praktiky zacházení s nařízeními legislativy a praxí exekutivy v rukou migrantů. Protože se

¹ Všechny země vyjma zemí EU. Blíže specifikováno na straně 5 – 6.

však jedná o analýzu jednání jednotlivců, nelze interpretace jednání a výsledky výzkumu rozšířit na celou populaci migračních komunit, či na migranty jako celek. Pokud jsou v práci naznačeny závěry týkající se celé migrační populace, jedná se vždy o možnost, pouhý možný nástin zobecnění a jsem si vědom celé řady výjimek. Lze říci, že díky mému zaměstnání se téměř denně dostávám do styku s migranty z tzv. třetích zemí a jejich každodenním životem, proto jsem schopen naznačit nějaké předběžné závěry, které ovšem zasluhují důkladnou analýzu rozsáhlejšího charakteru. Jsem ochoten uznat, že práce si takové cíle nevytýká.

Předkládaná diplomová práce vychází z terénního, empirického výzkumu mezi migranty ve městě Plzeň. Jednotlivé kroky, které vedly ke vzniku této práce, se utvářely během téměř tříleté práce s migranty v tomto městě. Vznikaly rovněž pod vlivem navštívených konferencí, seminářů, či workshopů. Při studii migrace v sociálních vědách (ať na poli sociologie, ekonomie, sociální geografie, práva, demografie, historie, politologie či urbanismu), je často využíváno makro optiky nahlížení na velké transnacionální pohyby obyvatel, či pohyby obyvatel z rurálních prostředí do měst a podobně. Jaký však význam, jaké taktiky, jaká praxe se skrývá pod jednáním lidí přicházejících do jednoho místa z různých koutů světa? Demonstruji tak tuto problematiku především na mikro úrovni pomocí případových studií jednotlivců. Makro přístup k migraci zkoumá politické, ekonomické a sociální aspekty migrace na úrovni států. Mikro přístupem k migraci lze rozumět šetření na úrovni jedince, rodiny, domácnosti. Nezřídka se oba přístupy kombinují. V této práci však pomocí metod sociální a kulturní antropologie, nahlížím na to, jak se v jednání migrantů odrazila, či odráží uplatnění legislativy, případně její změny v posledních letech. Obracím tedy pozornost zejména na jednání migrantů – jedinců – aktérů v makrostruktuře zákonných strategií. Sleduji tedy oba proudy, jak makro, tak mikro perspektivu. Odrazovým můstkem

pro výzkum je rok 2011. Právě v tomto roce proběhla poslední novelizace zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky (dále jen cizinecký zákon) a začal jsem o tomto tématu přemýšlet.

Krátce se vyjádřím ještě ke struktuře práce, která je rozdělena do dvou částí, ke kterým se pojí ještě tento úvod a závěr. Vedle těchto dvou částí, tedy teoreticko-metodologické pasáži a výsledky výzkumu, krátce vysvětlují některé pojmy, nezbytné k dalšímu čtení.

První část je tedy, jak jsem zmínil, čistě teoreticko-metodologická s krátkým exkurzem k popisu lokality a charakteru migrace z tzv. třetích zemí na území České republiky. V této části je rovněž popsán teoretický model/koncept strategií a taktik Michela de Certeau, jenž využívám při analýze jednání migrantů, obdobně tak i analytická triáda Stevena Vertovce a další teoretická východiska vážící se k této práci. V neposlední řadě je sem řazena legislativa se svým strategickým charakterem. Zároveň jsou osvětleny metodologické postupy použity při empirické části samotného výzkumu.

Ve druhé části, která obsahuje praktické výsledky uskutečněného výzkumu, je identifikováno sedm taktik na základě předcházejících strategií. Jedná se o významy a procesy zacházení s legislativou mezi migranty. Vše je doplněno o přímé citace rozhovorů s informanty, nebo podloženo konzultacemi s experty. Výsledné taktiky dávají možnost zjistit odpovědi na základní výzkumné otázky a zároveň navrhnou pracovní koncept „imigračního pole“, v němž se setkávají taktiky se strategiemi. Poté následuje závěr a celou práci uzavírá použitá literatura a přílohy. Součástí příloh je mimo jiné tabulka, jež ilustruje dialektický vztah strategií a taktik a následuje i tabulka využití taktik jednotlivými informanty, případně jejich kombinaci.

2 POUŽITÁ TERMINOLOGIE

V této části se věnuji osvětlení některých termínů používaných v této práci. Jsou jimi: migrant/cizinec, cizinecké právo, migrační politika, klientský systém/klient, cílová země a zdrojová země, trvalá migrace/cirkulární migrace v rámci migrace pracovní, či nelegální ekonomické aktivity, šedá zóna a ilegalita.

2.1 Cizinec a migrant

Primárně se zaměřuji na používání termínů cizinec a migrant. V případě termínu cizinec vycházím z emické perspektivy, kterou kombinuji s definicí zákona o pobytu cizinců. Samotní informanti o sobě mluví jako o cizincích, užívají např. „...jako každý cizinec jsem přijel...“; nebo „...o cizincích se tu mluví...“. V takových případech obracím pozornost právě na emické vnímání informantova sebe sama, tedy „jsme cizinci v České republice.“ V kontextu cizineckého zákona se „cizincem rozumí fyzická osoba, která není státním občanem České republiky, včetně občana Evropské unie“ (zák. č. 326/1999 Sb., § 1 odst. 2).

Podobně je tomu u termínu migrant. Rovněž vycházím z emické perspektivy, kdy je termínu migrant (či imigrant) užíváno i informanty. Migrantem se obecně rozumí člověk (rovněž užíváno i v živočišné říši), který se pohybuje z jednoho místa na druhé. V rámci této práce jsou to lidé, kteří překročili státní hranice a jejich pobyt za touto hranicí má trvalejší charakter. V tomto článku užívám termínů cizinec/migrant vcelku shodně zaprvé na základě emických kategorií a v druhé řadě na základě charakteru výzkumného vzorku. Zjednodušeně lze říci, že každý z informantů je migrant-cizinec.

2.2 Cizinecké právo a migrační politika

Pojem cizinecké právo, který využívám v této práci lze definovat jako „soubor těch právních norem, které ukládají cizincům povinnosti nebo přiznávají práva, přičemž tyto povinnosti a tato práva jsou odlišná od povinností a práv občanů dotyčného státu“ (Čizinský a kol. 2012: 15). Obecně jsou do cizineckého práva řazeny otázky vstupu a pobytu cizinců, otázky mezinárodní ochrany, otázky ekonomické činnosti cizinců v cílové zemi. Lze sem zařadit všechny aspekty, které se v rovině legislativy cizinců dotýkají a jsou nastaveny jinak, než pro běžného občana.

Pojednávám také o migrační politice, která hraje důležitou roli při utváření strategií. Termínem politika, nebo politiky (policy, policies) je rozuměn soubor cílů a opatření formulované a aplikované státní mocí. Politiky se dělí na *normativní* a *nenormativní*. „Jádrem normativních politik, které mě zajímají, jsou zákony a další právní předpisy“ (Baršová, Barša 2005: 9, kurzíva moje). Tato „jádra“ a jejich implikace do praxe jsou strategiemi.

Migrační politika lze ve středoevropském² kontextu rozdělit na politiku imigrační a politiku integrační. V rámci politiky integrační je uplatňována mocenská strategie směrem k pobytu cizince na území České republiky a jeho integraci do struktur majority. V rámci politiky imigrační je úkol státu (potažmo i Evropské unie) ohlídat vnější hranice těchto prostorových formací, před nelegálním vnikem lidí z prostoru za hranicí. Opatření imigračních politik EU/ČR spočívá v zavedení vízových povinností a dalších opatření. V rámci migrační politiky je zároveň zahrnuta

² V anglosaském kontextu se migrační politika ztotožňuje se politikou imigrační. Například Thomas Hammar mluví o implementaci „immigration policy“ a rozděluje ji do dvou částí a to na politiku, jež reguluje migrační tok politiku, jež se vztahuje k ekonomickým sociálním a politickým práv migranců a jejich integraci do společnosti (Hammar 2006).

problematika azylu, kterou ošetřuje zákon č. 325/1999 Sb., zákon o azylu. Na tuto problematiku se však práce nezaměřuje.

Na migrační politiku lze nahlížet jako na soubor zákonů, nařízení a praktik týkajících se pohybu mezinárodních migrantů přes státní hranice a jejich pobytu na území cílové země. Podle některých autorů (Barša, Baršová 2005) se jedná o několik odlišných praktik, kterými jsou například imigrační/emigrační politiky regulující pohyb migrantů do a ze země, integrační politika, vízová politika a politika ochrany státních hranic. Dále by se podle Drbohlava mohly řadit k migrační politice i názory a postoje veřejnosti, zaměstnavatelů a ostatních aktérů k migrantům (Drbohlav 2010). V tvorbě migrační politiky České republiky hraje nejzásadnější roli Ministerstvo vnitra České republiky (dále MVČR) a především jeho subjekt Odbor azylové a migrační politiky (dále OAMP). V České republice došlo v předminulém roce na převod kompetencí týkajících se migrantů – hlavně vydávání povolení k dlouhodobému pobytu a dalších z policie ČR – resp. Cizinecké policie na OAMP. Další subjekty, které legislativně upravují migrační politiku, jsou Ministerstvo zahraničních věcí (dále MZV), Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále MPSV) a Ministerstvo průmyslu a obchodu.

Odbor azylové a migrační politiky je útvarem MVČR pro výkon působnosti vymezené ministerstvu v oblasti mezinárodní ochrany, uprchlictví, vstupu a pobytu cizinců, koncepce integrace cizinců, státního integračního programu a schengenské spolupráce. Odbor je útvarem ministerstva pro řízení organizační složky státu Správa uprchlických zařízení Ministerstva vnitra; předkládá návrhy na zřízení či změnu charakteru azylových zařízení nebo zařízení pro zajištění cizinců.

K 1. 1. 2011 převzal Odbor azylové a migrační politiky agendu dlouhodobých víz a dlouhodobých pobytů k již převedené agendě pobytů

trvalých. Ze stránek MVČR³ se dozvídáme, že proběhly dvě etapy převodu kompetencí. V rámci první etapy MVČR zcela převzalo agendu povolování trvalých pobytů a ve druhé etapě agendu vydávání povolení k dlouhodobému pobytu a dlouhodobého víza. Opatření týkající se první etapy nabyla účinnosti dnem 1. ledna 2009. Opatření týkající se druhé etapy nabývají účinnosti dnem 1. ledna 2011 – od tohoto data přebírá ministerstvo i agendu dlouhodobých pobytů a dlouhodobých víz.

Jaká je tedy politika uplatňovaná vůči migrantům v České republice? Je nutné říci, že nelze pohlížet na migrační politiku, bez předchozí znalosti procesů, jež vedly k současné podobě legislativy a uplatňovaných pravomocí. Nezaměřuji se však na trendy, jež podobu migrační politiky v posledních dvaceti letech utvářely, odkazuji na klasifikaci Baršových (2005). Zajímavější pojetí podoby migrační politiky v posledních dvaceti letech najdeme na následujících řádcích.

Pavel Čížinský a Tereza Kušniráková ve svém článku o migrační politice v České republice uvádějí, že migrační politika je pouze: „náhodnou výslednicí nejrůznějších často protikladných faktorů...“ citace uvedená shora, vystihuje reálnou podobu migrační politiky v České republice, neméně pak pokračování citace: „většinou vyjadřuje zkušenosti, že stát buď vlastně žádnou migrační politiku nemá a migrační dění je jenom náhodnou výslednicí nejrůznějších často protikladných faktorů, nebo že stát sice určitou představu má, ale není schopen tuto svou politiku vyjádřit a zkoordinovat jednotlivé složky státní správy, aby ji mohl fakticky realizovat. Drbohlav a kol. (2010, s. 75) též poukazují na absenci analýz současných a dlouhodobých trendů v tvorbě politiky, která v důsledku toho vzniká spíše ad hoc nežli jako výsledek systematického přístupu“ [Kušniráková, Čížinský 2011: 497 – 498]. Výstižně tuto

³ Dostupné na <http://www.mvcr.cz/clanek/migracni-a-azylova-politika-ceske-republiky-470144.aspx> , navštíveno dne 12. 5. 2013.

problematiku ošetřuje i Tošner. „Jednotlivé státy usilují o kontrolu a regulaci migrace. Často však vycházejí z populistické premisy (*populistického ratia*) omezování migrace a *integrace* bez znalosti vlivu a povahy migračních procesů“ (Tošner 2012: 295, kurzíva moje).

Jedním z nejdůležitějších kroků, které ovlivnily migrační politiku ČR, je vstup do EU v květnu 2004. Tato změna sebou přinesla nový aspekt a rozdílný právní přístup k cizincům z prostoru EU a Švýcarska a k cizincům z tzv. třetích zemí. V době od vstupu do EU bylo do českého právního systému – týkajícího se migrace – včleněno několik směrnic EU. Drbohlav k tomu píše, že kroky, které se v této fázi vývoje staly – především formulace zásad migrační politiky – lze považovat za „počátek nového, aktivnějšího období české migrační politiky“ (Drbohlav 2010: 78). Migrační politika v České republice má tak svůj vlastní charakter, zároveň však po vstupu do EU je ovlivňována nařízenými „zvenku“ – proces tzv. harmonizace.

Prioritou migrační politiky státu, jak píše na svém webu MVČR, je především: „v souladu se Zásadami politiky vlády v oblasti migrace cizinců přijímat účinná opatření, která budou podporovat řízenou legální migraci a zároveň minimalizovat nelegální migraci. S tímto cílem také souvisí snaha zajistit účinnou ochranu státních hranic v rámci schengenského prostoru“⁴. Přejít se tedy k formulování šesti zásad migrační politiky:

- Česká republika s ohledem na mezinárodní závazky, které pro ni vyplývají z členství v Evropské unii, důsledně prosazuje řídicí roli státu v oblasti migrace.

⁴ Dostupné na <http://www.mvcr.cz/clanek/migracni-a-azylova-politika-ceske-republiky-470144.aspx>, navštíveno dne 12. 5. 2012.

- Migrační politika státu je založena na koordinovaném postupu všech státních orgánů, orgánů územní a zájmové samosprávy a na podpoře ze strany dalších subjektů zabývajících se migrací.
- Migrační politika státu je zaměřena na odstraňování všech forem nelegální migrace a jiných nelegálních aktivit a to jak opatřeními na poli mezinárodní spolupráce, tak i opatřeními národními
- Migrační politika státu neklade překážky legální migraci, a podporuje imigraci, která je pro stát a společnost v dlouhodobé perspektivě přínosná.
- Realizace migrační politiky státu předpokládá široké zapojení nevládních a dalších organizací občanské společnosti.
- Česká republika se spolupodílí na úsilí světového a evropského společenství na řešení migračních důsledků humanitárních krizí a na odstraňování příčin těchto jevů.⁵

Trendy do budoucna se snaží o nové pojetí imigrační i integrační politiky, zejména s přihlédnutím k pokračující ekonomické krizi a zlepšení situace českých občanů na trhu práce. Nový cizinecký zákon se chystá na rok 2014. Přemýšlí se o využití dočasné migrace, bez možnosti integrace do struktur země (viz Čížinský, Hradečná 2012). Budoucnost přistěhovalectví do České republiky se tedy ubírá směrem, který bych shrnul tak, že buď „necháme“ migranty za hranicemi, nebo „nastavíme“ takové legislativní podmínky, které donutí migranty opustit zemi, či odejít do ilegality.

⁵ Dostupné na: <http://www.mvcr.cz/clanek/zasady-politiky-vlady-v-oblasti-migrace-cizincu.aspx> , navštíveno dne 12. 5. 2012.

2.3 Klientský systém

Dále se zabývám klientským systémem⁶, jenž vychází z tradice organizace práce pro migranty z post-sovětského prostoru. Termín klient vychází z logiky organizovaného zločinu, v němž klient stojí mezi vrcholem organizovaného zločinu, zaměstnavateli, úřady a migranty. „Pojem „*klient*“ je těžko postižitelný, jedná se o subjekt určitého modu ekonomického jednání, které se vyznačuje vysokou dynamikou. V kontextu pracovní migrace ze zemí bývalého SSSR do ČR není *klient* zákazník. Pod označením „*klient*“ se skrývá člověk zajišťující odbyt zpravidla nekvalifikované práce v České republice, který tím zároveň uspokojuje poptávku na zdejších trhu práce“ (Černík 2005).

Pro úvod do této problematiky postačí tvrzení, že klientský systém je institucí využívanou především migranty ze zemí bývalého Sovětského svazu⁷. Jedná se o využití služeb tzv. klienta, člena rozsáhlejší sítě organizovaného zločinu, který poskytuje nově příchozím i stávajícím migrantům služby za peněžní úplatu. Tyto služby se týkají tradičně zejména zaměstnání, v posledním desetiletí (srov. Čermáková 2008: 170) se jejich služby rozšiřují i na pobytové záležitosti, ochranu, zajištění bydlení a další. Více bude rozebráno ve výsledcích výzkumu, stejně jako otázky (ne)dobrovolnosti setrvávání migrantů v tomto systému a závislost na klientech (srov. Nekorjak 2006).

Klientský systém má ve veřejném i vědeckém diskurzu vazbu především na ukrajinské, moldavské, nebo běloruské prostředí (Čermáková 2008). Argumentuji však, že ostatní migrační populace volí podobný systém zprostředkovatelských strategií a taktik jako například Ukrajinci, patrné je to především u Vietnamců, přičemž tento poznatek

⁶ Lze se setkat s i s pojmem *klientura* např. (Černík 2005).

⁷ Nejen výhradně z těchto zemí; viz dále v kapitole.

vyplývá ze zúčastněného pozorování na OAMP v Plzni a z praxe v terénu v rámci mého zaměstnání. V praktické části diplomové práce se však lze setkat s taktikou využití klientů, nebo jiných zprostředkovatelů, kteří za své služby rovněž inkasují peníze a jsou členy rozsáhlejších organizací. Tím netvrdím, a to zdůrazňuji, že klientský systém, jak byl výše definován, je rozšířen mimo rámec migrantů z post-sovětského prostoru, spíše konstatuji skutečnost, že podobné mechanismy, jaké jsou v ukrajinském klientském systému využívány, se objevují i u mých informantů z komunit jiných. Do jaké míry je rozšíření těchto mechanismů běžné v jiných komunitách, prozatím ponechávám stranou. Pokud je s termínem v kontextu práce zacházeno, vychází z emických klasifikací. Proto užívám pojmu zprostředkovatel, mafián nebo klient, popř. klientská struktura relativně shodně. Charakteristickým rysem těchto systémů je platba za služby, či odvádění finančních částek klientovi ze mzdy.

2.4 Cílová a zdrojová země

Mluvím-li o imigraci a emigraci, je nutno objasnit také termíny jakými je cílová země a země původu. Cílová země je země, do které migranti přijíždějí a zůstávají zde po určitou dobu (déle také cílová destinace, přijímající země atd.); na druhou stranu jsou země původu, tedy ty, jichž jsou migranti občany a ze kterých emigrovali (dále také původní destinace, vysílající země atd.). S tímto je spojena i otázka pracovní migrace, tedy migrace, při níž je překročena hranice za účelem ekonomické aktivity. V kontextu pracovní migrace mluvíme o tzv. trvalé a dočasné migraci. Lze zjednodušeně říci, že trvalá migrace spočívá v usazení imigranta v cílové destinaci a jeho integraci do struktur politických, ekonomických a sociálních. V případě dočasné migrace imigrant nesetrvává delší dobu v cílové destinaci a neusazuje tam, v cílové destinaci setrvává jen pod dobu bezpodmínečně nutnou pro splnění cílů migrace (zejména ekonomických). Taková migrace se může

v některých případech křížit s tzv. cirkulární migrací, kdy se výjezdy za hranici několikrát opakují, ale migrant se tam neusazuje (např. sezonní práce).

2.5 Nelegální ekonomické aktivity, šedá zóna a ilegalita

Nelegální ekonomickou aktivitou v souladu s Dušanem Drbohlavem lze rozumět „situaci, kdy migrant nemá příslušné povolení k pobytu a současně i k práci/podnikání, nebo má příslušné povolení k pobytu (např. turistické vízum), ale nelegálně pracuje, či podniká /nemá povolení k práci nebo k podnikání/ (Drbohlav 2008: 23). Mezi tyto aktivity tedy patří i práce na černo, která je v kontextu mých informantů (mimo jednoho), označovaná jako tzv. fušky.

Vedle tohoto existuje ještě jakýsi pololegální systém (v případě zaměstnávání), který budu označovat jako šedá sféra. Jedná se kvazilegální ekonomické aktivity, kdy cizinci pracují „např. v jiném regionu, odvětví nebo profesi u jiného zaměstnavatele, než mají povoleno, pašují zboží, neoprávněně užívají tzv. ‚Švarc systému‘ (skrytá zaměstnanost ‚podnikatelů‘) apod.“ (ibid).

Nepopiratelným faktem je, že mnoho cizinců v České republice pracuje nelegálně, či přes tzv. „Švarc systém“. Nelegální práce je výkon závislé práce fyzickou osobou mimo pracovní právní vztah. Fyzickou osobou se v kontextu této práce rozumí migrant, cizinec. Vykonávaná práce je v rozporu s vydaným povolením k zaměstnání, nebo bez tohoto povolení, nebo v rozporu s povolením k dlouhodobému pobytu za účelem zaměstnávání, nebo pokud nemá cizinec legální pobytový status na území České republiky. Ošetření termínu nelegální práce vychází ze zákona o zaměstnanosti (zák. č. 435/2004 Sb., zákon o zaměstnanosti).

Termínem „Švarc systém“ označuji způsob ekonomické činnosti, kdy osoby vykonávají pro zaměstnavatele běžné pracovní činnosti, ale nejsou

jeho zaměstnanci, formálně však vystupují jako podnikatelé. Jedná se o výtěžnou činnost mimo pracovní vztah. Je tak „zastírán pracovní poměr a významná část pracovních migrantů a migrantek vypadává z ochrany pracovního práva“ (Čaněk 2012). V současné době platí zákaz „Švarc systému“, obcházení zákazu se však stává novou taktikou v jednání nejen zaměstnavatelů, ale i migrantů. Pro zaměstnavatele zde vzniká několik výhod:

- administrativa se přesouvá ze zaměstnavatele na zaměstnance;
- „zaměstnanec“ nemá nárok na dovolenou a náhradu mzdy při dovolené;
- „zaměstnanec“ nemá nárok na poskytnutí pracovních pomůcek a přestávky na oběd;
- možnost okamžitého ukončení spolupráce zaměstnavatelem bez náhrady;
- „zaměstnanec“ má horší jištění příjmů v případě nemoci;
- „zaměstnanec“ jakožto podnikatel má povinnost platit sociální a zdravotní pojištění (místo toho, aby je platil zaměstnavatel).

Ilegalita je pak takový stav, kdy cizinec pobývá na území bez patřičného povolení k pobytu. Patří k nelegální migraci, která neznamena pouze přechod hranic cílové země bez patřičných dokladů, ale zároveň pobyt v ní bez patřičných dokladů a konání činností, které jsou v rozporu s platným cizineckým zákonem.

3 PLZEŇ A MIGRANTI VE VZTAHU K VÝZKUMNÉ AKTIVITĚ

V této kapitole se soustředím na hlavní aspekty cizinecké problematiky v Plzni. Právě Plzeň jsem si zvolil jako výzkumnou lokalitu, jelikož ji důvěrně znám. Nejprve je definováno, co jsou migranti ze třetích zemí. Následně je pozornost věnována prostorovému rozprostření cizinců v Plzni. Navazuji také na studii Martiny Hánové a Marie Jelínkové (2010) a na analýzu realizovanou Centrem aplikované antropologie na Západočeské univerzitě (Toušek 2009). V další pasáži se věnuji migraci ze třetích zemí (z nich pocházejí moji informanti) na území České republiky. V neposlední řadě se věnuji celkovým počtům cizinců na území Plzně, k tomu využívám statistických ročenek Plzeňského kraje (2011) a statistiky Služby cizinecké policie v Plzni (2011).

Za poměrně a důležité vnímám na tomto místě rozdělit imigranty v České republice do následujících dvou kategorií, které poté strukturují přemýšlení o nich. Těmito kategorie jsou migranti ze zemí EU a migranti ze zemí mimo EU, tedy migranti z tzv. třetích zemí (rovněž občané třetích zemí). Na následujících stránkách se budu věnovat výhradně migrantům ze třetích zemí. Terminologicky pojem třetí země není legislativně nijak zvlášť specifikován, avšak v různých zdrojích se setkáme s podobným vysvětlením. V Nařízení Evropského parlamentu a rady Evropského společenství (vízový kodex) je „státním příslušníkem *třetí země* jakákoli osoba, která není občanem Unie ve smyslu čl. 17 odst. 1 Smlouvy;⁸. V konsolidovaném znění Smlouvy o fungování Evropské unie je definován v článku 20 odst. 1 občan EU jako občan členského státu EU.⁹ Na stránkách MVČR se lze dočíst, že „Občanem třetí země je občan státu,

⁸ Dostupné z http://www.mzv.cz/file/552589/Vizovy_kodex_CZ.pdf , navštíveno dne 20. 10. 2012.

⁹ Dostupné z <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:326:0047:0200:CS:PDF> , navštíveno dne 20. 10. 2012.

který **není** členem EU a **není** zároveň občanem Islandu, Lichtenštejnska, Norska a Švýcarska¹⁰. V této práci používám termín migrant/i ze třetí/ch země/í.

Migranti ze třetích zemí mají specifické podmínky pobytového režimu, jimž se dále věnuji v teoretické části. V současné chvíli postačí, když se zaměřím na jejich pobývání na území města Plzně, potažmo Plzeňského kraje. Charakter migrace na území Plzeňského kraje a Plzně se v posledních pěti letech velmi proměnil. Soustředíme-li se na povahu migrace ze třetích zemí, je nutno říci, že ta se v Plzni ukazuje především ve třech rovinách. Je to zejména rovina ekonomická, která sebou přináší tzv. pracovní migraci (kterou lze dále rozdělit na dočasnou a trvalou) a migraci za vysoce kvalifikovanými pozicemi v rozvíjejících se industriálních centrech okolo Plzně. Třetí rovinou je rovina edukační, která sebou přináší migraci za studiem. Migranti ze třetích zemí tak volí Plzeň ze dvou důvodů, buďto sem přijíždí za prací nebo za vzděláním.

3.1 Cizinci v Plzni

Dynamika pohybu a cirkulace cizinců po městě Plzeň je stále nedostatečně zmapována. V této kapitole vycházím především z vlastního pozorování, které probíhalo v posledních třech letech mé práce v terénu. Oblasti s výskytem cizinců nejsou v Plzni, až na výjimky, prozatím výrazně centralizovány. Vypovídají o tom jednak pozorování terénních pracovníků Organizace pro pomoc uprchlíkům o. s. či informace prokazované v lokálních médiích.¹¹ Existují však několik výjimek. Místa výskytu některých cizinců jsou provázána s plzeňskou industriální strukturou a s oblastmi podnikání. Lokality, které jsou cizinci obývány,

¹⁰ Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/kdo-je-obcan-treti-zeme.aspx> , navštíveno dne 20. 10. 2012.

¹¹ Dostupné z http://plzensky.denik.cz/tema/cizinci_plzen.html, navštíveno dne 12. 10. 2012.

jsou často odvislé od jejich zaměstnání. Části Plzně jako Borská pole (ubytovny pro dělníky), Slovany (množství „vietnamských večerek“, restaurací či obchodů, podobně jako v centrálním obvodu – Husova, Tylova) a Vinice (zejména z důvodu možnosti levného ubytování, které je vyhledávané zvláště ruskou a ukrajinskou menšinou). Toto je jedna strana mince, nelze však s přehledem říci, že jsou tyto lokality vyhledávány vždy. Z pozorování a mých zkušeností lze usoudit i na druhou stranu mince, kdy jsou cizinci různě rozprostřeni po prostoru města a nejsou koncentrováni přímo do určitých lokalit – s výjimkou výše zmíněných částí města Plzně.

3.2 Některé problémy cizinců v Plzni

Město Plzeň v posledních letech prošlo zajímavou obměnou od vysokého přílivu migrantů, přes snižování jejich počtu v době krize až k současné neuspokojivé podobě. V návaznosti na uskutečněná šetření provedená v letech 2009 a 2010 lze říci, že v současné době situace migrantů ze třetích zemí neustále stagnuje na úrovni roku 2010 (Hánová, Jelínková 2010; Holeček 2009). Od provedení posledního šetření Kontaktním centrem pro cizince, lze s přehledem říci, že jediná změna je neustálé zmenšování počtu migrantů ze třetích zemí v Plzni.

Otázkou se stává, zda počet cizinců opravdu klesá, nebo část z nich odešla do ilegality. Každopádně problémy, se kterými se migranti setkávají, se vcelku nemění od již zmiňovaných let 2009 a 2010. Souhlasím s prací Hánové a Jelínkové (2010) a uvádím základní problematické aspekty života migrantů v Plzni, se kterými jsem se během svého výzkumu setkal komplikace s dosáhnutím nebo prodlužováním víz. Problémy s povolením změny pobytu za účelem podnikání, problémy s komerčním pojištěním, nelegální zaměstnávání, špatné pracovní podmínky a pracovní doba delší, než povoluje zákoník práce. V

neposlední řadě zmiňuji taktéž udržování klientského systému, přítomnost klientů (mafianů) na OAMP, či velké platby těmto klientům.

V souhrnu o migrantech v Plzni byla naznačena jejich situace. Jaké jsou taktiky, kterými se vypořádávají migranti s výše zmíněnými aspekty, především v legislativní (pobytové, pracovní atd.) rovině bude to řešeno ve „Výsledcích výzkumu“. Předtím však bude proveden exkurz k mým informantům, teorii a legislativě.

3.3 Migrace ze třetích zemí a moji informanti

V rámci výzkumu jsem oslovil pět jedinců ze třetích zemí, kteří se stali mými informanty. Tito informanti pocházejí ze zemí Pákistánu, Ukrajiny, Ruska a Moldávie. Na tomto místě bych rád uvedl, jaký je charakter migrace z jejich země do České republiky. Nutné je uvědomit si, že charakter migrace jednotlivých komunit nemusí nutně odrážet charakter a motivace k migraci mých informantů. V této části mi jde především o to, zachytit faktory, jež vedou k migraci lidí ze zemí mých informantů v obecnějším rámci. Podrobněji se motivacemi a charakterem migrace mých informantů zabírám v praktické části této práce v popisu jednotlivých kauz. Tam, kde jsou uvedeny počty migrantů, čerpám ze statistik MVČR s platností k 31. 10. 2012.¹²

Migrace z Pákistánu do České republiky není tolik běžná. Vyhledávanými cílovými destinacemi nejběžněji bývá Velká Británie, Spojené státy americké či Kanada (srov. Barša, Baršová 2005). O migraci z Pákistánu do České republiky nebylo zatím mnoho napsáno. Nicméně charakter migrace z Pákistánu do České republiky je dle pana T. veskrze pracovní. Pákistánců s legálním přechodným nebo trvalým pobytem je u

¹² Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/cizinci-s-povolenym-pobytem.aspx> , navštíveno dne 28. 12. 2012.

nás pouze 516. Mnoho pákistánských rodin dle pana T. volilo v 90. letech jako cílovou destinaci vedle tradičních zemí jako je Irsko či Velká Británie například i Německo.

Následující dva informanti pocházejí z Ukrajiny. Muž a žena, pan I. a paní N. Ukrajinská migrační komunita je – spolu se specifickou slovenskou migrační komunitou – v České republice zdaleka nejpočetnější (Drbohlav, Jánská, Šelepová 2001). Za hranicemi Ukrajiny žije podle odhadů do 14 miliónů Ukrajinců a nejvíce jich je v Ruské federaci a Kazachstánu (Vasylenko 2006). Obvyklé cílové destinace mimo země bývalého Sovětského svazu jsou USA a Kanada. O migraci z Ukrajiny na naše území máme mnoho pramenů (viz např. Drbohlav ed. 2008; Drbohlav a kol. 2008; Jelínková, Mikušová, Trlifajová 2011, Vasylenko 2006). Podoba ukrajinské migrace na naše území je spjata především s tzv. „push” faktory v zemi původu, tedy na Ukrajině. Teorie „push and pull” faktorů se objevuje prvně v neoklasické teorii migrace a je rozvinuta v 50. a 60. letech (viz Petersen 1970). Jen velmi zkráceně uvedme, že „push” faktor je takový tlak, který vytlačuje migranty ze země původu. Jsou jimi např. válečné konflikty, ekonomické podmínky či politické uspořádání ve vlasti. Pull faktory jsou takové, které migranty přitahují do cílově země – je to například rozvoj ekonomiky v cílové zemi a s tím související vidina zlepšení ekonomické situace, bezpečnější prostor a další. V případě Ukrajiny jsou těmito „push” faktory zejména ekonomické důvody.

Tristní socioekonomická situace na Ukrajině, mimo jiné vyjádřená nízkou životní úrovní promítá ve své negativní „push” rovině jako jednoznačně nejdůležitější spouštěcí a hnací mechanismus současné masové migrace Ukrajinců do blízkého i vzdálenějšího okolí, Česko nevyjímaje (Drbohlav, Jánská, Šelepová 2001).

V současné době žije na území České republiky 114 481 Ukrajinců, počty reálné jsou nedozírně vyšší, jelikož neexistují stále metody, jak spočítat jedince, kteří na území České republiky pobývají nelegálně (srov. Drbohlav 2008). Migrace z Ukrajiny do Čech má povahu tzv. cirkulační pracovní (též ekonomické) migrace. To znamená, že migranti často jedou do zahraničí, aby vydělali nějaké peníze a počítají s tím, že se opět vrátí domů. Tyto výjezdy za prací často bývaly sezonního charakteru a opakovaly se, proto cirkulační migrace. I tak se v nedávné době stále více migrantů z Ukrajiny uchýlovalo k dlouhodobějšímu usazení se na území Česka. Lze se setkat s názory Ukrajinců, kteří tvrdí, že se do své země co nejdříve vrátí, jen co vydělají nějaké finance. Ale většina pracovních migrantů zde zůstává nakonec i po dobu několika let, zakládají paralelní rodinu, či vyjadřují snahu dostat sem zbytek své rodiny z Ukrajiny. Charakter migrace cirkulační se mění na migraci trvalou. Ačkoli se na první pohled toto zdá být známkou touhy usadit se v ČR, touha navrátit domů je podle většiny výpovědí silnější. Ekonomické motivace však nadále zůstávají hlavním faktorem migrace Ukrajinců do České republiky.

Jedním z neposledních rysů ukrajinské migrace je, že vykonávaná zaměstnání Ukrajinci v České republice nekorespondují s jejich vzděláním v zemi původu. Většina pracovních pozic, které obsazují tito migranti jsou v oblasti tzv. nekvalifikovaných povolání, ačkoli mnozí z nich mají středoškolské ba dokonce vysokoškolské vzdělání.

Další informantka paní E. pochází z Ruska. Ruská imigrace na území Čech má tradici od 20. let 20. století, kdy se jednalo o tzv. bílou migraci¹³. V bádání o ruské migraci na naše území se rovněž uplatňuje neoklasický přístup migrace a „push and pull“ teorie.

¹³ „Bílá emigrace se vlně ruských emigrantů z 20. let říká proto, že „bílé“ byli v tehdejšímu Rusku opozicí „rudých“ tj. Bolševiků...“ (Pešková 2006).

Klíč k podstatě současného mezinárodního pohybu mnoha Rusů je třeba hledat v podmínkách života v samotném Rusku. Tak jako např. i v případě Ukrajiny, i ruská migrační mobilita vyvěrá ve velké míře z existujících silných ‚push‘ faktorů (Drbohlav, Lupták, Jánská, Bohuslavová 1999).

V případě ruských emigrantů byly nebo jsou těmito faktory zejména ekonomické, sociální a politické důvody.

Zatímco v 90. letech byla Česká republika pro Rusy především zemí tranzitní, v současné době dochází k volnému usazování v prostoru celé České republiky. „Tento proces je odrazem mezinárodní migrace“ (Pešková 2006: 50).

Nejčastějšími příčinami migrace do České republiky jsou:

- Politická nestabilita a vysoká kriminalita
- Vysoká nezaměstnanost
- Snižující se kvalita života spojená s rostoucí chudobou
- Nedostupnost lékařské péče
- Zhoršující dostupnost a kvalita vzdělání
- Permanentní hrozba ekologických, technologických a jiných sociálních katastrof (blíže Drbohlav, Lupták, Jánská, Bohuslavová 1999).

Největší koncentrace migrantů s ruským občanstvím je na území hlavního města Prahy a v Karlových Varech, které patří k vyhledávaným destinacím již z dob socialismu. Rusy k nám přivádí po roce 1990 mimo jiné „potřeba celkově většího bezpečí, klidu, stability, snazšího a možná i pohodlnějšího života“ (Pešková 2006: 52). To potvrzuje i moje informantka především ve vztahu k jednání mafie v Rusku. Významná

skupina je tvořena ruskými podnikateli v pravém slova smyslu, jsou to majitelé velkých firem a investoři. Dále u nás studuje mnoho studentů na vysokých školách. Ruských migrantů zde žije 33 515.

Posledním informantem je pan R. z Moldavska. Migrace z této bývalé svazové země Sovětského svazu do České republiky nemá tak dlouhou tradici jako například migrace z Ukrajiny, či z Ruska. O Moldavsku se mluví jako o nejchudší zemi Evropy, zejména díky chudým rurálním oblastem a odlivu práceschopného obyvatelstva do zahraničí. Po Ukrajině, Vietnamu a Rusku je to čtvrtá země, ze které pochází nejvíce migrantů z tzv. třetích zemí u nás (srov. Trlifajová 2012). Moldavsko je bezesporu emigrační zemí, jen v roce 2009, se podle Mezinárodní organizace pro migraci nacházela jedna pětina Moldavanů v zahraničí.¹⁴ Migrace z Moldavska na území České republiky má již trvalý charakter a většina migrantů přichází zejména utěšit svoji ekonomickou situaci. „Ekonomická a sociální situace Moldavska je poznamenána dlouhodobým úpadkem průmyslové výroby, nezaměstnaností a odchodem značné části práceschopného obyvatelstva do zahraničí“ (Černík, Říhová 2011: 91). Autoři se dále domnívají, že zejména trvalý charakter migrace způsobuje právě špatnou ekonomickou situaci země (ibid.).

Moldavanů v České republice žije 6628. Značný příliv do Česka jako cílové země nastal zejména mezi lety 2006 a 2009 (Trlifajová 2012). Útlum v roce 2009 značí nástup ekonomické krize a především zastavení vydávání víz do České republiky na zastupitelském úřadě v Kišiněvu. Podobná situace se ukázala být i na konzulátech ve Lvově (Ukrajina) a Vietnamu v Hanoji (blíže Jelínková, Mikušová, Trlifajová 2011; Trlifajová 2012; Černík, Říhová 2011). Pozice Moldavanů na českém trhu práce je bohužel neutěšená. Mnoho z pracovních migrantů zastává především nekvalifikované pozice s velmi nízkým platebním ohodnocením.

¹⁴ Dostupné na www.iom.cz/aktivity/migrace-a-rozvoj/moldavsko, navštíveno dne 2. 1. 2012.

Problémem migrace z Moldavska je především špatná vzdělanostní struktura migrujících, mnoho z migrantů má především vzdělání na úrovni českých středních odborných učilišť se zaměřením na zemědělství. To je v českých metropolích bohužel málo uplatnitelné vzhledem k charakteru nabízených pracovních pozic v průmyslových zónách, jako například v Plzni.

3.4 Statistické minimum

Statistická data nejsou v této práci prioritou, přesto pro dotvoření celkového obrazu odbočuji ke krátkému přehledu migrace z pozice čísel. Statistiky v případě migrace ze zemí EU i ze zemí mimo EU hovoří následujícími čísly. Počet cizinců se v Plzni během posledních let zvyšoval a následně snižoval. Podle statistik Cizinecké Policie ČR pro město Plzeň bylo v roce 1996 registrováno 3 632, v 2004 pak 5 026, v 2006 dokonce 6 031 a v roce 2008 až 13 244 (Ředitelství služby... 2011: 37 – 38). Citelné snížení počtu cizinců v roce 2010 je spojené s ekonomickou krizí, migrací do jiných měst a států, omezení politiky víz a pobytů, zmenšení počtu azylantů a omezení prodlužování dlouhodobých víz cizincům mimo EU. Ve městě Plzeň bylo tou dobou registrováno 12 108 cizinců, o 1 693 imigrantů méně než v roce 2009. Dle státní příslušnosti lze počty cizinců seřadit v následujícím pořadí: Ukrajinci, Slováci, Vietnamci a Rusové. Zaměří-li se jen na cizince ze zemí mimo EU, nejpočetnější skupinou jsou občané Ukrajiny, Vietnamu, Ruska a Uzbekistánu. Oproti letům 2006 – 2009, kdy probíhal strmý nárůst pracovníků z Mongolska (srov. Toušek 2009), klesl počet Mongolů v důsledku využití možnosti návratů do země původu.

Avšak podobně jako Michel de Certeau souhlasím, že „statistiky, podobně jako pouhý popis, nám reálně nic neříkají o proudech v moři teoreticky řízeném institucionálními rámci“ (de Certeau 1984: 34, kurzíva

moje). Proto bych se rád věnoval pohledu na migranty z jiných níže diskutovaných pozic.

4 TEORETICKÁ VÝCHODISKA A KONCEPTUÁLNÍ UKOTVENÍ

Předem bych rád uvedl, že teoretický rámec vznikl během několika měsíců začátkem roku 2012. Během těchto měsíců se naskytla možnost sepsání článku¹⁵ do jednoho webového periodika. Teoretická opora článku a některá data uvedená v článku, vychází z výzkumu pro moji diplomovou práci, proto v teoretické a metodologické části a několika interpretacích, čerpám z článku, na kterém se podílela i kolegyně Magdalena Brzezicka. V době, kdy je tato práce psána (říjen 2012 – březen 2013), je článek v recenzním řízení. Kolegyně Brzezicka je se situací a tímto postupem obeznámena a nemá k tomu žádné výhrady.

Základní teoretickou a konceptuální oporu mi skýtá model strategií a taktik od Michela de Certeau (1984), který na následujících stránkách rozebírám. Strategie je formální strukturou jednání – tedy to, co je vysíláno z centrální autority směrem k jedincům – návod či norma jak „správně“ jednat. Naopak taktika je, stručně řečeno tím, co je aktérem zažíváno jako každodennost, je to každodenní jednání. Jsou to vskutku ty nejobyčejnější, každodenní „věci“, které jedinec dělá. Stává se tedy předmětem zájmu především taktika jedince – jeho sociální každodenní jednání. Ve vědeckých kruzích se vede diskuze o tom, že přínos Michela de Certeau pro různé obory (od sociálních věd, přes umění až po religiozní studia) byl obrovský, nicméně v posledních letech upadá zájem o tohoto autora (Napolitano, Pratten 2007). Zajímavý podnět, podívat se na problematiku sociálního jednání migrantů optikou Michale de Certeau, mi byl dán školitelem, za což mu děkuji. Postupně jsem objevil potenciál v tomto teoretické konceptu, podobně jako například Jessica Lingel (2011).

¹⁵ Ivanův denní chleba: každodenní taktiky migrantů ve městě Plzeň ve vztahu k zákonným strategiím (Rumpík, Brzezicka, rukopis 2012).

Jessica Lingel se při výzkumu věnuje informačním taktikám migrantů v urbánním prostředí. Ve své práci se zabývá každodenní praxí migrantů při orientaci v nové zemi, jak vnímají nové město a jaké mentální mapy si vytvářejí, zkráceně řečeno, jaké jsou jejich představy o městě. Tvrdí, že migranti volí takové taktiky, které odráží každodenní zažívání nového prostoru, tak jak je nastaven. Tento prostor je nastaven skrze strategické koncepce. Lingel tak využívá teoretický koncept taktik a strategií Michela de Certeau, podobně jako je pojednáno na následujících stránkách.

Následující koncepty a teoretická východiska odráží postupný vývoj výzkumné aktivity a navrhuji se s nimi blíže seznámit, zejména díky jejich přítomnosti v jednání jednotlivých migrantů. Jsou analytická triáda identity – hranice – řády a teorie migračních sítí. Je však nutno věnovat pozornost i tomu, že díky komplexitě fenoménu migrace a specifikům jednotlivých teorií, není žádná teorie schopna sama o sobě vysvětlit komplexně migrační proces. Poslední dva oddíly teoretické části jsou věnovány legislativě.

4.1 Michel de Certeau: „strategie jako nástroj silných a taktiky jako umění slabých“

Výchozím bodem studie je zaměření se na taktiky migrantů v rámci strategií státu. Teorie strategií a taktik Michela de Certeau představují jakousi „meta-teorii“ celého výzkumu. Proto bych se rád věnoval blíže tomu, co jsou ony strategie a taktiky a jaký vztah mají k tématu předkládané diplomové práce.

De Certeau tvrdí, že každodenní jednání má taktický charakter a bývá spojováno s lokální stabilitou a obecnou situací malých komunit (de Certeau 1984). Zájem tak spadá především do oblasti taktik aktérů, avšak nelze uvažovat o taktikách bez strategií. Analýzou taktik migrantů se zpětně snažím dopátrat příčin, které k nim vedly.

Foucault píše o tom, že po každém subjektu v sociokulturním světě je vyžadována disciplína (Foucault 2000). Tato disciplína je distribuována dvěma způsoby. Prvním způsobem je edukace a druhým, který je ve středu našeho zájmu, je represe (de Certeau 1984: xiv). Edukace a represe se stávají manipulativními mechanismy k ovládnutí (chcete-li k uplatnění disciplíny) druhých. Ten, kdo vlastní nástroje edukace a represe, si vynucuje disciplínu, ten, kdo si vynucuje disciplínu, vykonává moc. Moc lze chápat jako vztah mezi dvěma silami. Je uplatňována jednotlivcem nebo skupinou nad určitým společenstvím. Legitimizace moci v moderní době je v rukou společnosti jako celku. Instituce mají svrchovanou moc nad jedinci, která je uplatňována pomocí zákonů. Vyvozují z toho tedy, že síla – a tím i moc – náleží jedinci, instituci, či skupině jedinců. Zájem je tak směřován na jedince a instituce. Instituce uplatňují moc na jedince či skupinu jedinců, kteří by se měli stát disciplinovanými. Zároveň však i jedinec uplatňuje svojí moc. Takové chování pak vytváří podobu „anti-disciplíny“ (de Certeau 1984: xv). „Anti-disciplína“ je chování a jednání subjektu vysílané směrem k moci (síle), jedná se o rezistenci subjektu vůči dominanci institucí. Instituce mající takovou moc jsou především orgány vlády. V předkládané studii jsou to MVČR a MPSV a další. Je zde uplatňována síť technokratických, byrokratických mechanismů a tlaku využívajících „populární ratio“. Rozumím „populárním ratiem“ takové jednání strategické povahy, které vzniká na poptávku úřadů, je vhodné na rychlé řešení problémů, které jsou nahlíženy lidovými – populárními modely. Efektivita takového „ratia“ však často selhává. (srov. např. Čížinský, Kušniráková 2011; Rozumek 2012; Rumpík 2012). V následující pasáži se zaměřuji blíže na strategie a jejich úrovně nahlížení.

4.1.1 Strategie: formální struktura jednání

V této studii individuálních taktik migrantů ve vztahu k legislativním úpravám nazývám jako strategii regulační nástroje státu v oblasti vstupu a pobytu migrantů na území České republiky, tedy integrační a imigrační politiku prosazovanou skrze zákony. Uplatnění těchto strategií vstupuje v praxi prostřednictvím exekutivních úřadů.

Strategie prosazovaná institucemi je uplatňována skrze „populární, či lidové ratio“. „Jednání institucí sebou nese jisté ‚populární ratio‘ “ (de Certeau 1984: xv). Strategie vlády v otázce migrace vedou k uvažování o tom, zda zákony a uplatňování moci vsuktu disciplínu vytváří. V případě studia individuálních taktik je možno dokázat, že značná část taktik migrantů se pohybuje ve sféře poloilegální „anti-disciplíny“ a praxe migrantů se – v závislosti na tomto – zákonům naopak vyhýbá únikem do šedé zóny. Aktér tak není přímo za hranicí, ale na hranici illegality. Metaforicky řečeno, v závislosti na jeho potřebách, pocitech a cílech jede slalom mezi zákonným a nezákonným jednáním.

De Certeau rozlišuje dvě úrovně nahlížení na strategii. Strategie existuje jako jakýsi souhrn nástrojů institucionálního centra – autority. Projevuje se jednáním směrem k individuím (aktérům) a týká se spíše urbánního prostoru. Na druhou stranu při zkoumání sociálních interakcí, jednání či analýze přistupuje ke studiu strategií jako k subjektu. Jde o to dostat se od teorie k praxi, je nutno sledovat její trajektorii do oblasti taktik.

Strategie působí jako objektivní kalkulace, jako nástroj moci působící od autority k individu – aktérovi. Přítomnost strategie nezávisí na prostředí, ale její podoba již ano. Je určena k utvoření disciplíny a stává se tak všudypřítomnou (Foucault 2000). Bývá uplatňována politickým tlakem, ale v každém prostředí má univerzální charakter. Pokud

neexistuje legitimní moc v rukou institucí, není možné, aby strategie vůbec vznikla.

4.1.2 Taktické jednání

Pro tuto práci se taktikami rozumí jednání migrantů ve vztahu ke strategiím, tedy k uplatňování zákona. V kontextu studie Michela de Certeau je taktika vnímána jako každý detail chování a jednání v každodenním životě (de Certeau 1984: xvii). Jsou to každodenní činnosti, podobně jako například vaření, uklízení, pobyt v hostinci či zapálení si cigarety. Avšak některé taktiky, jak jsme popsali výše, probíhají v rámci „anti-disciplíny“. Ač se některé z nich zdají být banálními, jejich vytváření je podstatné pro život jedince. Taktika musí být využita v momentě, kdy jí strategie dá šanci. Je to jako pohybovat se v pavučině, v labyrintu a snažit se dospět ke zdárnému cíli. Taktiky jsou ovlivněny prostředím, ve kterém vznikají (de Certeau 1984: xix). Taktiky také vznikají tam, kde chybí moc, kde lze taktiku vyvinout mimo rámec legislativy. Tam, kde lze mocenskou strukturou proniknout bez „šrámů“.

Podobně jako při uplatňování „populárního ratic“ i zde je nutno užívat jiný druh logiky jednání. Toto jednání se vymyká schématickému „ratic“, přesto pomáhá dosáhnout velmi náročných cílů. Ty se odvíjejí od času i prostoru. Individuální jednání migrantů je odvozováno od situace, času a prostředí, ve kterém se právě ten daný jedinec nachází a pohybuje. Taktika je tak vnímána jako nástroj „slabých“ pro získání autonomie jednání.

To lze vztáhnout i na migranty a migrační politiku, jelikož je-li taktika nástroj pro získání autonomie jednání, je třeba říci, že strategie je, v její nejvyhrocenější podobě, nástroj pro uzurpování, demotivaci a devalvací lidského jednání a myšlení. Bohužel, co se týče migrantů, konkrétně jedinců a jejich života, strategie mocných nepůsobí pouze ze strany

migrační politiky i ze strany klientského systému, což bude diskutováno v následující kapitole a v praktické části práce.

4.2 Identities – Borders – Orders a změna řádu

Vedle strategií a taktik v této práci mluvím o změně řádu. Co míním tímto řádem, je patrnější z následujících řádků. Steven Vertovec ve své knize „Transnationalism“ mluví o dimenzích, na jejichž úrovních probíhají transformace transnacionální migrace. Tu lze charakterizovat jako důsledek globalizace – kdy dochází ke styku lidí a institucí přes hranice národních států (Vertovec 2009: 2 – 3). Těmito dimenzemi jsou sociokulturní transformace, politická transformace, ekonomická transformace a náboženská transformace (ibid.). V kapitole o politických transformacích pojednává o změně politiky národních států. „Národní státy byly dokonalou představou o skloubení práv, institucionálním ovládnutí lidí, ekonomiky a politiky, jež byly uzavřeny do svébytných hraničních celků“ (Vertovec 2009: 85). Tyto státy musely nově přizpůsobit politiku (v kontextu mé práce zejména tu migrační) rostoucímu tlaku globalizace, s níž je spojen i příliv nových migrantů na naše území.

Následkem transnacionálních migrací dochází k překračování hranic těchto svébytných územních celků. „Je třeba redefinovat suverenitu a teritorialitu národních států...stejně jako přijmout význam vzrůstající závislosti států na globalizačních procesech“ (ibid). Tím se dostáváme k charakteru transnacionální migrace, kterou lze uchopit analytickou triádou „identities – borders – orders“ (identity – hranice – řády). Vertovec uvažuje o jednotlivých složkách tohoto modelu¹⁶. Jejich spojením do této triády upozorňuje na jejich vzájemnou závislost (Vertovec 2009: 86). „Jinými slovy to znamená, že lidé mají různé identity, jež jsou pro ně charakteristické, tato identita je spojena s určitým teritoriem, které je vyznačeno hranicí; a uvnitř těchto hranic je specifický sociální a politický

¹⁶ Autory triády jsou Mathias Albert, David Jacobson a Yosef Lapid (2001).

řád, který je odlišný od řádu za hranicí“ (ibid.). Změnou jednoho článku triády dochází ke změně ostatních jejích článků.

K mé práci jsem si vybral koncept této triády zejména proto, že během migrace přechází migrant z jednoho do druhého řádu. Přechází ze země původu (která díky svým hranicím má specifický řád) do cílové země, která je na tom obdobně. Migrační politika a vytvářené zákony mají pak podobu „specifického řádu“ a jsou strategicky – shora prostřednictvím norem – aplikovány do sféry praxe. V této sféře jsou aktéry, kteří odvozují své identity skrze řády (sociální) za hranicí, užívány taktiky a snažíc se co nejvíce přizpůsobit se tomuto novému řádu. Snaží se zde adaptovat na stávající a specifický řád. Nicméně tento řád v národních státech není stabilní. Mění se v důsledku postupující globalizace, která přispívá (v našem kontextu) k neustálému novelizování stávajícího politického řádu (např. novela cizineckého zákona a implementace evropské legislativy).

Řády jsou tedy míněny specificky nastavené podmínky fungování společnosti. Hranicemi míním státní ale i symbolickou hranici, kterou migrant překonává při přechodu do jiného řádu (ze státu do státu). Od této hranice odvozuje svoji identitu, která je v kontextu této práce dvojitá. První identita ukazuje na zemi původu a na uvažování o sobě samém jako o členu určitého národa (Ukrajinec/ka, Pákistánec/ka, Moldavan/ka, Rus/ka a další). V rámci této identity jsou sdíleny podobné kódy, které jsou využívány při utváření taktik, například aktivaci sociálních sítí. Symbolicky k překročení hranice dochází v oblasti uvažování o sobě sama ve vztahu cizince k majoritě v cílové zemi. Z tohoto vychází vnímání aktérů jako cizinců, jako migrantů, jak jsem naznačil v terminologické části.

4.3 Teorie migračních (transnacionálních) sítí

Teorie migračních sítí odpovídá na otázku, jak se migrace udržuje a reprodukuje (Baršová, Barša 2005). Teorii migračních sítí (network

theory) vnáší do studia migrace Graeme J. Hugo v 80. letech. Tato teorie klade důraz na význam mezilidských vztahů migrantů v rámci cílového prostoru a zemí původu (viz Hugo 1983). Migranti tak po příchodu do nové země zachovávají sociální vazby ze zemí původu a nejen to, zachovávají zároveň sociální vztahy se členy komunity v cílové destinaci.

Proto, aby se mohli usadit, vzniká podpora ze strany jejich známých, kteří mohou připravit vhodnou půdu pro příjezd nového migranta. „Migrační sítě umožňují snáze překonávat překážky v migraci i vytvářet podmínky k životu v cílových prostorech, ať už s ohledem k bydlení, ekonomické činnosti, péči o děti nebo např. zabezpečení sociálně slabých“ (Drbohlav, Uherek 2007). Takto vzniká síť, která jedinci usnadňuje příjezd do země, orientaci v cílové zemi a v neposlední řadě emocionální zázemí. „Migrační sítě spočívají v mezosobních vazbách, které propojují současné migranty, dřívější migranty a nemigranty ve vysílajících a přijímajících zemích prostřednictvím příbuzenství, přátelství či společného původu. Zvyšují pravděpodobnost mezinárodního pohybu, neboť snižují náklady a rizika pohybu a zvyšují čisté očekávané zisky migrace“ (Massey et al. 1997: 264 in Baršová, Barša 2005: 275).

Při využívání teorie migračních sítí hraje důležitou roli sociální kapitál jedince. Sociální kapitál, lze na základě Pierra Bourdieuu definovat jako souhrn sociálních vztahů, počestnosti a vážnosti. Je to souhrn sociálních kontaktů (Bourdieu 1980). Alejandro Portes k tomu ve vztahu k teorii migračních sítí dodává, že sociální kapitál je „kapacita jedince, díky které může disponovat zdroji v sociální síti nebo jiné ohraničené sociální struktuře... Tyto zdroje sami o sobě nejsou sociálním kapitálem, ale referují k individuální schopnosti využít je v případě potřeby“ (Portes 1995: 12 in Vertovec 2009: 36). Poslední zmíněná citace tak referuje právě k tomu, co se týká této práce a totiž, že v případě, kdy je třeba vyvinout taktiku, je třeba mobilizovat svůj sociální kapitál a tím i sociální síť.

V poslední době, tvrdí Uherek s Drbohlavem, se pojetí migračních sítí kryje s konceptem transnacionalismu (Drbohlav, Uherek 2007). Koncept transnacionalismu se objevuje od 90. let 20. století a zdůrazňuje skutečnost, že vzniká přeshraniční síť mezi migranty a nemigranty. Síť je v tomto případě „transnacionální sociální formace vztahů“ (Vertovec 2009). Koncept sítí je tak zároveň dominantní organizační formou globální ekonomiky a nepočítá tedy pouze s mezilidskými vztahy. Sociální sítě tak nejen, že určují, jak jsou lidé propojeni, zároveň také zefektivňují cirkulaci zdrojů (Castells 1996; Vertovec 2009). To znamená, že tyto transnacionální sítě nejsou pouze formacemi mezi jedincem a druhým jedincem na druhém konci sítě, utváří celou strukturu vztahů, které se zrcadlí v utváření ekonomik jednotlivých států. Přítomnost sítě tedy produkuje možnost podílet se na ekonomice cílové země i země původu, migranti se tak usazují v cílových destinacích a podílejí se na jejich ekonomice.

Teorie migračních sítí není sama o sobě schopna vysvětlit všechny procesy migrace a nedává plně nahlédnout do pojetí strategií a taktik. I tak se stává se klíčovou pro následující analýzu jednání, kdy využití sociálních sítí migrantů hraje vážnou roli ve vytváření taktik, diskutovanou v praktické části této práce. Migrační síť pro účely této práce chápu jako síť sociální. Analýzou sociální sítě se nezabývám, avšak užívám přeneseně významu sociální sítě pro kontakty, vztahy a vazby migranta.

4.4 Legislativní rámec

Na tomto místě bude pojednáno zejména o zákonu o pobytu cizinců (zák. č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky – dále případně cizinecký zákon). Ostatní legislativa má spíše doplňující charakter, v případě potřeby odkazuji na úplné znění zákonů, která jsou

dostupná na internetových stránkách.¹⁷ Současná podoba zákona o pobytu cizinců je natolik složitou záležitostí, že samotná jeho interpretace by přesahovala mnohokrát rozsah této práce. Nabízím tak pouze základní přehled typů pobytů spolu s právy a povinnostmi, které s k nim váží..

Současná legislativa je v kompetenci dvou institucí, kterými jsou vláda České republiky a Evropská unie. Podmínky vstupu a pobytu cizinců na území ČR upravuje Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 810/2009 ze dne 13. července 2009 o kodexu Společenství o vízech (dále jen vízový kodex) a zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky ve znění pozdější předpisů.

V případě vlády České republiky tak v podstatě přebírá zoodpovědnost za uplatňování zákona Ministerstvo vnitra, především Odbor azylové a migrační politiky. Kompetence Evropské unie zasahovat do vnitřní migrační politiky státu je dána vstupem České republiky do Evropské unie. Pro cizince ze třetích zemí z toho vyplývá tzv. vízová povinnost. Vízovou povinností je míněno, že cizinci ze třetích zemí musí požádat o vstup do země, nejběžněji na zastupitelském úřadě v zemi původu. Povolení ke vstupu do země, vízum, musí splňovat podmínky, které jsou blíže specifikovány ve vízovém kodexu. Samotné pobyty pak

¹⁷ Zákon o pobytu cizinců č. 326/1999 Sb., dostupné na: <<http://www.mvcr.cz/clanek/migracni-a-azylova-politika-ceske-republiky-470144.aspx>>, navštíveno dne 23. 11. 2012.

Zákon o zaměstnanosti č. 435/2004 Sb., dostupné na: <<http://www.mpsv.cz/cs/45>>, navštíveno dne 23. 11. 2012.

Obchodní zákoník č. 513/1991 Sb., dostupné na:

<<http://business.center.cz/business/pravo/zakony/obchzak/>>, navštíveno dne 23. 11. 2012.

Živnostenský zákon č. 455/1991 Sb., dostupné na:

<http://business.center.cz/business/pravo/zakony/zivnost/>, navštíveno dne 23. 11. 2012.

jsou spjaty s těmito vízy. Typy víz jsou „A“, „C“ a „D“. Následující přehled lze získat i ze stránek Ministerstva zahraničních věcí.¹⁸

4.4.1 Pobyty¹⁹

Pobyt cizinců ze třetích zemí na území České republiky řeší cizinecký zákon. Tento zákon rozlišuje dva typy pobytů – přechodný a trvalý. K jednotlivým typům pobytů se váže vízová povinnost, jak bylo naznačeno výše.

4.4.2 Přechodný pobyt

Cizinec ze třetí země může v České republice přechodně pobývat bez víza, je-li občanem státu, na nějž se nevztahuje vízová povinnost. Dále může pobývat na území České republiky na základě tzv. krátkodobého víza. Krátkodobé vízum se dělí na letištní vízum – žádá o něj cizinec, který z důvodu přestupu na jiné letadlo je nucen pobývat v tranzitním prostoru letiště. A dále na krátkodobé vízum k pobytu do 90 dnů (typ C) – toto vízum opravňuje k pobytu na území ČR v délce max. 3 měsíce, konkrétní doba pobytu záleží na požadavku cizince a rozhodnutí zastupitelského úřadu. O vízum cizinec žádá na zastupitelském úřadu a k žádosti vždy musí doložit účel svého pobytu (např. turistika, pozvání, krátkodobé zaměstnání, sport, kultura atd.); pobyt na vízum do 90 dnů nelze prodlužovat na dobu delší než 3 měsíce, před skončením stanovené doby pobytu je cizinec povinen vycestovat, nelze tedy přicestovat na území na krátkodobé vízum a následně zde žádat o vízum dlouhodobé nebo o povolení k dlouhodobému pobytu.

¹⁸ Dostupné na:

http://www.mzv.cz/jnp/cz/informace_pro_cizince/obecne_vizove_informace/typy_viz.html ,
navštíveno dne 24. 11. 2012.

¹⁹ Pro další informace lze nahlédnout do ÚZ zákona č. 326/1999, Sb. o pobytu cizinců; či např. www.cizinci.cz , navštíveno dne 29. 12. 2012.

Dále lze pobývat na území České republiky na základě dlouhodobého víza. Dlouhodobé vízum se označuje jako typ víza „D“. O to cizinec žádá na zastupitelském úřadě v zemi původu. Toto vízum je nutné pokud chce cizinec pobývat na území déle než 90 dnů. Rozhoduje o něm Odbor azylové a migrační politiky (resp. jeho pobočka), dle přepokládaného místa pobytu. Cizinci mají povinnost plnit účel pobytu (viz kapitola „Účel pobytu“).

Po uplynutí doby 90 dnů až půl roku se má cizinec právo zažádat o povolení k dlouhodobému pobytu. Musí se rozhodnout, zda chce dále zůstat v České republice. Pokud ano, má právo požádat o povolení k dlouhodobému pobytu. Jednou z podmínek je, že musí cizinec předtím pobývat na území na vízum typu „D“. Žádá se na OAMP, dle místa bydliště cizince. Nicméně je stále nutné plnit účel pobytu, jaký byl plněn v případě dlouhodobého víza k pobytu na 90 dnů. Žádost je povinen cizinec podat nejdříve 120 a nejpozději 14 dnů před uplynutím platnosti dlouhodobého víza. Za účelem sloučení rodiny, jež bude diskutováno dále v této kapitole o pobytech, lze o povolení k dlouhodobému pobytu žádat v zemi původu. Specifickým typem pobytu je pobyt na základě výjezdního příkazu, k němuž odkazují přímo na znění zákona.

V některých případech je možno požádat rovnou o povolení k dlouhodobému pobytu, bez toho aniž by cizinec předtím pobýval na dlouhodobé vízum. Tím lze tedy vymežit dvě cesty, jak v ČR pobývat přechodně. První vede přes krátkodobé (dlouhodobé) vízum a dlouhodobý pobyt, ta druhá vede pouze přes dlouhodobý pobyt.

Po získání povolení k dlouhodobému pobytu tady může cizinec pobývat několik let a pobyt si prodlužovat. K prodloužení pobytu je nutné plnit stále účel pobytu a zařídit znovu všechny náležitosti. Po pěti letech tohoto pobytu je možné žádat o trvalý pobyt. Jako poslední poznámku zmíním, že držitel povolení k dlouhodobému pobytu nespadá do veřejného pojištění, ale do komerčního, stejně jako má jiné podmínky

v přístupu na trh práce. Musí mít platné pracovní povolení, na které je vázán i dlouhodobý pobyt za účelem zaměstnání. V tomto jsou znevýhodněni např. oproti občanům EU, cizincům s povolením k trvalému pobytu, či žadatelů o mezinárodní ochranu, nebo azylantům a držitelům doplňkové ochrany.

4.4.3 Příklad náležitostí k žádosti o dlouhodobý pobyt

Pro příklad uvádím náležitosti k žádosti o dlouhodobý pobyt za účelem podnikání (kterého se dotkneme i ve výsledcích výzkumu): Je nutné doložit „cestovní doklad (originál), doklad potvrzující účel pobytu (tj. předložit doklad o zápisu do příslušného rejstříku, seznamu nebo evidence – např. o zápisu do živnostenského rejstříku nebo o zápisu do obchodního rejstříku), prostředky k pobytu na území, doklad o zajištění ubytování po dobu pobytu na území, 2 fotografie, pokud nebude pořízen obrazový záznam cizince. Dále na požádání je cizinec povinen předložit doklad obdobný výpisu z evidence Rejstříku trestů, vydaného státem, jehož je cizinec státním občanem, jakož i státy, v nichž pobýval v posledních 3 letech nepřetržitě po dobu delší než 6 měsíců, nebo čestné prohlášení v případě, že tento stát takový doklad nevydává (nevyžaduje se od cizince mladšího 15 let), lékařskou zprávu, že netrpíte závažnou nemocí“ (zák. č. 326/1999, § 42).

Schvalování dlouhodobých pobytů/víz je v kompetenci Odboru azylové a migrační politiky. Pro přihlašování do systému žádostí lze využít tzv. VISAPointu, systému, který má zajistit rovné příležitosti k podání žádosti a udělení víza všem žadatelům. V poslední době je však často systém VISAPoint kritizován pro svoji nefunkčnost.²⁰

²⁰ Viz např. (Pořízek 2012), přístupné na: <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2323348>, navštíveno dne 24. 11. 2012.

Typy pobytu na základě víz, či povolení k dlouhodobému pobytu lze různě prodlužovat. Prodlužování i přechod na jiný účel pobytu sebou nese problematiku předkládání dalších náležitostí a dodržení lhůt. V případě, že migrant nesplní lhůty pro podání o prodloužení víza, je velmi těžké zabránit tomu, aby nebyl nucen opustit zemi. Naopak lhůty, které má ministerstvo pro rozhodování o legalizaci pobytu (prodloužení víza) dodržovány často nejsou a málokdy z toho plynou nějaké sankce pro tyto instituce.

4.4.4 Účely pobytu

Účely pobytu, související s dlouhodobým vízem nad 90 dnů a s povolením k dlouhodobému pobytu, jsou především pobyt za účelem zaměstnání, za účelem podnikání a za účelem sloučení rodiny. Těmto třem vážícím se k výdělečné činnosti a sloučení rodiny se věnuji blíže zejména z důvodu, že jsou spojeny s mými informanty. Účelem pobytu je míněn účel, za kterým do České republiky cizinec přijel a na jehož základě požádal o povolení k pobytu.

Účel zaměstnání je závislý na výkonu zaměstnání v pracovněprávním vztahu zaměstnanec/zaměstnavatel. Běžné je vykonávat práci na základě pracovní smlouvy. Základním zákonem, jenž upravuje pracovněprávní vztahy je zákoník práce (zák. č. 262/2006 Sb.). V zákonu o zaměstnanosti (zák. č. 435/2004 Sb.) je pak specifikováno, za jakých podmínek může být cizinec zaměstnán. Aby mohl být cizinec v Česku (legálně) zaměstnán, je nutno aby měl pracovní povolení z úřadu práce a legální pobyt na území České republiky. Přístup na trh práce je omezen tímto povolením. Povolení musí zajistit zaměstnavatel a cizinec je povinen tento účel plnit.

Účel podnikání je vázán k soustavné podnikatelské činnosti, která je specifikována jako živnost. Definice živnosti vychází ze živnostenského

zákona (zák. č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání). Tento zákon rovněž upravuje podmínky, za kterých lze podnikat. Těmito podmínkami jsou především, že podnikatel musí vykonávat činnosti, z nichž plyne zisk. V případě cizinců jsou to především fyzické osoby, pro potřebu odlišit je od „českých“ podnikatelů, jsou cizinci podnikatelé v zákoně označováni jako zahraniční fyzické osoby.

Při ohlášení živnosti zahraniční fyzická osoba předkládá:

- výpis z evidence trestů vydaný státem, jehož je cizinec občanem,
- doklad prokazující odbornou způsobilost,
- povolení k dlouhodobému pobytu,
- doklad prokazující právní důvod pro užívání prostor, kam je
- umístěno místo podnikání (např. smlouva o nájmu nebytových prostor, popř. písemný souhlas vlastníka nemovitosti, bytu nebo nebytového prostoru),
- doklad o zaplacení správního poplatku ve výši 1 000 Kč.²¹

Je nutno rovněž prokázat dostatečný finanční základ k podnikání (padesáti násobek životního minima), který se dokazuje výpisem z účtu, nebo mezinárodní kreditní kartou, popř. jinak. Pod účel pobytu podnikání patří i účel pobytu účasti v právnické osobě (novela cizineckého zákona z roku 2011). Účel pobytu účasti v právnické osobě jako takový v cizineckém zákoně není definován. Tento typ účelu pobytu není samostatnou institucí v zákoně, ale spadá pod účel pobytu podnikání. Přináší účast na chodu tzv. družstev, společností. Dle obchodního zákoníku (zák. č. 513/1991 Sb.), kde je chod družstev a působení v nich ošetřeno, je družstvo definováno jako „společenství neuzavřeného počtu osob založeným za účelem podnikání nebo zajišťování hospodářských, sociálních anebo jiných potřeb svých členů“ (zák. č. 513/1991 Sb., § 221, odst. (1)). V družstvu cizinci mohou působit a zakládat je. Působí v

²¹ Dostupné na <http://www.cizinci.cz/clanek.php?lg=1&id=619> , navštíveno dne 29. 12. 2012.

družstvech jako společníci, či jako statutární orgán. Statutárním orgánem se rozumí zejména, pokud se stal jednatelem společnosti, či členem představenstva apod.

V případě, kdy se stane cizinec členem, či statutárním orgánem družstva, získává dlouhodobý pobyt za účelem podnikání se specifickým kódem povolení účel účasti v právnické osobě. Statutárním orgánem družstva, či jeho členy se nezdídka stávají cizinci nevědomky přes klienty, bohužel se jedná o problém, který lze jen těžko řešit. V takových případech řadoví cizinci často pro družstvo pracují ve výrobě na různých místech a ve svém důsledku tato družstva fungují jako agentury práce. K této problematice je vhodné ještě dodat, že zákon o zaměstnanosti (zák. č. 435/2004 Sb.) se novelou k 1. 1. 2012 změnil zákonem č. 367/2011 Sb. a došlo k zákazu agenturního zaměstnávání cizinců ze třetích zemí. Podobným způsobem lze tento zákaz obejít.

Dlouhodobý pobyt za účelem sloučení je založen na principu sloučení rodiny – nezletilých dětí s rodičem, nebo manželů, či partnerů. Takovým způsobem se může dostat do České republiky postupně celá rodina prostřednictvím tzv. řetězové migrace.

4.4.5 Trvalý pobyt

O trvalý pobyt lze v České republice žádat po pěti letech nepřetržitého pobytu na území na základě povolení k pobytu nad 90 dní. Toto vychází z § 68 odst. 1 cizineckého zákona, bližší podmínky žádosti o trvalý pobyt jsou v odst. 2. Během výše popsaných pěti let cizinec nesmí opustit území na dobu delší než po sobě šest jdoucích měsíců a zároveň celková doba opuštění území nesmí přesáhnout měsíců deset a maximálně dvanáct měsíců při závažných důvodech.

Žádost o trvalý pobyt se podává buďto na zastupitelském úřadě, nebo na ministerstvu (rozuměj OAMP) dle bydliště. Žádost o trvalý pobyt je povinen cizinec podat na úředním tiskopise.

Pro úplnost uvádím už jen v krátkosti náležitosti, jež je nutno doložit k žádosti: fotografii, doklad o účelu pobytu, cestovní doklad, doklad obdobný výpisu Rejstříku trestů, doklad o zajištění ubytování, doklad o splnění zkoušky z českého jazyka ad.²²

4.4.6 Novela zákona a základní změny

Dne 21. prosince 2010 Parlament ČR schválil novelu zákona o pobytu cizinců na území České republiky (zák. č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů). Tato novela předkládá řadu zásadních změn týkajících se pracovišť vyřizujících náležitosti spojené s pobytem cizinců na území ČR i samotných podmínek pobytu v ČR. Novelu zákona podepsal dne 23. prosince 2010 prezident ČR a byla publikována ve sbírce zákonů 30. prosince 2010 pod číslem 427/2010. Účinnosti nabyla 1. ledna 2011.

Soustředím se na změny z pohledu MVRČ, které jsou jakožto strategické koncepce shora aplikovány na aktéry. Základní změny jsou rozebrány na stránkách MVČR²³ a z nich zde uvádím jen některé, které se dotkly mých informantů. V první části základních změn týkajících se novely se hovoří o řízení o udělení dlouhodobého víza. Je důležité, že cizinec si musí zažádat o udělení dlouhodobého víza pouze na zastupitelském úřadě. Doba dlouhodobého víza se oproti původnímu jednomu roku zkracuje na půl roku. V případě dlouhodobého víza za

²² Viz zák. č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců, § 70, odst. 2 – 6.

účelem podnikání je nutno přistoupit k osobnímu pohovoru na zjištění motivací pobytu i podnikání. O udělení víza rozhoduje MVČR a pokud rozhodne záporně, je cizinec oprávněn požádat o nové přezkoumání žádosti.

V následující části se novela zaměřuje na žádosti o povolení k dlouhodobému pobytu, kdy přechází kompetence z cizinecké policie na ministerstvo (regionální pracoviště OAMP). Žádosti se řeší na příslušné pobočce OAMP dle místa bydliště cizince.

Objevuje se rovněž nová podoba průkazu o dlouhodobém a trvalém pobytu. Od května 2011 byla povinnost k novým průkazům pořídit biometrická data (otisk prstů celé ruky a fotografie obličeje) a to do třech dnů od vstupu na území. Tato povinnost vyplývá pro cizince od 6 let věku. Cizinci, kteří již na území pobývají, se povinná biometrie odebírání po vyzvání Ministerstvem vnitra. Pořízení biometrie probíhá na příslušné pobočce OAMP dle jeho bydliště. Pokud si cizinec ve stanovené lhůtě nepřevezme průkaz o povolení k dlouhodobému pobytu, řízení bude zastaveno. Pokud si cizinec ve stanovené lhůtě nepřevezme průkaz o povolení k trvalému pobytu, může mu být uložena pokuta do výše 10 000 Kč. Při prodloužení platnosti průkazu o povolení k pobytu nebo provedení změny údajů v něm zapsaných, se vydává nový biometrický průkaz o povolení k pobytu.

Další požadavky vyplývající z novely zákona jsou náležitá potvrzení o zajištění ubytování na území. Zajištění ubytování je cizinec povinen prokázat některým z následujících dokladů: doklad o tom, že je vlastníkem příslušného bytu nebo domu, doklad o tom, že je oprávněn užívat příslušný byt anebo dům. V případě, že je cizinec nájemce, je

²³ Dostupné na: <http://www.mvcr.cz/clanek/zmeny-v-oblasti-vstupu-a-pobytu-cizincu-na-uzemi-cr-od-roku-2011.aspx?q=Y2hudW09Mw%3d%3d> , navštíveno dne 23. 11. 2012.

povinen dokládat úředně ověřené potvrzení osoby, která je vlastníkem či uživatelem bytu nebo domu, že souhlasí s ubytováním cizince. Nově se zvyšují rovněž požadavky na ubytovatele. Ubytovatelem se rozumí nejen osoba, která poskytuje ubytování za úhradu, ale i ten, kdo ubytovává více než 5 cizinců (výjimkou je ubytování osob blízkých). Pro přiměřenost ubytování, kterou je ubytovatel povinen cizinci zajistit, nově platí, že podlahová plocha místnosti pro ubytování musí činit nejméně 8 m², je-li ubytována jedna osoba, 12,6 m², jsou-li ubytovány dvě osoby; na každou další ubytovanou osobu se k podlahové ploše připočítává 5 m².

Změny v úpravě pobytu za účelem podnikání jsou, že oprávnění k pobytu z důvodu výkonu výdělečné činnosti na území České republiky bude cizincům vydáváno pouze za účelem „zaměstnání“ nebo „podnikání“ (tj. není již vydáváno oprávnění k pobytu za účelem „účasti v právnické osobě“). Žádost podává cizinec, který chce podnikat a zároveň nově cizinec, který zde chce pobývat jako statutární orgán či člen statutárního orgánu obchodní společnosti či družstva. V případě, že cizinec hodlá dosavadní účel svého pobytu změnit na účel podnikání, může o takovou změnu požádat, pokud na území již alespoň 2 roky legálně pobývá.

Poslední změna, již se dotknu, jsou nové požadavky na prokázání zajištění prostředků k pobytu. Tato změna v sobě zahrnuje povinnost předložit doklad o zajištění prostředků k pobytu na území v požadované výši, pokud pobyt převyšuje tři měsíce. Cizinci to prokazují pomocí výpisu z bankovního účtu, jiného dokladu o finančním zajištění (např. policií ověřené pozvání), platné mezinárodně uznávané platební karty, kterou budou povinni na požádání doplnit i výpisem z bankovního účtu na jméno cizince.

Ostatní základní změny jsou nový pobytový institut za účelem výkonu zaměstnání vyžadujícího vysokou kvalifikaci – tzv. modrá karta, změny v oblasti správního vyhoštění, změny v oblasti zajištění a nové požadavky

na doklad o cestovním zdravotním pojištění. Nutno podotknout, že ostatní právo, jež se dotýká jednotlivých migrantů v tomto výzkumu, vycházejí ze součinnosti ministerstev, implementace evropského práva do české legislativy a z ostatních oblastí cizineckého práva. Předložený legislativní rámec a přehled migrační politiky zajišťuje rámcové ohraničení výzkumného pole na úrovni strategií. V rámci práv a povinností vážících se k pobytu cizinců na území České republiky je tak na předchozích řádcích naznačen okruh, ve kterém se budu v této práci pohybovat. Ostatní legislativy, které se týkají například pracovně právní problematiky a další jsou, pokud je to nezbytné, diskutovány v průběhu práce.

5 METODOLOGIE

Základem mého výzkumu byly opakované polo-strukturované i nestrukturované rozhovory a pozorování. Dále studium dokumentů, zejména legislativy. Zároveň jsem data získával během terénní práce v neziskové organizaci (Organizace pro pomoc uprchlíkům o. s. – dále jen OPU). V této kapitole pojednávám o výzkumných otázkách, designování výzkumu, zkoumané populaci a profilech informantů. Dále pak o sběru dat, analýze dat a etice výzkumu.

Použitá metodologie vychází z načrtnutých konceptů a teorií, tak jak bylo zmíněno v teoretické části práce. Zabýval jsem se vytvářením kazuistik, tedy sběrem většího množství dat od několika mála jedinců. Data byla vytvářena na základě rozhovorů a pozorování. Nicméně nevyhnul jsem se ani použití sekundárních dat, přestože sloužila především pro dokreslení situace migrantů v Plzni.

5.1 Výzkumné otázky

Podoba kvalitativního výzkumu odráží podobu výzkumného cíle a jeho otázek. Jak bylo naznačeno v úvodu práce, tematicky se pohybují v oblasti jednání migrantů pod vlivem zákonů. Základní výzkumné otázky, týkající se taktik jsou:

- Zda zákon ovlivňuje praxi jednotlivců a jak?
- Zda jeho změna vyvolává změnu taktik migrantů žijících v cílové zemi?
- Jaký každodenní život migrujících ve vztahu k zákonu?

Další otázky vychází ze změny cizineckého zákona. Jejich pořadí je odvislé od pořadí uvedených změn v kapitole 4.5.6 a váže se k vnímání změn (strategií) a zacházení s nimi.

- Jaký je tedy přístup úředníků oproti přístupu policejních složek cizinecké policie? Je převedení kompetencí cizinci vnímán pozitivně? Pociťují menší míru restrikce? A jaké jsou především taktiky migrantů při jednání s úřady?
- Je biometrie dle cizinců nutná? Jak vnímají sankce? Co pro ně biometrie znamená a je hodnocena pozitivně, či negativně?
- Otázka bydlení, normativních nákladů na bydlení, potvrzení o ubytování? Jak dokládají doklad o bydlení? Jaké jsou voleny taktiky, pokud migrantům nechce pronajímatel vydat potvrzení (nájemní smlouvu)?
- Otázky pobytu za účelem podnikání změnou jsou zejména o procesech a vyjednávání pobytů, které předcházely novele. Jaké je využití dlouhodobého pobytu za účelem podnikání?
- Jak jsou dokazovány příjmy a finanční zajištění cizince při prodlužování pobytu, či žádostech o nový pobyt? Mají dostatek peněz? Půjčují se peníze? Od koho?

Na tyto doplňující otázky nalezneme odpověď ve výsledcích výzkumu. Na následujících řádcích jsou zaznamenány jednotlivé metodologické kroky v mém kvalitativním výzkumu a zároveň jsou na tomto místě zdůvodněny a popsány zvolené postupy podrobněji.

5.2 Designování výzkumu a studium dokumentů

Zvolené metodologické postupy, jak bylo zmíněno, vycházejí z potřeby analýzy, do které se odráží teoretické koncepty načrtnuté výše. Tyto koncepty a základní metodologické kroky byly zvoleny během počátků designování výzkumu na přelomu roku 2011/2012.

Designem (rovněž výzkumný rámec, research design) je vnímáno plánování výzkumu, teoretické spekulace a zvolení vhodné metodologie.

Vedle toho je obecně v sociálních vědách pojímán jako proces, který nejen že pokládá základní kameny výzkumné aktivity, ale tuto aktivitu provází po celou dobu jejího uskutečňování až do sepsání závěrečných výstupů (srov. Toušek 2012: 98). Stává se tak předmětem neustálých změn a spekulací.

Předně designem byla vytyčena témata, dílčí výzkumné otázky a především cíle. Poté, pod vedením vedoucího diplomové práce Michala Tošnera, byl načrtnut teoretický model strategií a taktik od Michela de Certeau (1984). Shodli jsme se, že pro uchopení zvolené problematiky je tento koncept nejvíce vyhovujícím. Jako nedílnou součást designování nelze opomenout ani lokalizaci výzkumu do města Plzně. Volbu této lokality provázely především zkušenosti z práce v terénu v tomto městě, kterou provádím v rámci zaměstnání v OPU. Zkušenosti z tohoto zaměstnání a kontakt s migranty ze třetích zemí mi umožnil rovněž vzhled do zákonné problematiky pobytu cizinců v České republice a přispěl vážným dílem ke zvolení a podobě zpracování tohoto tématu. Ve fázi designování byl s vedoucím práce rovněž diskutován výběr populace a konstrukce vzorku, stejně jako forma sběru dat. Než se zaměřím na tyto kroky, je nutné stručně shrnout ještě postup při studiu dokumentů, který se stal nedílnou součástí designování.

5.2.1 Studium dokumentů

Studium dokumentů pomohlo vybrat oblasti, na které se při sledování taktik soustředím, jednotlivé změny a legislativní nařízení tak strukturují podobu výzkumného pole. Jedná se o vymezení právě těch bodů zákona, které mají dopad na individuální jednání migrantů. Pomohlo taktéž k vymezení dílčích témat polo-strukturovaného dotazování.

Těmito dokumenty jsou zamýšleny zákony a zákonné úpravy, týkající se pobytu cizinců na území České republiky. Cizinecké právo není

výslednicí jednoho zákona, ale zákonů několika. Jednalo se především o zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky, zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání, zákon č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku a další.

Prostudoval jsem ty nejzákladnější body cizineckého zákona a změny v rámci novely (viz kapitola Legislativní rámec). Tyto body nejen, že se týkají každého (legálního) imigranta vstupujícího do prostoru České republiky, ale zároveň odpovídají zákonným strategiím. Váží se tedy k pobytu cizinců na území ČR, zaměstnávání cizinců na českém trhu práce, zdravotnímu pojištění, ale i exekutivním orgánům, stejně jako k represí a opatření vůči imigraci, či postupům při integraci. Domnívám se, že prvé oblasti odráží logiku „push and pull“ faktorů (srov. např. Lupták 2008). Otevírají tak otázku migrace jako takové, tedy toho, proč lidé migrují (srov. Drbohlav 2001, 2010). Na druhou stranu represivní složky, exekutiva a opatření nejsou v České republice pro migranty žádnou lehkou záležitostí a ukazují odvrácenou – strategickou tvář migrace (srov. Rozumek 2012).

Teoretický koncept strategií odráží implementaci zákonů v praxi. Taktická praxe a jednání migrantů nabývají své podoby v závislosti na tlaku moci institucí, které ony strategie vymýšlí a aplikují na migranty. Celý široký komplex cizineckého práva se ukazuje jako nosný strategický aparát ovlivňující praxi aktérů. Vedle cizineckého zákona jsem tedy dále reflektoval nařízení a zákony týkající se ekonomické činnosti migrantů a ostatních oblastí cizineckého práva. Tímto jsem tedy vymezil témata, kterých se následující kroky budou týkat. Tematicky se jedná o vstup a pobyt cizince na území České republiky, orientace v nové zemi, orientace v zákonech, zaměstnávání, bydlení, zdravotní pojištění a prostředky k pobytu.

5.3 Zkoumaná populace a výběr vzorku

Zkoumanou populací jsou cizinci (imigranti) ze třetích zemí. Tzv. třetí země jsou definovány jako země, nepatřící do Evropské unie²⁴. Populace je definována tím, že jsou to lidé narozeni ve třetích zemích, kteří překročili hranici České republiky za účelem legálního pobytu v ní. Je to formální označení na základě zákona. Cizinec je chápán, dle cizineckého zákona, jako ten, kdo není občanem České republiky (zák. č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců § 1 odst. 2). Na druhou stranu lze vymezit cizince i jako člověka, který žije za hranicemi svého státu. Sami informanti sebe vnímají jako cizince (viz kapitola „Použitá terminologie“).

Pro získání výběrového souboru jsem užil účelového výběru (Toušek 2012: 56 – 60), tedy takového, který jest založen na mém úsudku a zakotven v teorii tak, aby jednotky analýzy – aktéři (migranti) – odpovídaly zvoleným kritériím. Vzorek byl konstruován na základě následujících kritérií. Prvním je, že participující na výzkumu musí mít legální pobyt. Legálním pobytem mám na mysli takový, který je podložen pobytovým vízem, či průkazem společně s platným cestovním dokladem. Dalším kritériem je délka pobytu minimálně čtyři roky na území České republiky. Délka pobytu a od ní se odvíjející pobytový status zajišťuje, že v průběhu posledních let, byl vybraný informant vystaven působení legislativních změn. Zkráceně řečeno, požadavkem je především pobyt v České republice nějakou dobu před rokem 2011 a nějakou dobu po roce 2011. Posledním, třetím, kritériem je, aby ve výběrovém vzorku byli migranti starší 18 let. Do výběru bylo zařazeno pět informantů, občané Ruska, Ukrajiny, Moldávie a Pákistánu. Vzorek se skládal ze tří mužů a dvou žen.

²⁴ Bližší definice viz str. 15 – 16.

5.4 Profily informantů

Pan R.

Pan R. pochází z Moldavska a v České republice pobývá od roku 2006, v současné době má trvalý pobyt. Po příjezdu (přes kamaráda) zde pobýval na pracovní vízum. Po půl roce si zažádal o povolení k dlouhodobému pobytu za účelem zaměstnání. V té době pan R. pracoval přes agenturu (naplatil ještě zákaz) a bydlel v Českých Budějovicích. Po čase vstoupil jako člen družstva do jedné z „pracovních agentur“ a pobýval zde na povolení k dlouhodobému pobytu za účelem podnikání s problematickým, avšak běžným pobytovým účelem účasti v právnické osobě. Pracoval na různých místech, převážně na nekvalifikovaných pozicích. V roce 2011 pocítil, že chce od života změnu a jelikož v Budějovicích pro něj nebylo dostatečné pracovní uplatnění (je vyučený truhlář, ale tuto práci prý nikdy nevykonával), přestěhoval se na začátku roku 2012 do Plzně s vidinou lepšího uplatnění. V Plzni v to doufal převážně díky získanému trvalému pobytu (2011). Nicméně zatím stálé zaměstnání nemá, volný čas využívá k hledání brigád a fušek, na které chodí. Hlášený k pobytu je v Českých Budějovicích, ale bydlí tady u kamaráda, který je v současné době mimo republiku. Otázky bydlení pana R. se dotknou v identifikovaných taktikách.

Mnoho pracovních příležitostí získává přes klienty a dá se říci, že úspěšně. Nedílnou součástí jeho každodenního života je i navštěvování neziskových organizací, s jejichž zaměstnanci řeší dílčí problémy svého pobytu.

Pan. T.

Přijel do České republiky v 90. letech z Pákistánu. Přesněji řečeno v roce 1994 do Prahy. Pan T. se dostal za hranice se svým bratrem. V té době je oslovili jejich příbuzní, tehdy žijící v Německu, aby přijeli. Pan T. zvolil

Českou republiku zejména z důvodu liberálnějšího přístupu úřadů k migraci. O historii migrační politiky a škále liberální – restriktivní mluví například Baršovi (2005) nebo Kušniráková a Čížinský (2011). Pan T. pobýval v 90. letech střídavě v Praze, Plzni a ve Velké Británii. V Plzni se usadil natrvalo v roce 2008.

Při příjezdu získal turistické vízum a pak se rozhodl pro uzavření fingovaného sňatku s Českou. K tomuto využil kontakt známého Pákistánce a peníze za svatbu mu poslal jeho strýc z Německa. Během té doby měl několikrát problémy s cizineckou policií, které vyústily až k vyhoštění. Tyto problémy, dle jeho slov, pramenily z nedostatku znalosti české imigrační legislativy a také z chyby jedné z úřednic, která mu špatně označila vízum, když čekal na povolení k trvalému pobytu po sňatku se zmíněnou Českou. K vyřešení problémů s pobytovými záležitostmi využil často své známé ze země původu, ale i z Čech. Mezi nimi byla mimo jiné i jeho fingovaná manželka, nebo právnička neziskové organizace.

Nakonec se vše vyřešilo a v roce 1996 získal trvalý pobyt. Od té doby několikrát navštívil svoji rodinu v Německu a později i ve Velké Británii. Do roku 2011 se potýkal s různými problémy vyplývajícími ze zákona o pobytu cizinců, především jsme řešili problematiku zdravotního pojištění, či otázku biometrických údajů.

V Plzni pan T. bydlel nějaký čas na ubytovnách, ale nevyhovovalo mu to prostředí. Poté se přestěhoval na byt a bydlí tam s jedním Polákem. Hlášený byl od počátku k pobytu na adrese sestry jeho dnes už bývalé fingované manželky. Pan T. pracuje v jednom obchodním řetězci v Plzni. Nejdříve však pracoval pro tento řetězec v Praze a tím získal zkušenosti. Plzeň zvolil především po konzultaci s příbuznými v Německu, kteří mu ji doporučili zejména z důvodu vzdálenosti do Německa, kde v té době jeho rodina podnikala.

Ve vztahu k novele zákona lze říci, že se o ni pan T. dozvěděl zejména z tisku a televize, jelikož často čte. Zajímá se prý o dění v české politice a takováto věc, která se týká cizinců, mu neunikla. Další informace čerpal z internetu a v neposlední řadě v poradenských organizacích.

V současné době se pan T. mimo jiné snaží doplnit vzdělání a nostrifikovat vzdělání základní. Má zájem o ekonomii, jež studoval na střední škole v Pákistánu, dále pak o četbu a publicistiku. K jeho více, či méně úspěšným krokům v každodenním životě mu pomáhá i dobrovolnice neziskové organizace. S jeho fingovanou manželkou se téměř nestýká, stejně tak jako s jeho bratrem, který odjel za příbuznými do Británie a pak zpět do Pákistánu.

Paní E.

Paní E. pochází z Ruska (Čeljabinsk) a je jí 32 let. Studovala ruský jazyk na univerzitě a do České republiky přijela v roce 2003 jako úřednice jedné ruské firmy, zabývající se distribucí knih. Původně pracovala v Chebu. Přes tuto firmu získala první povolení k pobytu za účelem práce. Později s přítelem, za kterým sem v podstatě přijela, založili malou agenturu (rozuměj družstvo), která se zabývala sháněním sezonních pracovníků zejména na stavby. Tato firma působila v Plzni, proto se přestěhovala do této západočeské metropole. Stala se jednatelkou firmy a získala účel pobytu účasti v právnické osobě (dlouhodobý pobyt za účelem podnikání, ale s tímto specifikem). Během té doby se jí celkem dařilo, i když problémy existovaly a to zejména v případech, kdy musela jako jednatelka podepisovat listiny, kterým třeba nerozuměla a tušila, že ne vše je stoprocentně legální.

Paní E. získala v roce 2009 trvalý pobyt a v roce 2011 práci v občanském sektoru. Problémy týkající se pobytových záležitostí vnímá,

problematické ji přijde zejména otázka klientelismu a nedostatečné informovanosti migrantů. Více informací o tomto lze načerpat v následujících pasážích předkládaného textu v kapitole „Identifikované taktiky“. O novele v roce 2011 se dozvěděla od známých a bližší informace z internetu.

Pan I.

Mým dalším informantem je pan I., který pochází z ukrajinského Užhorodu. Je mu 43 let a získal bakalářský titul technického zaměření na univerzitě ještě v zemi původu. Do České republiky přijel na pozvání své starší sestry, která dělala soudní tlumočnicku. Jeho sestra zde pobývá od roku 1993 a pan I. od roku 2004. V rámci sítí, které rodina pana I. udržuje, se do České republiky postupně přistěhovala i jeho matka, mladší sestra a její rodina a v poslední řadě i jeho syn.

Po příjezdu pracoval jako frézař na strojích CNC v Třemošné. Emigraci do České republiky a zaměstnání mu umožnil klientský systém. Pan I. v Třemošné pracoval asi tři roky, později se rozhodl, že si zařídí pobyt za účelem podnikání – tento pobytový status řešil rovněž přes klienta, který mu vše zařídil. Ve vztahu ke strategické koncepci zákona o pobytu cizinců je toto funkční taktika, jak se lze dočíst dále. Dle jeho slov mu umožnil pobyt za účelem podnikání více svobody v hledání zaměstnání, v té době zejména práce na „Švarc systém“.

Od roku 2009 má pán I. trvalý pobyt. Nutné je zdůraznit, že tento pobyt je pro něj prý výrazným krokem v životě v Česku. Od té doby pan I. pracuje na různých pozicích a aktivně si zaměstnání hledá, zároveň si celá jeho rodina pomáhá s nejrůznějšími úkony v běžném životě migranta, tedy i s pobytovými záležitostmi vycházejícími z platného zákona o pobytu cizinců.

O novele se pan I. dozvěděl od ostatních Ukrajinců, se kterými se stýká. Od roku 2011 vnímá zhoršení situace v ekonomických aspektech trhu práce v České republice, zároveň přiznává, že mnoho problémů vychází i z cizineckého zákona, který má, dle něho, dopad zejména na rodiny s dětmi a rodinnou situaci vůbec. Toto pozoruje nejen u sebe a svého syna, ale například i u rodiny své mladší sestry.

Paní N.

Informantka paní N. přijela do České republiky v roce 2005 tedy osm let. Od roku 2011 má povolení k trvalému pobytu. Před získáním trvalého pobytu měla dlouhodobý pobyt za účelem podnikání podobně jako mnoho jejích krajanů z Ukrajiny. Po příjezdu z její domoviny (město Krivoj Rog) pobývala v ČR nejprve na dlouhodobé vízum k pobytu nad devadesát dnů za účelem výkonu funkce statutárního orgánu právnické osoby (VC 65). Přijela sem za přítelem, se kterým bydlí dodnes v bytě a sdílí ho společně se svojí sestrou.

Jako největší problémy života v České republice vnímá problém s jednáním na úřadech, nedodržování lhůt při vyřizování pobytových záležitostí a platby klientům. Mnoho otázek, na které hledala informantka po příjezdu do cílové země, ji zodpověděl její přítel, poradil ji a pomohl vybavit počáteční vízum. V ostatních případech si však musela hledat vlastní cesty, jak si vybudovat důvěru v český migrační a tržní systém. Není problém pro ni přiznat, že tyto cesty mnohokrát vedly úskalími klientelismu a nelegálních úniků do taktické sféry.

V současné době pracuje v jedné továrně v nedalekých Štěnovicích je spokojená. Práci získala klasickou cestou. Vyhledala inzerát a přišla na pohovor. Nebylo tomu tak ale vždy. Před získáním trvalého pobytu a i nějakou dobu po něm měla práci přes „Švarc systém“ prostřednictvím různých klientů. Paní N. původně nechtěla žádat o trvalý pobyt, ale

nakonec byla donucena svým „zaměstnavatelem“, který jí dal podmínku, že musí získat trvalý pobyt, nebo ji nedá další práci. Mimo stálou práci u tohoto zaměstnavatele docházela paní N. i na jiné brigády, které si domlouvala podobným způsobem jako pan I. Na těchto tzv. fuškách získávala nové informace o zákonech a možnostech, jak se vypořádat s neúměrným tlakem, který po příjezdu pociťovala. Mimo legální práci mnohokrát pracovala i nelegálně tzv. „na černo“.

Novelu zákona prožila ještě jako cizinka s dlouhodobým pobytem. Novela pro ni znamenala především nové povinnosti pro žádání o její trvalý pobyt, dozvěděla se o ní především od lidí v jejím tehdejší zaměstnání.

5.5 Sběr dat

Sběr dat proběhl klasickými postupy kvalitativních metod, jež používá sociální a kulturní antropologie. Základem metodologie se staly polostrukturované rozhovory, z nichž jsem poté rozvinul různá témata v rozhovorech nestrukturovaných. Takový postup mi zajistil možnost zkoumat jednotlivé kazuistiky do hloubky, tak jako v každé případové studii. Rozhovory probíhaly od léta 2012 do přelomu podzimu a zimy 2012. Nestrukturované rozhovory víceméně navazovaly na témata polostrukturovaných rozhovorů. Rozvíjel jsem tak témata a identifikoval nové oblasti analýzy, které mi byly po uskutečnění první části rozhovorů nejasné.

Data byla sbírána na území města Plzně. Sběr jsem uskutečnil pomocí zmiňovaných polo-strukturovaných individuálních rozhovorů a nestrukturovaných rozhovorů (Hendl 1998: 98; Toušek 2012: 63). Polostrukturované rozhovory jsou svébytnou metodou pro sběr dat, nicméně mnohdy potřebují další doplnění. Tím bylo zúčastněné pozorování (např. Spradley 1980). Jako poslední nástroj pro sběr jsem použil email. Do něj

jsem napsal soubor otázek. Z důvodu údajného zaneprázdnění ředitele OAMP v Plzni se jevil jediným možným řešením, jak se s odborem spojit. Nakonec však na otázky nebylo odpovězeno, důvody osvětluji níže.

Uskutečněné rozhovory byly nahrávány na digitální přístroj a přepsány. Osnova²⁵ rozhovoru byla tvořena soupisem témat, která jsem extrahoval z designu výzkumu a ze studia dokumentů. Tematicky se hovořilo o příjezdu do země, postavení cizince v České republice, o zákonech a novele, orientaci a taktikách, o ubytování, prostředcích k pobytu, pojištění, zaměstnání, o úřadech i represi ze strany cizinecké policie. Další část se týkala pobytových záležitostí a taktik, sociálních sítí, zprostředkovatelů a podnikání. Během rozhovorů bylo informantům navrženo, že se mohou vyjádřit a tázat i k tomu, co nebylo přímo předmětem zvolených témat. To mi pomohlo udělat si širší obrázek o životě jedince a také o příčinách příjezdu a podobně.

Zjistil jsem, že tímto se mi otevírají nové možnosti dotazování. Dohodli jsme se tedy s informanty, že můžeme v rozhovorech nadále pokračovat, pokud budu potřebovat něco doplnit. Po každém sezení byly také zapsány do terénního deníku zajímavé momenty a podněty k dalším otázkám. Opakované nestrukturované rozhovory proběhly s informantem z Moldávie, Ukrajiny a s informantkou z Ruska. Ostatní informanti se nepodíleli. Vedle těchto rozhovorů byly uskutečněny i rozhovory s právní expertkou, která poskytla konzultace v oblasti práva, a části rozhovoru byly rovněž použity pro dokreslení již získaných dat.

Dalším nástrojem pro získání dat byla zúčastněná pozorování na OAMP v Plzni. Charakterem tohoto pozorování byla především přiměřená míra participace, jak ji definuje James P. Spradley: „Etnograf hledá balanc mezi rolí ‚insidera‘ a ‚outsidera‘ v průběhu participace a pozorování“

²⁵ Řazena v přílohách.

(Spradley 1980: 60). Pro zúčastněné pozorování jsem vybral návštěvu s jedním z informantů na OAMP při zařizování biometrických údajů. Toto pozorování proběhlo s přiměřenou mírou participace, tak aby nedošlo k uvádění informanta do situací, které by mu byly nepříjemné. Jednali jsme s informantem u okénka na této instituci s úřednicí a řešili možnosti prodloužení platnosti povolení k trvalému pobytu. Další zúčastněná pozorování proběhla na OAMP v Plzni během dvou dnů v týdnu od 7. 1. – 13. 1. 2012 a to v úterý a ve středu (z důvodu jiné otevírací doby) a dále ještě několikrát během práce v terénu. Během těchto pozorování jsem věnoval pozornost především praxi úředníků a klientů – mafiánů, kteří bývají na OAMP v Plzni přítomni. Při zúčastněném pozorování jsem různě navazoval hovor s přítomnými na odboru. Pozorování se ukázalo vhodné jako doplnění rozhovorů a především jako vhodný nástroj sběru dat k otázce strategické praxe, jejíž vykonavateli jsou úředníci odboru a jiných institucí. Je však nasnadě uvést, že sami úředníci se musí řídit platnými zákony. Otázkou je, do jaké míry se jimi skutečně řídí a do jaké míry je jejich jednání v úřednické praxi rovněž taktické. Stejně tak lze sledovat taktiky migrantů, zvláště pak při jednání s klienty, kteří se bez problémů pohybují v prostorech úřadu, tlumočí svým chráněncům a nezdědka od nich přijímají platby doslova přede dveřmi odboru. Mimo to se zde pohybují i ostatní lidé, kteří spadají do sociálních sítí migrantů, jako jsou např. členové rodiny, přátelé a partneři (i z řad majority).

Zmíněný dotazník byl utvořen na základě výzkumného záměru a zaslán na OAMP v Plzni. Původní žádosti o osobní rozhovor s ředitelem plzeňského OAMP nebylo vyhověno z důvodu „absence volného času“ ředitele odboru. Otázkou jest, do jaké míry je toto tvrzení pracovnice odboru pravdivé či nikoli. Jakékoliv schůzce se Dohnal nevyhýbal ani v době, kdy docházelo k převodu kompetencí v působnosti OAMP (přelom 2010 – 2011). V této době jsem začínal pracovat v OPU a s ředitelem odboru jsem se několikrát bez problémů setkal. Tedy v době, dle mého,

časově nejvytíženější. Je však možno se domnívat, že pohnutky, které vedly k odmítnutí osobního rozhovoru, vyplývají z tematické oblasti, již se tento výzkum zabývá. Nakonec mi bylo nabídnuto zaslat seznam otázek, na jejichž odpověď jsem čekal zhruba měsíc a v posledku sem neobdržel nic, než nevlídný email. Návrh zaslat dotazník, mi byl nabídnut samotným odborem, protože i přes „časovou tíseň“ prý chtěli vyhovět. Soubor otázek byl i s průvodním dopisem zaslán na emailovou adresu odboru. Tematicky jsou otázky vymezeny zejména způsoby podávání informací cizincům o změnách v zákoně, přínos novely cizineckého zákona, součinnost s úřadem cizinecké policie v Plzni apod.²⁶ Vedoucí odboru mi nakonec neodpověděl a ukončil se mnou po několika emailech komunikaci. Stalo se tak po publikaci mého komentáře, jenž vyšel na webu migraceonline.cz koncem prosince (Rumpík 2012). Otázka chodu samotného odboru, tedy vykonavatele strategií, nemůže být tedy plně zodpovězena. Kombinací poznatků z profesní praxe, navštívených konferencí a uskutečněného výzkumu lze říci, že právě úřednický, byrokratický aparát a zvláště pak jejich vedoucí mají mnohdy problém s kritikou jejich práce a to i v případech, kdy je oprávněná. Z přiloženého emailu v přílohách lze tuto skutečnost, která nebývá takovým tabu (srov. Keller 1996), ověřit. Podobně je tato až narcistní povaha „těch nahoře“ cítit i v rétorice na setkání s veřejností. Poslední možnost sledovat obdobné jednání například Tomáše Haišmana (ředitele OAMP) jsem měl na konferenci o migrační politice v Plzni. Upozorňuji, že shora uvedené nehodnotím, pouze popisuji. Prozatím však ponechme toto stranou, jedná se pouze o doplnění kontextu vzniku finální podoby práce.

Pro ilustraci jsou do příloh zařazeny některé fotografie, které nepovažuji v kontextu této práce za data, ale doplňují pozorování na OAMP a terénní práci v OPU.

²⁶ Otázky jsou i s průvodním dopisem je obsažen v přílohách.

5.6 Analýza dat

Poté jsem přešel k analýze textových přepisů a selektovaných poznámek z průběhu rozhovorů a zúčastněného pozorování. Ze souboru dat, která byla kódována, jsem usoudil na kategorie a následně z nich odvodil koncept, který se týká jednání jednotlivců v imigračním poli. Kódování probíhalo pomocí „pencil and paper methods“ (Bernard, Ryan 2009: 90). Data jsem kódoval tematickými kódy, tedy takovými, které jsou používány k označení důležitosti jednotlivých témat v rozhovorech (Bernard, Ryan 2009: 76). Těmito kódy jsou například změna pobytu, neziskovky, „překlenovačky“, sociální síť, „Švarc systém“, klientský systém, platba, družstva, zákon a další. Celkem bylo použito 42 kódů. Na úrovni strategií lze sledovat veškeré normy působící shora na migranty v kontextu cizineckého práva. Tedy práva a povinnosti cizinců a jejich rodinných příslušníků při vstupu a pobytu na území České republiky, jejich zaměstnávání a podnikání, otázky zdravotního pojišťování, rodinné soužití atd. Na úrovni analýzy zaměřuji pak pozornost především na vztah mezi taktickou povahou jednání a impaktem strategických proudů na jednotlivce. Následně jsem shromáždil taktiky, které vznikly na pozadí strategií, a zaměřil jsem se na jejich vztahy, které se odrážejí v každodenním jednání informantů. Jde o etablovanou každodenní praxi, která vzniká nezděděnou navzdory normativním pokusům této praxi zabránit. To vše dotvořilo konečný obraz systému využívání taktik ve vztahu k zákonným úpravám a zákonům vůbec. Podle těchto pravidelností data interpretuji a poukazuji na rysy sociálního jednání jednotlivců v konceptu imigračního pole.

Výsledný koncept je výsledkem analýzy dat získaných od aktérů na analytické rovině strategií mocenského aparátu a aktérských taktik. Jedná se na mikro úrovni o jedinečné kauzy, a jak již bylo několikrát zmíněno, nelze považovat takový postup za stoprocentně reprezentativní. Není to

koneckonců ani záměr této práce. Jedná se zejména o ověření dialektického vztahu strategií a taktik navrženém Michele de Certeau. Poté lze otázky, jakými je vztah mezi jednáním migrantů a zákony, uchopit prostřednictvím těchto metod a pomocí optiky de Certeauvy teorie obhájit takový postup pro další rozsáhlejší výzkum, jenž může aspirovat na to být reprezentativní. Ze zkušenosti ze zaměstnání v OPU však tvrdím, že níže popsaná praxe je běžná napříč cizinci téměř bezvýhradně. V odborné literatuře o migraci lze najít rovněž momenty, kde se diskutovaná témata dotýkají uvedených taktik. Nikde však o nich není pojednáno jako o specifických výsledcích působení zákona na jedince ve vztahu taktik a strategií. V kapitole „Taktiky“ jsou použity části přepsaných rozhovorů. Tyto rozhovory jsou přepsány tak, jak byly zachyceny, avšak jsou upraveny do, pro českého čtenáře, srozumitelné formy.

5.7 Etika výzkumu

Všech pět informantů bylo informováno o záměru výzkumu a o výstupech, které budou z výzkumu provedeny. S každým informantem jsme se domluvili, že bude provedena anonymizace dat. V neposlední řadě byl vysvětlen postup, jakým bude s daty získanými z rozhovorů, zacházeno. Zveřejnění jakýchkoliv bližších informací o mých informantech nepřichází v úvahu zejména z důvodů citlivosti dat, které by mohly informanty vystavit různým nebezpečím. Každý informant souhlasil s postupy a s participací na výzkumu.

Lze zároveň uvažovat o mnohých, zejména morálních dilematech výzkumníka, jsem si toho vědom a zároveň na to byli informanti upozorněni po ukončení a sesbírání všech dat. Objasnil jsem jim svoji pozici k jejich jednání a ujistil je, že nedojde k odhalení jejich identity.

Uvádím, že má pozice k těmto morálním dilematům je neutrální. Přesto chci upozornit, že plně rozumím jejich potřebě takto jednat.

Dalším problémem je moje profesní zaměření a pozice zaměstnance neziskového sektoru. Není nepravdou, že výsledná podoba práce je zároveň ovlivněna uvažováním terénního pracovníka a zaměstnance OPU. Na druhou stranu vnímám problematiku imigrace spíše z perspektivy sociální a kulturní antropologie, než z perspektivy sociálního pracovníka, jímž vlastně ani nejsem (dle právní normy). Nepopírám však fakt, že daná profese mi naskytla možnost rozvíjet optiku sociální vědy na problém migrace a jednání imigrantů v cílovém prostoru zároveň mi tzv. otevřela terén, což vnímám jako velký přínos. Proto výsledná podoba práce je – a nelze to považovat za slabost – ovlivněna i touto profesní zkušeností.

V neposlední řadě krátce zmiňuji, že veškeré rozhovory byly uchovány v digitální podobě a informanti svolili, že je můžu použít v dalším výzkumu, stejně tak jako v této práci. Informantům nebylo za výzkum nic zapláceno, tudíž nebyla žádná motivace k podílení se na výzkumu. V tom na druhou stranu vidím i mírnou výhodu, kdy vidina „zisku“ může ovlivnit výpovědi, získaná data, analýzu a tím i výsledky výzkumu. Jedinou kompenzací bylo většinou pozvání informanta na kávu, pivo anebo i cigarety.

6 VÝSLEDKY VÝZKUMU

Věnuji se třem hlavním liniím. V první části je pojednáno o strategiích, které jsou dány do dialektického vztahu s taktikami, poukazují zde na vztah strategie - taktika. Druhá linie se věnuje identifikovaným taktikám vůči primárním, shora uvedeným strategiím. Identifikuji sedm oblastí taktického jednání, které rozdělují do skupin taktik formálních, neformálních a smíšených na základě odvození ze vztahu ke strategiím. Zároveň přihlížím k základním výzkumným otázkám společně s otázkami doplňujícími. Identifikace strategií a taktik je založena především na uskutečněných rozhovorech a pozorování. Poté se věnuji odpovědi na výzkumné otázky a závěru této kapitoly navrhuji koncept „imigračního pole“.

Vzniká zároveň prostor pro argumentaci, že implementace evropské legislativy do české migrační legislativy a neustálé novelizace zákonů vytváří poměrně náročnou spleť zákonných nařízení, v níž se lze velmi těžko z pozice „řadových“ a zejména pak nově příchozích migrantů orientovat. Neustále dochází k rapidním změnám řádu. Cizinecké právo tak v sobě obsahuje prostor, kde spolu s redukcí, či liberalizací práv a zvýšením povinností pro cizince ze třetích zemí je nutné počítat s pozitivními i negativními reakcemi migrantů na tyto procesy. Taktiky pak působí jako nástroj adaptace na tyto změny řádů. Strategie, taktiky a ostatní struktury se pak střetávají v „imigračním poli“.

6.1 Strategie a taktiky; jednání a jeho proměny

Mezi strategie, jak bylo řečeno, patří v kontextu práce zejména působení cizineckého práva, tedy zákonů (právních norem), jež mají dopad na migranty, jejich práva a povinnosti. Uvádím na tomto místě, že působením normativních struktur v systému cílové země vzniká a je vyvíjen na cizince tlak, jehož nositeli jsou omezení a restrikce, vycházející zejména ze zákona a z postavení cizince ze zákona plynoucí. Vedle těchto

strategických tlaků se setkáváme i s tlaky jdoucími mimo instituce a normy, a to především s různými formami diskriminace (vnímá ji pan I., pan T., pan R. a paní E.) ze strany obyčejných Čechů. Tyto tlaky jistě hrají nemalou roli, avšak v kontextu práce podobné úvahy ponechávám stranou.

Mimo zákona o pobytu cizinců, jehož stručnou podobu jsem nastínil v kapitole „Legislativní rámec“, jsou neméně významné legislativy, které ovlivňují podnikání cizinců, zaměstnávání, nebo pojišťování cizinců. Podobně jsou to i různá doporučení (např. od MPSV), či jiná nařízení. U změn zákonů a dopadu nařízení, které se dotkly informantů, lze předpokládat, že se rozšířily i mezi ostatní migranty v populaci. Přesto však význam změn, dopad strategií a taktická praxe vzniká na úrovni jednotlivce a její specifika tak budu demonstrovat na pěti vybraných případech.

Identifikace taktik proběhla pomocí kódování přepsaných dat a jejich následné kategorizaci. Z jednotlivých kategorií taktik lze vyvodit procesy a interpretovat jednání. Taktiky se v reakci na strategie prolínají a v podstatě působí pak mimo ně. Je to alternativa jednání. Důležité je rovněž upozornit, že taktiky jsou zažívány každodenně, jsou běžnou součástí života. Natolik obyčejnou, nakolik jen taktiky mohou být, přesto významnou. Identifikovanými taktikami jsou: využití sociální sítě, využití klientského systému, změna účelu pobytu, práce na „Švarc systém“, práce přes družstvo a nelegální práce, bydlení a platby nájemcům, využití nevládního, neziskového sektoru či jiné poradenské organizace, zisk trvalého pobytu.

V rámci sledování taktik nelze říci, že by každá taktika byla využívána všemi mými informanty, zejména v důsledku nastavení situací, do kterých se dostali, existenci struktur, které na ně ne/působí, dostupnosti služeb atd. Je však bezpodmínečně nutné si uvědomit, že taktiky často bývají výsledkem vlastního uvážení migrujících tak, aby jim přinesla co nejmenší

riziko konfrontace s nežádoucí strategií. V reakci na uplatňované strategie se pak ukazuje kombinace taktik, jako velmi účinný nástroj, jak se s tlakem zákonů vyrovnat.

U novelizace cizineckého zákona nejde pouze o nové znění zákona, jelikož jak se ukázalo i části zákona které nebyly novelizovány, hrají roli v jednání informantů. Profilace jednotlivých taktik tak nevychází pouze ze změny zákona, ale i z jeho stávající a minulé podoby jako takové. Mnoho reakcí a změn jednání vyvolává rovněž impakt zákonů na tento typ jednání, čímž vznikají nová represivní a restriktivní opatření, která však v důsledku příliš nefungují. Selhávají především kvůli své strnulosti, nepromyšlenosti a již zmíněnému „populárnímu ratiu“. V případě represe prostřednictvím orgánu cizinecké policie, která mnohdy bezduše přejímá pokyny plynoucí ze strategické povahy norem, dochází často k nesmyslným zásahům do rodinného života cizinců, stejně tak jako do jejich soukromí a k raziím (jak s oblibou uvádějí media) na celé skupiny cizinců na ubytovnách atd. (srov. Lánská 2012). Tato skutečnost je popisována i mými informanty, vyplývá rovněž z mé pracovní zkušenosti v OPU a v posledku mi to bylo sděleno i prostřednictvím emailu²⁷ od ředitele OAMP v Plzni.

6.1.1 Strategie

Jako první strategii vybírám uplatnění cizineckého zákona na pobyt cizinců. V kontextu cizinecké právní problematiky je zákon č. 326/1999 Sb., zákon o pobytu cizinců neustále novelizován a implementací evropské legislativy vzniká nepřehledná spleť právních norem, které v důsledku ovlivňují život několika desítek tisíc cizinců na území České republiky. Lze dokonce tvrdit, že pro právní praxi je zákon mnohdy nevyhovující a z rozhovoru s expertem na cizinecké právo vyplývá, že

²⁷ Email je obsažen v přílohách.

dochází k různé interpretaci zákona dokonce i na úrovni exekutivních orgánů. To pak v důsledku přispívá ke specifickému zacházení s těmito strategiemi nejen v rukou migrantů, ale i v rukou samotných úředníků. Úřednická praxe v oblasti vstupu a pobytu má pak svoji vlastní taktickou podobu, ačkoliv jsou úředníci vykonavateli strategií.

V souvislosti se strategiemi uvádím tedy několik oblastí cizineckého zákona, které dopadají na informanty a předcházejí taktikám. Vše začíná už v době příchodu mých informantů do ČR, kdy je nutné získat nějaký legální pobytový status. Vedle toho se objevuje možnost přejít hranici a pobývat zde ilegálně. Ve chvíli překročení českých hranic a hranic EU dochází ke změně řádu (nové strategie) a taktickému vyjednávání cizinců.

U pana T. bylo prvním pobytovým statutem turistické vízum (krátkodobé vízum do 90 dnů). Pro vstup do země je nutné mít vízum (v případě cizinců ze země, která nemá smlouvu o bezvízovém styku), toto vyplývá z vízového kodexu. Zásadní se však stala doba po skončení krátkodobého víza. V roce 1994 se pan T. rozhodoval, jakou zvolí taktiku pod tlakem strategie – tedy toho, že si musí zařídit legální pobytový status. Sděлил mi, že pro něj existovaly dvě možnosti buďto zařídit dlouhodobý pobyt za účelem podnikání, nebo získat trvalý pobyt. Trvalý pobyt je však bezpodmínečně spjat s dobou pobytu na území minimálně pět let. Tuto strategii, která je ošetřena v zákoně o pobytu cizinců (§ 68), bylo možno v 90. letech obejít právě např. sňatkem s občanem České republiky.

Po svatbě pan T. získává oddací list a s tím jde na cizineckou policii, aby mu mohli do průkazu dát překlenovací štítek, který se uděluje v případech, kdy se čeká na rozhodnutí o udělení povolení k pobytu. Nicméně překlenovací štítek mu nebyl udělen (chyba úřednice), ale pan T. si toho není vědom. Mezitím je kontrolován v metru v Praze policií a ta zjišťuje, že nemá v pořádku doklady, chybí mu jak překlenovací štítek, tak jakýkoliv jiný pobytový status. Působením strategie (nemá v pořádku doklady, dle cizineckého zákona – je odveden na stanici) vzniká

restriktivní tlak a je vyhoštěn ze země na tři roky. Využívá však taktiku své sociální sítě, do které patří i jeho „fingovaná manželka“. Ta zmobilizuje jednu z právníček z neziskové organizace. U soudu se mu nakonec pomocí tohoto postupu podaří po roce a půl získat trvalý pobyt a zrušit vyhoštění. Proces, který se skrývá za působením strategií na taktiky má tedy následující posloupnost:

- strategie (nařízení o vízovém styku) – taktika (zařízení si turistického víza, ačkoliv od začátku věděl, že není klasickým turistou, zároveň nevolil výběr dlouhodobého víza)
- strategie (turistické vízum končí po 90 dnech, pokud chce pan T. zůstat, má na výběr mezi dlouhodobým pobytem nebo trvalým pobytem) – taktika (pan T. na doporučení svého strýce volí „fingovaný sňatek“ s Češkou, při jehož zařizování je zaplácena a dohazena známým z Pákistánu Češka, která si pana T. vezme)
- strategie (změna pobytového statusu na nelegální – chyba úřednice, následuje zadržení a hrozba vyhoštění) – taktika (pan T. se obrací na svoji „fingovanou manželku“ a na neziskovou organizaci, ta problém vyřeší a získává trvalý pobyt)

S identifikací strategií v kontextu cizineckého zákona se setkáváme i u paní N. Přijela do České republiky za svým přítelem v roce 2005. V této době je již restriktivní imigrační politika vůči cizincům ze třetích zemí více patrná než v 90. letech. Paní N. musí získat nějaké povolení, aby mohla přes hranice do ČR. S tím ji vypomáhá její přítel, který tady již nějakou dobu pobývá. Po uplynutí dlouhodobého víza navazuje paní N. dlouhodobým pobytem za účelem podnikání, jako však podnikatelka nepůsobí. Pobyt za účelem podnikání ji pomohl vyřešit klient, který se „vyzná“, dále ji i sehnal práci přes „Švarc systém“ v jedné firmě v Radčicích, nedaleko Plzně. Působící strategie tedy jsou zejména tlak ze strany legislativy a to daný povinností zařídit si dlouhodobý pobyt, který paní N. samozřejmě chtěla, nicméně uvíznuvší ve své sociální a klientské

sítě si nebyla schopna tento pobyt sama zařídit. Domnívám se, že to vyplývá to zejména z nepřehlednosti legislativy cizineckého zákona. Strategie jsou uplatněny takovým směrem, aby co nejvíce eliminovaly „nežádoucí“ jevy. Tím, jak jsou nastaveny pak ale samy tyto jevy nezřídká produkují, utužují a lidé na které jsou mířeny do nich vnáší taktickým jednáním rys každodennosti.

V roce 2011, kdy dochází k novele cizineckého zákona, získává paní N. trvalý pobyt. Zastihne rovněž dobu, kdy agenda dlouhodobých pobytů prozatím patří cizinecké policii. S přechodem agendy na OAMP vnímá paní N. především prodloužení čekací doby na vyřízení povolení k pobytu. Tvrdí, že klientské sítě jsou na ústupu, přestože ona sama přiznává, že jsou na OAMP stále přítomny (i když ne tolik). Myslí si, že využívání klientů je běžnou praxí pro lidi, kteří se nevyznají ve spletnosti zákonů. Tato problematika měla být vyřešena převodem agendy tzv. „z policajta na úředníka“, tím se měl zcivilnit a zejména urychlit celý správní proces povolování, zamítání žádostí, udělování nových průkazů atd. (srov. Haišman 2012). Následující dialektický model tedy vypadá následovně:

- strategie (udělení povinnost zařídit si dlouhodobé vízum, nebo dlouhodobý pobyt) – taktika (přítel to zařídil v ČR a ona už pouze dodala náležitosti)
- strategie (nutno zařídit další povolení k pobytu, tentokrát k dlouhodobému) – taktika (využití a zaplacení klienta, který zařídil všechny náležitosti, paní N. získala dlouhodobý pobyt za účelem podnikání, ačkoliv nepodniká)
- strategie (udělení povinnosti plnit účel pobytu – tedy podnikání) – taktika (paní N. pracuje přes „Švarc systém“ jako statutární zástupce družstva, sama nepodniká, přes klienta vyřizuje povinnost dokládat daňová přiznání, ta si od klienta může rovněž koupit; platí si zároveň i sociální a zdravotní pojištění)

- strategie (po pěti letech tlaku klientů, zákonů, zaměstnavatelů, má nárok na trvalý pobyt a tím na lepší právní postavení v ČR) – taktika (využije své sociální sítě – klient, NGO, přítel k zisku trvalého pobytu)

V oblasti cizineckého zákona lze najít i jiné strategie, které jsem identifikoval jako primárně nadřazené k taktickému jednání. Jsou jimi například povinnost ohlašovat místo bydliště (doklad o zajištění ubytování má trojí formu viz § 31 odst. 7), či prokazovat dostatečné příjmy (prostředky k pobytu - § 13, a doklad o měsíčním příjmu § 42b odst. 1 písm. d) cizineckého zákona). Všechny tyto strategie jak bylo zjištěno, mají vliv na taktiky jednotlivců, zvláště pak podíváme-li se na kapitulu „Identifikované taktiky“, kde se dialektika strategie - taktika ukazuje mnohem jasněji.

Vedle těchto strategií, vycházejících z cizineckého zákona, jsme se během rozhovorů a pozorování dotkli i nových biometrických průkazů, které povětšinou informanti vnímají jako veskrze pozitivní krok, nicméně v souvislosti s tím uvádějí, že je to „zřejmě kvůli větší kontrole.“ (např. rozhovor s panem I. 29. 8. 2012) Pan T. si myslí prý to samé a ze zkušenosti z Velké Británie, kde žije část jeho rodiny, tvrdí, že je to jen prospěšné. Myslí se, že to může řešit podobné situace, kterou zažil on sám, kdy policie nebyla schopna ho identifikovat a zjistit, že navzdory chybějícímu razítku má zažádáno o trvalý pobyt a je ženat s Češkou. Paní E. předpokládá, že je „biometrie“ zavedena z důvodu větší kontroly, avšak je jí divné a nepříjemné, že „i děti od 6 let věku musí mít rovněž biometrické průkazy, jako kdyby se přepokládalo, že jsou to zločinci.“ (Rozhovor s paní E. 14. 9. 2012)

Interpretace biometrických průkazů spočívá v tezi, že tato strategie je účinným nástrojem kontroly lidí tzv. „zvenku“. Kontrola těch „druhých“ je pro vykonavatele strategií v kontextu cizinecké problematiky zřejmě výhodná nejen v prevenci „pro společnost nežádoucích jevů“, ale také ulehčením práce ve smyslu snadné identifikace (např. při ztrátě, či zapomenutí průkazu). Význam „biometrie“ pro mé informanty je veskrze

pozitivní, pokud vidí problém, je to zejména v kontrole dětí a možnosti zneužití údajů (důraz na otisk prstů celé ruky).

Zásadním problémem při žádosti o pobyt a jeho prodloužení je dokládání finančního zajištění cizince (s výjimkou žadatelů o dlouhodobý pobyt za účelem zaměstnání – zde stačí pracovní povolení, nebo u vědeckých pracovníků). Jedná se o dostatečné prostředky k pobytu, nebo o doklad o měsíčním příjmu, které jsou odvozeny od zákona o existenčním a životním minimu. Dostatečné prostředky k pobytu se týkají zejména cizinců – podnikatelů je to padesáti násobek částky existenčního minima (110 000,- Kč). To znamená, že cizinec, který žádá o povolení k pobytu za účelem podnikání (po dvou letech pobytu na území), musí doložit, že má na účtu více jako sto tisíc korun. Jedná se o problém, který vede k půjčování si peněz (nezřídka od mafiánů, známých, rodiny). Oproti dřívějšímu je změna, že cizinec nemůže takové příjmy dokazovat doložením částky v hotovosti, ale pouze výpisem z účtu, jiným dokladem o zajištění, nebo platnou mezinárodně uznávanou smlouvou (zák. č. 326/1999 Sb.).

Dokazování měsíčních příjmů se týká většiny cizinců (žadatele o trvalý pobyt, o povolení k dlouhodobému pobytu za účelem sloučení, podnikání ale i při jejich prodlužování). S tímto souvisí i normativní náklady na bydlení, které lze nově dokládat dle § 46 odst. 1 a 7 cizineckého zákona i výpisem z účtu. Důležitou strategií je především výpočet pro doklad měsíčního příjmu, který se počítá jako součet normativních nákladů a životních minim společně posuzovaných osob. Ty se obecně odvíjejí od součinu příjmu společně posuzovaných osob a koeficientu 0,35 (v Praze), v Plzni je tomu jinak, koeficient se snižuje na 0,30. V reálných bydlištních informantů v Plzni je však náklad na bydlení mnohem nižší. Interpretace zákona je v tomto bodě sporná. Jako podklad pro posouzení příjmů a výdajů se berou normativní náklady na bydlení a u cizinců to jsou ty nejvyšší. V zákoně je přesně tato norma definována, jako dostatečný příjem: částka vyšší než součet životních minim cizince a s ním

posuzovaných osob s nejvyššími normativními náklady na bydlení (zák. č. 326/1999 Sb., §42). Prostor pro interpretaci spočívá úvaze, zda jsou to nejvyšší možné (koeficient nájemních bytů v Praze) náklady, nebo nejvyšší možné náklady ve městě, kde jsou hlášení k pobytu. Problém vyvstává ve chvíli, kdy se určují tyto náklady. Ministerstvo totiž posuzuje všechny cizince podle normativních nákladů na bydlení v Praze.²⁸ Ne každý má pak dostatečný příjem.

Dochází tedy k takovýmto vztahům mezi strategií a taktikou:

- strategie (povinnost prokázat dostatečné prostředky k pobytu) – taktika (půjčování si peněz od sociální, transnacionální, nebo klientské sítě; zpravidla se půjčuje ze všech třech zdrojů)
- strategie (udělení povolení k pobytu) – taktika (splácení dluhu, závislost na klientech a jiných sítích, „vděk“, ilegální práce apod.)

V souvislosti se změnou zákona lze sledovat nová ustanovení (strategie), která mají vliv na jednání (taktiky). Dialektický vztah se ukazuje dále zejména ve změnách zákona: v pojišťování cizinců, implementaci evropské legislativy a zproblematizování znění zákona – a jeho neporozumění a špatná orientace ze strany cizinců, k níž přispívá i jazyková a kulturní bariéra, či oblast podnikání a rušení dlouhodobého pobytu za účelem účasti v právnické osobě.

V oblasti zaměstnávání cizinců lze přihlídnout zejména k zákonu o zaměstnanosti a živnostenskému zákonu. Cizinci, kteří mají v přístupu na trh práce stejné postavení jako občané České republiky jsou dle § 3 zákona o zaměstnanosti následující: občané EU, rodinní příslušníci občana ČR, cizinci s trvalým pobytem a cizinci v mezinárodní ochraně. Tito cizinci mohou pracovat bez pracovního povolení k zaměstnání. Ostatní cizinci, kteří nespádají do shora uvedených kategorií, musí žádat při zaměstnávání o pracovní povolení. Zaměstnavatel musí informovat

²⁸ Rozhovor s právní expertkou.

příslušný úřad práce o nástupu zaměstnance – cizince do zaměstnání. Tato informační povinnost pro zaměstnavatele vychází z § 87 zákona o zaměstnanosti.

V oblasti zaměstnávání se lze v rámci mého výzkumného vzorku setkat s tzv. fuškami, prací na černo, prací přes „Švarc systém“. Odvíjí se to zejména z nastavení strategií a podmínek zaměstnávání cizinců ze třetích zemí, kteří mají jiné právní postavení a musí žádat o povolení k zaměstnání (zák. č. 435/2004 Sb., § 89). Zároveň musí mít oprávnění k pobytu. Tím se propojují podmínky uvedené v cizineckém zákoně a v zákoně o zaměstnanosti. Pracovní povolení je totiž vázané zejména na účel pobytu zaměstnání, pokud cizinec nedostane pracovní povolení, neplní účel pobytu zaměstnání a musí přejít na jiný typ účelu pobytu, odjet ze země nebo odejít do ilegality. Při plnění jiného účelu pobytu může zažádat o pracovní povolení, ale na druhou stranu musí stále plnit stávající účel pobyt. Nejčastějšími strategiemi v této oblasti se jeví zejména povinnost plnit účel pobytu (neplnění účelu pobytu vede k jeho zrušení) a povinnost mít pracovní povolení při zaměstnávání (ibid.). Co z toho plyne? Tyto strategie podmiňují zásadním způsobem pobyt a vůbec i život cizince v nové zemi. Taktiky, které z tohoto vycházejí, jsou zejména práce na černo (bez příslušného povolení – např. pan I., pan R., paní N.) a s tím související změna účelu pobytu na podnikání (formálně jsou podnikatelé, reálně pracují ve „Švarc systému“ kombinovaně s prací přes agentury a na černo – paní N., pan R. před ziskem trvalého pobytu). Zároveň k intenzifikaci tzv. fušek a prací na černo dochází v souvislosti doporučením MPSV nevydávat pracovní povolení pro cizince ze třetích zemí na začátku roku 2012. MPSV tvrdí, že je to opatřením udržitelnosti českého pracovního trhu a jeho zaměstnanců, informanti to vnímají jako problém a to zejména v souvislosti s nevědomostí českých zaměstnavatelů, kteří vidí „*pouze Ukrajince s přízvukem a ne že má trvalý pobyt.*“ (Rozhovor s panem I. 5. 9. 2012). Posloupnost strategií a taktik je tedy následující:

- strategie (povinnost žádat o pracovní povolení a plnit účel pobytu zaměstnání) – taktika (změna účelu pobytu)
- strategie (zákaz „Švarc systému“) – taktika (zakládání družstev a s. r. o., změna účelu pobytu, obcházení zákona)
- strategie (zákaz práce na černo) – taktika (práce přes „Švarc systém“, práce přes agentury, práce přes klienty a fušky)
- strategie (zákaz zaměstnávání cizinců ze třetích zemí přes agentury) – taktika (zakládání družstev, obcházení zákazu, vyhledávání agentur práce s výjimkou)

Čižinský a kolektiv uvádějí dále v oblasti podnikání skutečnost, že pokud cizinec hodlá v ČR podnikat, je česká právní úprava vcelku liberální (Čižinský a kol. 2012). U cizinců živnostníků je podnikatelská činnost vázána zejména na povolení k pobytu (tedy legální pobytový status). V právní úpravě z roku 2011 v cizineckém zákoně však dochází k restrikci zejména v době, kterou je nutno pobývat na území, než je pobyt za účelem podnikání udělen – nově je to dva roky (oproti původnímu jednomu roku). Zpřísnění v této oblasti vede k řadě změn v taktickém jednání cizinců, nicméně mých informantů se to tolik nedotýká. Pravdou je, že problémy vyvstávají zejména u cizinců, kteří nemohou prokázat dobu pobytu delší než dva roky v případech, kdy chtějí žádat o změnu účelu pobytu. Na druhou stranu moji informanti vzhledem k době strávené na území mohli bez problémů přecházet ze „zaměstnání“ na podnikání, podobně jako to udělalo mnoho jiných migrantů v době dopadu krize (tedy ještě před právní úpravou v roce 2011). V tomto ohledu je zajímavé, že se logika (ne však výjimečně) strategií a návazných taktik obrátila. Příčinu lze hledat však v již zmíněném liberálním přístupu k cizincům – živnostníkům (strategie je nastavena tak, že cizinci mohli vcelku bez problémů změnit účel pobytu) a také v dopadu ekonomické politiky českého státu. S tím souvisí i strategické omezení pracovní migrace ze třetích zemí a

„dobrovolné“ návraty²⁹ cizinců do země původu, či únik do ilegality. Logika a posloupnost strategií a taktik funguje asi následovně:

- strategie (dopad krize a s tím spojené omezení zaměstnávání cizinců ze třetích zemí) – taktika (změna účelu na podnikání, reálně však nepodnikají) – a nová návazná strategie (změna účelu je možná pouze po dvou letech pobytu na území) – taktika (snaha získat trvalý pobyt – je-li to možné, návrat do země původu či do jiné země, nebo odchod do ilegality)

Všichni moji informanti využívali k zaměstnávání většinou klienty, známosti, nebo agentury práce. Od 1. 1. 2012 došlo k zásadní změně zákona o zaměstnanosti omezující agenturní zaměstnávání (novela zákon o zaměstnanosti č. 367/2011 Sb., § 66). Agenturním zaměstnancům již nejsou vydávána nová povolení k zaměstnání (podobná logika jako nařízení MPSV).

Za nelegální práci je dle zákoníku práce považován již několikrát zmíněný „Švarc systém“. V § 5 písm. e) zákona o zaměstnanosti se mluví o vykonávání práce mimo pracovně – právní vztah. K postihování „Švarc systému“ v kontextu cizineckého práva však nedochází – to řeší trestní zákoník. Možnost výdělků mimo pracovně právní vztah umožňuje cizinci sehnat dostatek peněz na platby, které uděluje zákon (pojištění, prokázání prostředku k pobytu apod.) a také na remitence, jež jsou posílané domů rodině a také na další výdaje. Na druhou stranu je určitá nevýhoda pro účastníka - pracovníka, který ve „Švarc systému“ vypadává z ochrany pracovního práva. Odpověď na otázku proč cizinci pracují na „Švarc systém“ je vcelku prostá. Pracovní povolení, jichž bylo v roce 2011 – 2012 vydáváno stále méně a méně, limituje počet cizinců zaměstnanců a navyšuje počet cizinců podnikatelů. Cizinci, kteří nevlastní povolení k práci, ztrácí pobytový status za účelem zaměstnávání, cizinci kteří ztrácí pobytový status za účelem zaměstnávání, mění účel pobytu na podnikání.

²⁹ Viz mvcr.cz.

Reálně však z nich podniká malá část a v důsledku vykonávají ekonomickou činnost přes družstva, klienty, „Švarc systém“ nebo bez patřičného povolení – tedy ilegálně (na černo). Co se týče mých informantů, byla práce přes „Švarc systém“ zejména výsledkem nastavení norem migrační a ekonomické politiky. Spojitost lépe vykreslí následující:

- strategie (omezení vydávání povolení k zaměstnávání) – taktika (změna účelu pobytu na „podnikání“, vstup do družstev, obcházení zákazu pomocí účasti v právnické osobě, práce přes „Švarc systém“)
- strategie („Švarc systém“ je nelegální práce dle § 5 zákona o zaměstnanosti) – (udržování „Švarc systému“, tlak klientů i zaměstnavatelů a družstev, cizinec ve „Švarc systému“ nadále zůstává, jelikož mu nezbyvá jiná alternativa, viz dále tlak na paní N. od zaměstnavatele – kapitola „)
- strategie (kontroly zaměstnavatelů, pokuty ilegálním pracovníkům, omezení vydávání povolení k pobytu za účelem podnikání před uplynutím doby dvou let) – taktika (využívání klientských sítí na dohození práce, ilegální práce „na černo“, úpadek do šedé sféry)

V této kapitole jsou jasně patrné strategie, které se podílejí na vzniku návazných taktik v dialektickém modelu Michela de Certeau. V následující kapitole rozebírám zmíněné taktiky blíže a více do hloubky.

Je třeba však upozornit, že hledání paralel mezi působením určité právní normy a konkrétním úkonem v praxi jednotlivce je možné pouze do určité míry. Ostatní determinanty jednání je nutno hledat i jinde, než pouze v kontextu strategií. Lze však prokázat, že zákon toho má hodně společného s jednáním jednotlivce.

6.1.2 Taktiky

Následující taktiky strukturuji v závislosti na strategiích. Odvozují od povahy jejich závislosti na strategiích tři oblasti taktik. Těmi jsou taktiky

formální, taktiky neformální a taktiky smíšené. Formálními taktikami rozumím takové jednání, které není v rozporu se zákonem. Probíhají po formálních kanálech, ale pomáhají se vypořádat s tlakem zákonů. Neformálními taktikami označuji takové taktiky, které jdou mimo zákony a které probíhají po neformálních kanálech. Smíšenými taktikami jsou kombinace výše zmíněného.

6.1.3 Formální taktiky

6.1.3.1 Taktika využití nevládních, neziskových a jiných poradenských organizací

Své informanty jsem získal díky práci v neziskovém sektoru. Tím se dostávám k taktice, kterou lze přiřadit do pomyslné škatule formálních taktik, jež nepomáhají obcházet zákon. Co jsou neziskové organizace, je ponecháno trochu stranou. Postačí říci, že to jsou takové subjekty, které plní prostor mezi státem, podnikatelským sektorem a věnuje se čtyřem hlavním oblastem: vzdělávání a výzkumu, sociálním službám, zdravotnictví a kultuře. Věnují se v tomto oblasti sociálních služeb. Jiným typem poradenských organizací může být například vládní organizace typu Centra na podporu integrace cizinců, jejichž krajská pracoviště zřídilo ministerstvo vnitra. Nicméně loajalita vůči této instituci neposkytuje příliš prostoru pro vytvoření taktik, jako tomu je například u nevládních neziskových organizací. Souhrnně je zde budu označovat jako poradenské organizace.

V takovýchto organizacích hledali, nebo hledají moji informanti pomoc v krizových situacích v jejich životech. Organizací zabývajících se

pomocí, poradenstvím cizinců je na území města Plzně osm³⁰. Všichni moji informanti využili službu alespoň jedné organizace.

Moji informanti využívají organizace při řešení problémů spojených zejména s pobytovými záležitostmi, v oblasti podpory při zaměstnávání, hledání ubytování, edukace a mnohých dalších. Lze říci, že poradenské organizace mohou suplovat klientské sítě, ale nikdy je nenahradí. Podstatný rozdíl je v tom, že poradenské organizace mohou pomoci s adaptací na strategie zákona pouze v jeho strukturách. Na druhou stranu klientské sítě vynalézají taktiky mimo zákon, za účelem vlastního profitu ze závislosti jejich chráněnců.

Nedůvěra v tyto organizace často pramení z absence podobných subjektů v zemích původu, jak mi bylo potvrzeno i paní E., která v neziskovém sektoru s cizinci pracuje. Činnost poradenských organizací v Plzni probíhá na úrovních sociálního poradenství, právního poradenství, edukační činnosti a psychologické krizové pomoci. Působí i proti klientským systémům, snaží se o podporu samostatného rozvoje migrantů a učí ho orientaci v novém normativním řádu. To vše ideálně probíhá zadarmo.

Zejména díky malé informovanosti cizinců i veřejnosti a sdílení zkušenosti s klienty, nejsou neziskové organizace natolik vyhledávány, jako například zmínění klienti. Toto se svým způsobem snaží zlepšit terénní programy organizací zaměřené na cizince a zvyšují tak možnosti poradenství o právech a povinnostech cizinců přímo na ulici v místech výskytu cizinců (tzv. streetwork).

V oblasti zákonných tlaků lze mluvit o vývoji taktik, které mohou ovlivnit strategická rozhodnutí v otázce pobytu, jako tomu bylo například u pana T., když zjistil po několika letech trvalého pobytu, že není pojištěný,

³⁰ Centrum na podporu integrace cizinců (vládní organizace), Člověk v tísni, Evropská kontaktní skupina, Diakonie, Diecézní Charita – poradna pro cizince a uprchlíky, Kontaktní centrum pro cizince, Organizace pro pomoc uprchlíkům, Tady & Ted'.

zároveň mu hrozilo vyhoštění z České republiky, kvůli podezření (důvodnému) ze sňatku s Češkou, který byl zvolen jen z důvodu získání trvalého pobytu a nezakládal se na opravdovém vztahu.³¹

Jednou jsem byl u doktora a neměl jsem kartu pojištění. To nikdo mi neřekl tenkrát, co máme platit. I když jsem měl trvalý pobyt, tak jsem nebyl pojištěný, protože jsem se tam nenahlásil, já jsem to tehdy nevěděl, co se mám nahlásit... s cizineckou to mi lhali, byli jako hodní a pak mi ale poslali rozhodnutí od soudu o vyhoštění, ale proč, já byl normálně ženatý... manželka mě nedala. (Interview s panem T. 22. 8. 2012)

Zdravotní pojištění v případě residentů s trvalým pobytem je veřejné a dostupné. Panu T. byla po zákroku u doktora udělena pokuta, za to že není pojištěn vůbec. Tento problém řešil přes jednu poradenskou organizaci, podali odvolání. Pokuta byla panu T. zmírněna.

Výhodou poradenských organizací jsou bezesporu nulové poplatky za poskytnuté služby. To vychvaluje například pan R., který tvrdí, že: „*platíš, všude platíš, mafiánovi, úřadům, právníkovi... tady nic neplatíš a oni umí poradit.*“ Na druhou stranu je problémem, že vše trvá mnohdy dlouhou dobu, což je způsobeno formální cestou řízení, čekání na lhůty a rozhodnutí atd. Proto pan R. dodává v souladu s paní E., že „*...na všechno se musí čekat, ale to je asi normální, když jdeš k mafiánovi, tak nemusíš čekat. A lidi ten čas nemají, musí pracovat.*“ (Rozhovor s panem R. 15. 11. 2012).

Taktika využívání nevládních, neziskových a jiných organizací se jeví z analýzy jako velmi účinnou. Její využití je prozatím, dle paní E. nízké, zejména kvůli nedůvěře v podobné instituce ze strany cizinců. Neznalost a neinformovanost je problém. Moji informanti však všichni využili pomoc organizace. Tato pomoc se nejednou týkala pobytových záležitostí ze

³¹ Sňatek ve skutečnosti nebyl pravý, ale nakonec vše dopadlo ve prospěch pana T., zejména díky zastoupení právníčkou z jedné poradenské organizace.

strany cizinecké legislativy i exekutivy a nezřídka vyřešila krizovou situaci způsobenou strategickými tlaky.

6.1.3.2 Taktika zisk trvalého pobytu

Pobyt cizince na území České republiky je, jak jsem již naznačil, do velké míry strukturován cizineckým zákonem – strategií. Tato strukturace práv a povinností přináší řadu životních kroků, které vedou cestou taktického jednání. Mezi ně lze zařadit i tuto taktiku – zisk trvalého pobytu. Taktika zisk trvalého pobytu v kontextu zákonných strategií je taktikou formální, ačkoliv se domnívám, že kroky k jejímu naplnění jsou mnohdy smíšeného i neformálního charakteru. Mých pět informantů nezřídka k získání trvalého pobytu využili neformální a smíšené taktiky, zejména pak taktiku využití sociálních sítí a klientský systém.

Během výzkumu jsem při rozhovorech s mými informanty narazil i na otázku vztahu k domovské zemi, možnosti návratu, či délkou doby, po kterou chtějí zůstat. Výsledkem je, že priority, které se nám mohou zdát přirozené, nejsou mezi mými informanty sdíleny. Pomyslná triáda dlouhodobý pobyt, trvalý pobyt, občanství má reálně pro těchto pět migrantů čistě účelový význam. Naopak velkou váhu pro ně stále má pojem „domov“, na čemž nic nemění ani zisk trvalého pobytu. To mimo jiné ilustrují následující řádky:

Už jsem byl dlouho sám, tak jsem rozhodl, že odjedu domu za rodinou do Pákistánu. I když po deseti letech je to všechno už jiný...(Rozhovor s panem T. 22. 8. 2012)

No trvalý pobyt hodně lidí vnímá jako první stupeň k získání občanství, to mi říkají, ale já nechci právě... pak bych si musela dělat vízum domu... do Ruska. (Rozhovor s paní E. 14. 9. 2012)

V Užgorodu není práce, tam je to takový divoký, dost se tam pije, ale mám to tam rád. Bohužel nejde tam být pořád. (Rozhovor s panem I. 29. 8. 2012)

Jsem tu už dlouho v Čechách, ale v Moldávii to je tam jiný. Tam mám rodinu a všechno Jednou bych se chtěl vrátit. (Rozhovor s panem R. 5. 11. 2012)

Z těchto výpovědí lze usoudit, že ačkoliv mají informanti trvalý pobyt, neznamená to vždy, že zde chtějí trvale žít. Trvalý pobyt je institucí, která zajistí migrantům lepší přístup ke zdrojům v mnoha oblastech života v České republice. Mezi ně patří například přístup k veřejnému pojištění, lepší pracovní příležitosti, mírnější konfrontace s cizineckými úřady a cizineckou policií a další. Z analýzy vychází, že získání trvalého pobytu je jednou z nejdůležitějších taktik. Tato taktika není každodenní, nicméně na úrovni praxe je se statutem trvale pobývajícího residenta mými informanty běžně operováno.

Jak interpretovat úsilí o získání trvalého pobytu a samotný získání pobytu jsem se snažil rozkrýt. Domnívám se, že získání trvalého pobytu je utilitárním prostředkem k vymanění se z tlaku legislativy a exekutivy, která se váže k lidem s dlouhodobým pobytem. Zároveň však mluví informanti v této souvislosti o lepším přístupu na trh práce, o menší potřebě konfrontace s úřady, či o větší svobodě.

Získání trvalého pobytu však není snadnou záležitostí, nese sebou řadu problémů. Jedním je zároveň nejzávažnějším a to, že možnost využití této taktiky je závislé na délce pobytu. Příležitost žádat o povolení k trvalému pobytu je možno až po pěti letech nepřetržitého pobytu na území (zák. č. 326/1999 Sb., § 68).

Ve výzkumném vzorku trvalý pobyt otevírá nové možnosti a nabízí benefity ve formě klidnějšího života bez problémů spojenými s tlakem cizinecké legislativy. Taktika se však neobjevuje pouze jako reakce na novelizace, ale jako permanentní snaha dosáhnout pomyslného cíle pod tlakem strategií, tedy trvalého pobytu. Ve skutečnosti lze hovořit o tom, že pokud by existovala možnost získat trvalý pobyt dříve než po pěti letech, moji informanti by neváhali. Odráží to tedy mimo jiné i snahu zůstat zde

kvůli zlepšení situace a ekonomických i sociálních statusů migrantů. Přesto setrvání na území České republiky a vzdání se možnosti návratu zpět do zdrojové země nepřipadá tak ani u jednoho z informantů zatím v úvahu.

6.1.4 Neformální taktiky

6.1.4.1 Klientský systém

Klientský systém, tak jak byl popsán v teoretické části, se stává nezastupitelným neformálním nástrojem v dosahování zdrojů a taktického „know how“. Je podstatné a to jej svým způsobem odlišuje od sociální sítě, že s klientem nejsou udržovány emotivní vazby, jež by měly rodinnou, přátelskou, nebo „známostní“ podobu. Není to solidární síť. Každý úkon klienta, chcete-li mafiána, byl v případě mých informantů konán za úplatu. To je odlišuje. Jedná se vlastně o stejný princip jako je rodinná či etnická síť, jen s tím rozdílem, že princip je profesionalizován za účelem zisků v oblasti bohatství moci a prestiže, jíž se klientům ve společenství dostává. V době příchodu se klienti starají o adaptaci svých „svěřenců“ do nového řádu – nového normativního prostředí. Migrant tak nemusí vynalézat nové taktiky a klient jej iniciuje do nového řádu prostřednictvím prefabrikovaných, zaběhnutých taktik, které klientské síť nabízí na základě předcházejících strategií. Takovýto postup zajišťuje adaptaci na nový řád a snižuje riziko nezdaru.

Není tam emocionální vztah, za všechno se totiž musí platit... měla jsem známou, už v Plzni nebydlí a ta měla udělané položky a mezi nimi byla i položka ‚můj čas‘... to je strašný, oni těm lidem dali třeba práci, kde dělali za padesát korun a ještě jim potom strhávali vyúčtování za vyřízení papírů. (Rozhovor s paní E. 14. 9. 2012)

Vztah tam je, ale jako že ty jsi mu vděčnej, protože nic jinýho třeba nenajdeš... stejně ale všechny peníze, který máš, nedostaneš, to on si zase vezme. (Rozhovor s panem R. 12. 12. 2012)

Jedná se o úplatu formou peněz a to buďto v hotovosti, nebo ve formě strhávání výplaty. Jelikož někteří moji informanti využívají klientské systémy dodnes, nemohl jsem navázat kontakt s těmito mafiány. Jejich postupy mi byly vysvětleny na příkladech, které se týkají mých informantů, nebo jejich známých. Klientské systémy (nebo jejich alternativy) se ukazují být přítomny nejen v rámci ukrajinské komunity, ale i u komunit jiných, například pákistánské, moldavské. Vzhledem k tomu, že však tato tvrzení nelze na základě výzkumu prozatím uplatnit na úrovni celých cizineckých komunit, ponechávám tuto domněnku otevřenou.

Jako poslední poznámku na úvod k této kapitole bych rád uvedl, že některé odborné studie, jež jsem citoval v teoretické části, pojednávají o klientském systému zejména jako o síti, jež umožňuje migrantům získávat pozice na trhu (legálním, šedém, ilegálním) práce. Dovolím se přispět k debatám o tzv. „klientuře“ v tom smyslu, že klient nebývá pouze garantem pracovních příležitostí, nýbrž zastává pozici mezi státním aparátem, sociální sítí migranta a migrantem samotným. Oblasti, ve kterých je taktika využití klientského systému aplikována mými informanty, jsou zaměstnávání, bydlení, pobyt, pojištění, finanční zabezpečení, zprostředkování sňatku, či pouhé tlumočení. Všechny tyto oblasti jsou úzce propojeny se zákonem o pobytu cizinců a jeho implementací do sféry každodenní praxe exekutiv a migrantů.

O zaměstnávání přes klienty nejvíce hovoří pan I. a pan R. Jedná se zejména o tzv. fušky³². Tato taktika vyhledávání zaměstnávání vychází zejména z dlouhodobé zkušenosti migrantů, kteří se často díky pozici

³² Práce na černo, několikadenní či kratší záležitost, kdy migrant vykonává převážně práce ve stavebnictví a podobně. Peníze dostává po práci na ruku, s tím, že klient mu nedá vždy celou částku, za kterou je reálně „zaměstnán“.

migranta ocitají před rozhodnutím, zda čekat na vydání pracovního povolení od Úřadu práce v Plzni a mít nejistou pozici (třeba jen na půl roku), nebo pracovat na „černo“ či přes „Švarc systém“ a zůstat jako „podnikatel“. S tím jsou víceméně spojeny také pobytové záležitosti, které ošetřuje právě novela zákona o pobytu cizinců. Snaha dokázat dostatečné prostředky k pobytu při prodlužování pobytů, či žádosti o trvalý pobyt je nutně spojena s výdělečnou činností, podobně jako ostatní platby nutné na běžné výdaje. Pokud tyto prostředky nejsou dokázány, zaměstnání pod zaměstnavatelem není a finance chybějí, je nutné si vydělat i tzv. fuškami, jak mi bylo sděleno i panem I. Ačkoliv má bakalářský titul technického směru z Ukrajiny a nostrifikované vzdělání, pracuje jako dělník. Má trvalý pobyt od roku 2009, který mu dle jeho slov: *„dává pocit větší volnosti a nezávislosti na úřadech“* (Rozhovor s panem I. 29. 8. 2012). V posledních dvou letech pan. I. i tak navštívil několikrát Úřad práce v Plzni, aby se zaevidoval jako uchazeč o zaměstnání. Na úřadě mu bylo oznámeno, že pracovní místa zatím nejsou a má se dostavit za dva měsíce. Toto souvisí především s novelou zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti. Novela zákona o zaměstnanosti od ledna 2012 mimo jiné zakazuje agenturám práce dočasně přidělovat k zaměstnavateli osoby s povolením k práci. V praxi to znamená zákaz zaměstnávání cizinců agenturami.

Ve chvíli, kdy pan I. nemá zaměstnání, je často odkázán na taktiku využívání klientů ve vztahu ke shánění práce, tzv. fušek. Tyto fušky jsou krátkodobými brigádami bez legálního zaměstnaneckého poměru.

Pan I.: *Voláš někoho, koho znáš, na skoro všechny čísla, kdo ti může dohodit práci a voláš...Vasja, Váňa, třeba přibližně deset dvanáct lidí a pak po nějaké době, třeba i za týden máš práci. Musím takhle vždy pozastavit živnost a jedu, teď jsem byl třeba v Německu.*

Tazatel: *A to asi nebývá na smlouvu...?*

Pan I.: *Ne to jsou fušky, půjdeš tam na pár dní, a tak... sto deset na hodinu, no je to těžká špinavá práce, kterou nechce nikdo dělat, ale je to tak, ráno práce, večer peníze. (Rozhovor s panem I. 29. 8. 2012)*

Pan R. vyhledává práci neustále přes klienty. Ačkoliv podobně jako pan I. má již trvalý pobyt, nemůže v Plzni již přes rok najít stálou práci. Zvláště na přelomu roku 2012 a 2013 přišlo období, kdy práci neměl vůbec. Neměl na zaplacení nájmu a uspokojení základních životních potřeb. Když jsme mluvili o práci, vypověděl následovně...

Přes zimu to bývá s prací těžší, někdy máš a někdy nemáš. Ted' čekám, až se mi ozvou přes jednu agenturu, ale zatím nic. Tak jdu občas alespoň přes známýho Ukrajince... sice to není moc a musím mu něco nechat, ale aspoň něco. Reálně zavoláš různé lidi, co znáš a někdo tě někam vezme, ale ted' v zimě, není nic... (Rozhovor s panem R. 12. 12. 2012)

Je patrné, že klientský systém je propojen se sociální sítí jednotlivců. V podstatě se jedná o součást jejich sociální sítě, která provází migranta od začátku pobytu zde. Dochází tak i k vyřízení pobytových záležitostí, které jsou součástí strategií vysílaných do prostoru nových imigrantů. Jsou to zejména vybavení víza, zařízení bydlení, práce i tlumočení na OAMP či dříve cizinecké policii.

No vždycky tady někoho znáš, ten člověk ti musí vybavit papíry, ty čekáš a volá ti a tak... Oni ti řeknou, do jakého města máš přijet, ty papíry se vybaví třeba v Plzni, ale přijedeš do Liberce. Vždycky je to různý... Nejhorší, že to nebudou nejlepší podmínky, ale vždy budeš mít to číslo v telefonu na toho člověka, daj ti třeba i nějakou zálohu, třeba tisícovku a máš na tři dny jídlo a tak. Pak už jdeš do práce, oni ti vybaví papíry, ty to akorát podepíšeš a dáš to tam.

Oni se o tebe víceméně starají. Ale platíš jim... to je jasný... osm až patnáct. (Rozhovor s panem I. 29. 8. 2012)

To sháníš někoho, co ti to zařídí, já to měl přes agenturu, to mi řekl kamarád, to ti pomůže ty papíry udělat a ne vždycky to je jako zaměstnání, většinou je to nějaká firma, která vybaví povolenku, s tou povolenkou dáváš žádost na ambasádu a vybavíš si povolení, pak přijedeš sem, ale ne vždy reálně ta firma existuje... je třeba jen na tři měsíce. (Rozhovor s panem R. 15. 11. 2012)

Do třetice uvádí například paní N., jak to bylo s jejím pobytem po skončení dlouhodobého víza, kdy ji jeden klient zařídil dlouhodobé vízum nad 90 dnů. Číslo na klienta získala od kolegyň v práci.

V sedm ráno jsem čekala před cizineckou a přišel klient, zaplatila jsem mu a dal mi podepsat papíry. (...) ty jim tam pak vzal a já měla asi za tři týdny dlouhodobý pobyt. (Rozhovor s paní N. 7. 10. 2012)

Problémem u taktiky využití klientského systému je fakt, že sama informantka netušila jaký typ pobytu ve skutečnosti má. Původně vypověděla, že přijela pouze za přítelem na krátkodobé vízum. Poté chtěla zůstat a přes klienta si údajně měla udělat dlouhodobé vízum nad 90 dnů, poté vypověděla, že měla vízum VC 65, což je dlouhodobé vízum za účelem účasti v právnické osobě a přitom tvrdí, že pracovala na poště v Radčicích (zřejmě přes „Švarc systém“). V té době prý už měla dlouhodobý pobyt za účelem podnikání (což by evidentně nestihla). Naštěstí v současné době má již trvalý pobyt a myslí si, že klientské systémy jsou na ústupu. Nicméně se zdá, že informantka měla v pobytech zmatek, posloupnost pobytů, jako taková, není takto možná. Je možno se domnívat, že pouze kopíruje svojí výpověď, to co jí bylo sděleno klientem.

Klientský systém se uplatňuje rovněž v oblasti bydlení. Jak bylo zmíněno v legislativní části, ze zákona vyplývá povinnost hlásit své bydliště na příslušném OAMP. Přes klienty lze nahlásit bydliště a reálně v tomto místě nepobývat. Za úplatu (dva až tři tisíce měsíčně) mohou klienti zařídit bydlení a ohlásit kontrolním orgánům (často cizinecká policie), že je jejich nájemce například na pracovní cestě či podobně.

Zajímavá zkušenost vychází z rozhovoru s panem T. z Pákistánu, který přes zprostředkovatele získal možnost vyhnout se mnoha nepříjemnostem a čekání na trvalý pobyt. Touto taktikou byl sňatek s Češkou, díky kterému se mu podařilo obejít strategie za využití klientského systému. Když pan T. přijel v devadesátých letech do České republiky se svým bratrem, hledal způsob, jak zde legálně pobývat. Způsoby byly dle informanta dva, v první řadě mohl získat dlouhodobý pobyt za účelem podnikání, nebo získat rovnou trvalý pobyt pomocí sňatku s občankou České republiky. Využil možnosti druhé.

Tak některým lidem se podařilo, jako že si tady založili firmu, jako obchodníci, podnikání... nebo že se tady ožení. Tak já jsem se oženil tady s Češkou, rozhodl jsem se, že se ožením a zůstanu. No a jeden Pákistánec měl přítelkyni, která žila a žije v Plzni, tak ona jako že vezme její kamarádky, který jsou volný... Strýc mi poslal peníze, to stálo tenkrát za čtyřicet tisíc. (Rozhovor s panem T. 22. 8. 2012)

Platby, které moji informanti zmiňují v souvislosti s využitím klientských systémů, se pohybují od několika tisíc do řádu desítek tisíc. Záleží na typu služby i na samotném klientovi. Problémy spojené s klientskými systémy jsou zřejmé. Jedná se především o neznalost legislativy některých informantů, která je využita klienty k zisku. Zvláště nebezpečné jsou situace, kdy klientovi podepíše migrant plnou moc, jak uvádí například paní N.

Pokud podepíšete plnou moc, je to špatný, protože oni si pak s papírama můžou dělat, co chtějí a člověk ani neví, co se s těma papírama vlastně děje. (Rozhovor s paní N. 7. 10. 2012)

Na to konto dodává paní E., že: *„klient je vše v jednom místě, vše za ně udělá, doklady, práci, bydlení, peníze... jde tam o čas a ten klient to vše zařídí.“ (Rozhovor s paní E. 14. 9. 2012)*

Dalším, zřejmě ne posledním, avšak o to více důležitým problémem se jeví být vznikající závislost migrantů na klientech. O tom vypovídají i následující řádky.

Klient ví, že mu neutečeš, když ti třeba půjčí... ví, že jsi vázaný, pokud u něj budeš dělat třeba tři sta šedesát hodin měsíčně, tak ti z toho strhne třeba dvacet... dá ti třeba devadesát, ale počítá tě za sto dvacet... on to z tebe dobře vydělá. (Rozhovor s panem I. 29. 8. 2012)

Příčinu těchto vznikajících závislostí vidím především v několika problémech. Prvním je problematický fakt, že vyznat se v zákonech, zvláště tak náročném, jako je zákon o pobytu cizinců, není jednoduché. „Nedostatky a nepřehlednost zákona...“, o níž hovoří i vedoucí OAMP v Plzni Václav Dohnal v jednom z emailů naší korespondence, „...jsou způsobené neustálými změnami a implementací evropské legislativy a všichni to jistě uznáváme.“³³ Jazyková i sociokulturní bariéra pak brání správné interpretaci zákona. Klienti jsou ti, kteří mohou pomoci s adaptací na nové legislativní podmínky.

Já si myslím, že Ti klienti můžou některým lidem pomoci... protože ne každé se dostane samozřejmě k potřebným informacím. Taky je

³³ Z osobní emailové korespondence s Mgr. Václavem Dohnalem, vedoucím OAMP v Plzni, ze dne 16. 1. 2013.

pravda, že pokud to jsou lidi, kteří o tom nic nevědí, rádi si nechají poradit. (Rozhovor s právní expertkou 16. 4. 2013)

Klientský systém a jeho taktické využití pak nabízí pružnou a vcelku jednoduchou možnost reakce na změny v zákoně, nebo na stávající nepřehledné podmínky. S tím souvisí i fakt druhý, a sice to že informanti sem přijeli především zlepšit svůj ekonomický a sociální status. V této republice a v době krize mnoho z nich musí vynaložit maximum své energie a věnovat hodně času práci, aby zajistili dostatečnou podporu svých rodin v zahraničí i sebe sama. Čas, který by mohli věnovat práci, pak tráví v dlouhých frontách na úřadech, komunikací s úředníky, vypisováním formulářů a proto klienti mohou v těchto případech být velmi užiteční. Za peníze tyto pochůzky, formuláře a komunikaci zařídí, do toho sežene migrantovi práci a jeho svěřenec se nemusí o nic starat. Po čase si lze všimnout, že klient – mafián se stává činným ve všech oblastech života migranta. Migrant se na jeho jednání stává závislý.

No řeknu, že jsem se hodně lidí snažila odlákat od těch klientů, vždycky se je snažím před tím chránit... ale problém je, že oni musí pracovat tady, makat a nechtějí trávit čas doma a na úřadě... tak se raději rozhodnou pro toho klienta. (Rozhovor s paní E. 14. 9. 2012)

Když jsem hovořil s panem I. o možnosti zbavení se závislosti na klientovi, vyvázání se z tohoto nerovného vztahu, opověděl, že to není lehké. Klientovi je člověk svým způsobem zavázán, ale ne vždy je tento vztah výhodný. Zejména v případech, kdy má klient plnou moc svého „svěrence“, nebo mu zadržuje doklady a podobně. Jednou z mála, těch snadnějších cest, jak se závislosti na klientech zbavit, je od něj odejít. Ne vždy se to však obejde bez následků, jak dokazuje následující citace.

Pokud s mafiánem přestaneš spolupracovat, můžeš počítat se ztrátou poslední výplaty. (Rozhovor s panem I. z 29. 8. 2012)

Vedle rozhovorů bylo prováděno i pozorování na OAMP v Plzni. Chci pro doplnění upozornit na praxi klientů, kteří se na OAMP pohybují. Během zúčastněného pozorování jsem byl informantem upozorněn na dva klienty, kteří se po oba dny vyskytovali přímo v prostorech odboru. Od té doby je pozoruji při většině návštěv odboru. Při navazování hovorů s ostatními migranti jsme se dostali k mafiánům. Všichni shodně tvrdí, že jsou na odboru klienti každý den. Pokud vidím nějakého člověka na odboru i několikrát za týden, je to podezřelé. Věnoval jsem tomu více pozornosti a skutečně jsem pozoroval tři „známé obličeje“, kteří jsou na odboru přítomni téměř každou moji návštěvu.

Jejich přítomnost zde by měla být nežádoucí, překvapilo mě tedy, když se úřednice na odboru s nimi bez problémů zdraví, řeší s nimi problémy jejich svěřenců a radí jim, jak nejlépe postupovat při vyřizování náležitostí imigrantů. Klient se pak většinou odebere ven i se svým svěřencem, kde v autě proberou vše potřebné, či dojde přímo k platbě. Když jsem si šel zapálit cigaretu, bavili se klienti se svými svěřenci o částkách, které od nich klient vyžaduje. Padly částky jako pět set, čtyři tisíce, nebo jednou dokonce deset tisíc. Zmínění migranti, kteří s klienty takto jednali před a v budově OAMP nebyli mými informanty. I tak ale bylo možné pozorovat každodenní jednání klientů, úřednic a migrantů na odboru.

Otázkou zůstává, do jaké míry jsou mafiánské struktury nezastupitelné, jak mnohokrát nejen v rozhovorech, ale i v zaměstnání slýchám. O možnostech vymýcení klientelismu mluví i odborná veřejnost (viz např. Drbohlav 2008, Rozumek 2012 a další). Návrhy řešení prozatím reálně neexistují. Obecně lze však předpokládat, že pokud by stát zliberalizoval podmínky vstupu/pobytu a především ujasnil osvětou jejich legislativní i exekutivní podobu mezi nově příchozími migranty, nezbylo by pak mnoho prostoru pro nečistou hru mafiánů. Stejně tak by měl být

definován směr integrační politiky a integrace jako takové a to nejen prostřednictvím úředníků, ale zároveň odborníků, v jejichž názorech by měla panovat shoda. Vedle toho to implikuje i k posílení role poradenského (neziskového) sektoru. Byznys, který se v souvislosti s využitím této taktiky objevuje, je nyní jasnější.

6.1.4.2 Práce na „Švarc systém“, práce přes družstvo a nelegální práce³⁴

Během rozhovorů byly identifikovány případy, kdy moji informanti pracovali přes „Švarc systém“, přes družstvo, nebo nelegálně. V případě práce přes družstva, která vědomě obchází svoji právní podstatou zákon, je tudíž možno vnímat jako formální. Přesto tyto taktiky zahrnují do neformálních vzhledem k povaze jejich realizování. Využití těchto pracovních možností lze uplatnit hlavně při již zmiňovaném dlouhodobém pobytu za účelem podnikání, či trvalém pobytu. Pracovní pozice v těchto „sektorech trhu práce“ bývají obsazovány povětšinou nekvalifikovanými pracovníky. Ale zároveň je využíváno i vzdělanými, kteří nedosáhnou díky míře integrace a rozvoje české integrační politiky na vhodné pracovní pozice. Obecně lze říci, že nelze s přehledem určit, kolik migrujících v České republice pracuje nelegálně³⁵. Podobně je tomu se vzdělanostní strukturou imigrantů, která nás však v této práci nemusí příliš zajímat.

„Švarc systém“, nelegální práce a další formy „neformálně-formální“ výdělečné činnosti jsou využitelné při potřebě buďto si přivydělat, nebo fungují i jako hlavní zdroj příjmu. Lze říci, že výdělečná činnost tohoto charakteru tedy probíhá třemi způsoby: prací přes družstva, prací na

³⁴ Kapitola čerpá z velké části z článku „Ivanův denní chleba...“ (Rumpík, Brzezicka, rukopis 2012)

³⁵ Do toho zařazují i práci přes „Švarc systém“, či práci přes družstva, jelikož „Švarc systém“ není zákonem povolen a praxi práce přes družstva lze běžně zařadit do práce přes „Švarc systém“, protože reálně lidé přes družstva pracují v továrnách, na fuškách a v nekvalifikovaných pozicích.

„Švarc systém“ a nelegální prací. Některou z těchto ekonomických činností vykonával každý z mých informantů, kromě pana T.

Pan I. pracoval nelegálně i legálně, přes „Švarc systém“ a dokonce nějaký čas v zahraničí na tzv. fuškách, zejména v Německu. Pan R. pracoval přes agentury (podobný princip jako družstva), a nyní dělá fušky, nebo pracuje přes „Švarc systém“. Paní E. pracovala přes družstvo a v současné době má stálé legální zaměstnání. V případě pana T. lze mluvit pouze o legální práci. U paní N. bylo zjištěno zaměstnávání na černo – nelegální práce, práce přes družstvo („Švarc systém“) a v současné době má paní N. legální zaměstnání na pracovní smlouvu.

Pro pana I. znamená takový typ práce méně byrokracie a zejména možnost svobodně si vydělat peníze bez závislosti na pracovním povolení, či přidělením místa od úřadu práce. Ačkoliv má bakalářský titul technického směru z Ukrajiny a nostrifikované vzdělání, pracuje jako dělník. Má trvalý pobyt od roku 2009 a pracuje přes fušky, nebo na živnostenský list, který mu dle jeho slov: „...*dává pocit větší volnosti a nezávislosti na úřadech*“ (Rozhovor s panem I. 29. 8. 2012).

Ve chvíli, kdy pan I. nemá zaměstnání, je často odkázán na taktiku využívání klientů ve vztahu ke shánění práce - fušek. Tyto fušky jsou krátkodobými brigádami bez legálního zaměstnaneckého poměru.

Máš v telefonu deset až dvanáct čísel, kam voláš, dokud to mafián nezvedne. Pak čekáš třeba i týden, ale práci ti vždycky sežene. Peníze máš na ruku. (Rozhovor s panem I. 29. 8. 2012)

Práce na „Švarc systém“ nebo přes agentury (či družstva) byla často využívána migranty, kteří neměli možnost získat pracovní povolení, nebo jim nebylo vydáno. Moji informanti vlastnili povolení k dlouhodobému pobytu za účelem podnikání, nebo účasti v právnické osobě, jak jsem naznačil. Zákon o pobytu cizinců ukládá migrantům plnit účel pobytu,

nicméně mnohokrát jim nezbylo, než reálný účel přestat plnit. Toto funguje většinou tak, že formálně působí jako podnikatelé přes instituci „smlouvy o dílo“³⁶, reálně pracují jako zaměstnanci, ale pozbývají zaměstnanecká práva. Nezřídka sám zaměstnavatel nutil informanty, aby si tento pobytový status zařídili. V případě, že má cizinec tento účel pobytu, vyplývá z obchodního zákoníku, že: "Podnikáním se rozumí soustavná činnost prováděná samostatně podnikatelem vlastním jménem a na vlastní odpovědnost za účelem dosažení zisku" (zák. č. 513/1991 Sb., § 2). Informanti však vykonávali pod zaměstnavatelem práci „jako zaměstnanec“, která navenek byla zastřena formálně jako podnikání se smlouvou o dílo. Paní N. využila této taktiky, aby si uchovala práci v okamžiku, kdy jí její zaměstnavatel nechtěl prodloužit smlouvu. Byla nucena vstoupit do „Švarc systému“ v roce 2008, rok před tím, než získala trvalý pobyt.

Pracovala jsem jako operátorka strojů v T... přes vietnamskou agenturu P... Potom mi řekli, že si musím udělat podnikání, nebo že mi vyhodí. (...) Nakonec mě stejně vyhodili, protože jsem byla nemocná dlouho. (Rozhovor s paní N. ze 7. 10. 2012)

Možnost získání dlouhodobého pobytu za účelem podnikání a tím takticky působit na pracovním trhu je jistě výhodné pro migranty, kterým jde o práci a ekonomické zázemí. Zároveň však spadají do šedé zóny ilegálních praktik, které nezaručují žádnou právní ochranu. Je tedy

³⁶ „Zvláštním druhem smlouvy je Smlouva o dílo. Pracovně-právní vztahy, které vzniknou mezi objednatelem a zhotovitelem upravuje zákon č. 513/1991 Sb., Obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů. Na zhotovitele, který se zavázal ve smlouvě o dílo k provedení určitého díla, se nevztahují ustanovení Zákoníku práce. Musí sám za sebe platit povinně zdravotní pojištění a dobrovolně pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti (v tomto smyslu je na něj pohlíženo jako na osobu samostatně výdělečně činnou). Dále je zhotovitel povinen podat na místně příslušný finanční úřad daňové přiznání.“, dostupné na <http://www.czech.cz/cz/Podnikani/Jak-to-tu-funguje/Smlouva-o-dilo>, navštíveno dne 4. 3. 2013.

rizikové. Nicméně ve chvíli, kdy stát vydá jakékoli restriktivní nařízení v oblasti zaměstnávání cizinců, je to živná půda pro vznik „Švarc systému“ a šedé ekonomiky.

Současné legislativní kroky (viz Čaněk 2012) vedou k omezení „Švarc systému“, na druhou stranu z analýzy výpovědí našich informantů plyne, že se vynalézají nové taktiky „jak obejít zákon v rámci zákona“ zejména vytvářením družstev, v nichž jeho členové mají určitý podíl, nebo jsou statutárními zástupci. Pro tuto oblast nemám zatím dostatečná empirická data, avšak z těch dosavadních lze usoudit, že se vznik „nového Švarc systému“ opírá o sociální sítě, klientský systém a vlastní iniciativu migrantů i jejich potenciálních zaměstnavatelů.

Vznikají nová obchodní družstva. Oni sdružují podnikatele do veřejných obchodních společností, které obcházejí zákoník práce, ale je to jako legální. (Rozhovor s paní E. ze 14. 9. 2012)

6.1.4.3 Reálné bydlení, platby nájemcům bytů a kvalita bydlení

V souvislosti s novelou zákona došlo k posunu nároků na dokládání úhrnných měsíčních příjmů cizince a společně posuzovaných osob, jejichž součet nesmí být nižší než součet částek životních minim cizince a nejvyšší částky *normativních* nákladů na bydlení. S tím souvisí i povinnost vlastnit doklad o zajištění ubytování.

Nejde říkat, že bydlíš tam, kde bydlíš, vždycky bydlíš jinde, než jsi ve skutečnosti nahlášený. Protože u těch podnikatelů potom to je problém, nepodnikáš, ale pracuješ, jen máš volnější ruce v tom kde... ale jinak daňový přiznání ti třeba dělá mafián a za to mu zaplatíš, ovšem... (Rozhovor s panem I. 5. 9. 2012)

Přihlásit se však na reálná bydliště mohl jen pan I., který si na hypotéku koupil vlastní byt. Ostatní zůstali přihlášení v jiných bytech, i

mimo Plzeň, kde je normativní náklad na bydlení nižší, což je nespornou výhodou. Nicméně stále je nutné upozornit, že reálné náklady na bydlení jsou ještě nižší. V souladu se zákonem by měla tedy prokazovat paní N. při prodlužování pobytu příjem, který nebude nižší než součet částek životních minim všech tří obyvatel bytu (společně posuzovaných) a nejvyšších normativních nákladů na bydlení (tzn. celkem tedy 14 637,- Kč). Ve skutečnosti jsou ale její náklady na bydlení mnohem nižší. Sestra a přítel paní N. tak sice bydlí na bytě, ale jsou hlášeni jinde. Tento proces vyjednávání taktiky o změně účelu pobytu má svá úskalí, přesto jsou ale migranti ochotni získat tento pobyt za každou cenu, jelikož „push and pull“ faktory, které je vedly k migraci, jsou dle jejich slov stále silnější než problémy, se kterými se zde potýkají. Z charakteru taktik vytvářených v sektoru bydlení, je lze označit za taktiky neformální.

Dále je důležité zmínit, že otázka vyjednávání taktiky, týkající se bydlení se často pojí s platbami nejen klientům (kteří však figurují v některých případech i v roli pronajímatelů), ale i samotným českým pronajímatelům – v případě pana I. to byl i Čech vlastníci bytový dům, který byl pronajímán převážně cizincům. Pan I. ale v bytě nebydlel a bydlel jinde. Pokud probíhala kontrola cizinecké policie, které jsou na ubytovacích zařízeních vcelku běžné, pronajímatel policii oznámil, že je pan I. na návštěvě mimo město. Potvrzuje, že takováto praxe je běžná.

Platíš třeba dvě tisícovky každý měsíc, oni řeknou, že jsi pryč... to se dělá, buď mafiánovi, nebo někomu. (Rozhovor s panem I. 29. 8. 2012)

Já jsem bydlel nejdřív v Budějovicích, ale potom jsem šel do Plzně, tady bydlím u kamaráda, ale nejsem tady hlášen, to jsem pořád v těch Budějovicích... tam si pořád platím a tady platím ještě kamarádovi. (Rozhovor s panem R. 15. 11. 2012)

Ze zákona totiž vychází, že je povinnost doložit doklad o zajištění ubytování. Tento doklad, tedy ve většině případů nájemní smlouvu, není

lehké od ubytovatele získat. Proto se uchylují, či uchylovali moji informanti k takovéto taktice. Tím ale výčet problematických momentů nekončí.

Pan T. k tomu podotýká, že když bydlel na ubytovně v Plzni, probíhaly zde časté kontroly od cizinecké policie, které ho nakonec mimo jiné donutily přestěhovat se za známým na Skvrňanech. Tuto praxi stěhování se na privaty potvrzují rovněž výpovědi ostatních informantů. Tímto lze poukázat na možnosti dvojí interpretace. Z analýzy vycházejí dva důvody stěhování se na privaty – tedy do soukromých nájmu. Prvním je touha po soukromí, vedle které by bylo možné jako taktiku identifikovat vyhýbání se kontrolám na ubytovnách. Větší možnosti kontrol ze strany cizinecké nepotvrzují pouze moji informanti a provozovatelé ubytoven, s nimiž se v terénu setkávám v rámci mého zaměstnání.

6.1.5 Smíšené taktiky

6.1.5.1 Sociální síť

Využití sociálních sítí se jeví jako univerzální smíšená taktika. Shodně s teoretiky migračních sítí tvrdím, že tato taktika usnadňuje vstup a pobyt na území České republiky. Vstup a pobyt migranta na území velmi závisí na nastavení imigrační a integrační politiky, která, jak jsem upozorňoval, vychází z legislativy cizineckého zákona, jež je výsledkem snah republiky regulovat migraci a zároveň vychází z implementace evropské legislativy do cizineckého práva. Vytváří se tak nepřehledná a spleť sítí regulí, nařízení, a nedostatků. Právě následkem uplatnění strategií potřebovali informanti vyvinout taktiky, které se týkají oblasti jednání ve struktuře legislativy i exekutivy cizineckého práva. Tato pomoc přicházela v prvních momentech z řad jejich krajanů, které měli informanti ve své sociální síti. Sociální síť vytvořena pomocí sociálního kapitálu informantů dokázala pomoci s prvními kroky imigranta v cílové zemi. Nelze opomenout, že vzniklá sociální síť byla zachovávána a rozšířena o další osoby a

subjekty. Je nedílnou složkou taktického jednání mých informantů po celou dobu jejich pobytu. Pomáhá vyrovnat se s tlaky zákonných strategií nejen po stránce praktické, ale i po stránce emotivní.

V závislosti na uskutečněném výzkumu navrhuji sociální síť mých informantů rozdělit na sociální síť složenou z ostatních migrantů („příslušníků“ dané cizinecké komunity, jichž jsou moji informanti členy) a sociální síť složenou z členů majority (takovými členy jsou například spolupracovníci mých informantů, či známý). O využití sociálních sítí mluví například pan I.

Sestra zde byla od roku 1993. Naši sem jezdili do té doby pololegálně a především zaměstnávání probíhalo nelegálně. V první vlně legalizace potřebovali (stát) lidi, kteří umí ukrajinsky a nejen rusky... Tak tlumočila tady... a po nějaké době, to už u nás byla špatná situace s prací... jsem přijel já a ona mi pomohla tady. (Rozhovor s panem I. 29. 8. 2012)

Sociální síť není pouze o sdílení informací a pomoci psychicky se vyrovnat s tlakem nového prostředí (geografického i legislativního). Informant pan I. mluví i o sdílení finančních nákladů, které je třeba vynaložit při příjezdu nového krajana, například člena rodiny.

Mladší ségra...když sem přijela, tak musela mít pojištěný děti, no a to je třeba dvacet tisíc na rok, pokud je nezletilý, tak je to jen poprvé... děláme to tady my pro ty děti nebo příbuzný, aby sem nemuseli posílat všechny doklady. A to se pak shání všude, rodina a tak... půjčuje se od rodiny, od mafiánů. (Rozhovor s panem I. 29. 8.; 5. 9. 2012)

Paní N. na toto konto dodává, že její přítel, který přijel do České republiky dříve než ona, ji také pomohl, zvláště, co se týká pobytových záležitostí.

Můj jako přítel mi pomohl vybavit vízum (myslí dlouhodobý pobyt), když jsem ho potřebovala prodloužit. Nejdřív jsem přijela na krátkodobý vízum, to pomohl mi udělat mafián, ale potom už jsem tady chtěla zůstat. Tak mi poradil, co mám dělat. (Rozhovor s paní N. 7. 10. 2012, závorka moje)

Podobně se i paní E. dostala do České republiky přes své kontakty v práci v Rusku.

Přijela jsem do Čech před devíti lety (v roce 2003), mám praxi jako úřednice řídící v ruské firmě vydávání katalogů ruské knihy na území Německa pro Rusy a tak mi udělali tam pracovní povolení... to bylo v Chebu a pak jsem se přestěhovala do Plzně za přítelem, on je taky Rus. (Rozhovor s paní E. 14. 9. 2012)

Stala se pak jednatelkou firmy, která nabízela práci ostatním lidem z Ukrajiny a Ruska. To jí zaručilo možnost získání dlouhodobého pobytu za účelem podnikání se specifickým pobytovým účelem účast v právnické osobě.

Přítel tady měl malou firmu, která zaměstnávala lidi od nás a z Ukrajiny. No a přijela jsem na krátkodobý vízum, přes firmu na pracovní povolení a pak jsem se stala jednatelkou firmy té naší firmy. Dělal jsem faktury, smlouvy... To mi hodně pomohlo, sice už s přítelem nejsme a firma zkrachovala, ale tenkrát mi to pomohlo. (Rozhovor s paní E. 14. 9. 2012)

Paní N. zároveň přiznává, že její orientace v povinnostech cizince v České republice byla špatná.

Nejhorší je, že se to pořád mění, co platilo před tím, než jsem přijela a co platí teď je zase jiné. Pak nevíme, co máme dělat. Ale

není to naše chyba. Musíme se pořád ptát... (Rozhovor s paní N. 7. 10. 2012).

V rozhovoru s paní N. je ještě další zajímavý moment, kdy jí její spolupracovnice z pošty v Radčicích pomohly najít si klienta. Tyto spolupracovnice označila paní N. za „ženský z práce“, když jsme řešili, zda to byly Ukrajinky, nebo Češky, řekla, že „i ty i ty“. (Rozhovor s paní N. 7. 10. 2012)

Sociální síť tedy nemusí být složena pouze z řad krajanů, jak dokazuje i rozhovor s panem T. z Pákistánu. V době, kdy pan T. v 90. letech přijel do České republiky, pomohl mu s jeho fingovaným sňatkem přítel z Pákistánu, nicméně do jeho sítě se dostala i česká „manželka“. I když byl sňatek fingovaný, v pozdějších problematických momentech jeho života, kdy mu hrozilo vyhoštění zpět do Pákistánu, mu pomohla najít právničku a svědčila v jeho prospěch i v soudním přelíčení. Tehdy panu T. sdělila:

A ona mi teda řekla, T. prostě ty máš na to právo, já tam s tebou na ten soud půjdu a řeknu jim, že jsme manželé. (Rozhovor s panem T. 22. 8. 2012)

Pro úplnost lze doplnit, že pan R. z Moldávie přijel do České republiky na základě doporučení známého. Tento známý mu doporučil kontaktovat jednu pracovní agenturu. S touto pracovní agenturou vyřešili pracovní povolení (v té době ještě nebylo omezení agenturního zaměstnávání) a po příjezdu měl pan R. již práci a tím i zajištěn pobyt za účelem zaměstnání.

Ten kamarád mi řekl, že se můžu domluvit s jednou agenturou, to je ta R... a přes ni, že si vybavím všechno potřebné. Dal mi kontakty a poradil mi, co všechno mám udělat, než sem přijedu. Potom už to bylo rychlé... (Rozhovor s panem R. 15. 11. 2012)

Během doplňujících rozhovorů se tyto výpovědi víceméně potvrzovaly. Z analýzy dat vyplývá, že zvolená taktika se v závislosti na změně strategie víceméně nemění. Její využití je v konečném důsledku výsledkem aktivace sociálního kapitálu ve chvíli, kdy je nutné pružné přizpůsobení se situaci. Sociální síť zůstává u některých informantů stále aktivní (například přítel paní N., manželka pana T., pan I., jeho sestra a dokonce i celá rodina), u pana R. se síť zpřetrhala, podobně jako u paní E. Tito lidé, stejně jako ostatní informanti navázali vztahy nové a vytvářejí si nové sítě, které aktivují v případě potřeby.

Aktivaci sociálního kapitálu a využití nové sítě kontaktů, jako jednu z taktik, která reaguje na podmínky dané zákonem, nalézáme například u paní E. Ta v průběhu let zde strávených našla uplatnění v neziskovém sektoru organizací pomáhajících ostatním migrantům. Tuto pozici získala především kvůli své znalosti pobytových záležitostí a znalosti daného prostředí. Informantka zdůrazňuje i roli svého známého a paní L. (rovněž z neziskové organizace), kteří ji poskytli informace o volných pracovních pozicích v neziskovém sektoru. Tento sektor ji lákal a lze říci, že přes výše uvedené kontakty se jí podařilo místo v „neziskovce“ sehnat a nejen to. Při přihlašování do výběrového řízení čerpala z publikace o přijímacím pohovoru, životopisech a motivačních dopisech. Zároveň jí byly poskytnuty i rady od známých (matka bývalého přítele a kolegyně z práce) k sepsání životopisu a motivačního dopisu. Pomoženo jí bylo i při korektuře těchto dopisů. Zmiňovaná aktivace kapitálu a následná pomoc ze strany známých přišla v době, kdy paní E. končila v jejich krachující firmě (družstvu) na zaměstnávání cizinců. Od té doby hledala vhodné a především stálé zaměstnání. Tehdy měla již informantka trvalý pobyt a chtěla opustit funkci administrátorky firmy, kterou převzala po funkci jednatelky. Avšak tato pozice ji nebyla příjemná a cítila tlak ze strany nejen „zaměstnavatele“, ale i zákona. Jak ilustrují následující řádky.

Když jsem odešla z funkce jednatele, tak jsem pracovala ve funkci administrátorky, pak ale řekl přítel, že už nepotřebuje moje služby, tak jsem se rozhodla, že si budu hledat novou práci...ale zatím jsem pořád byla administrátorka, i když firma krachovala... ta administrátorka, to mi vadilo, že musím podepisovat nějaké smlouvy, ale vůbec tomu nerozumím, nebo se mi nelíbí nějaké odstavce... tam bylo vidět, že je to nějaký divný, ale musela jsem to podepsat a nazdar... Pak jsem dostala inzeráty na práci od známého a od L., tak jsem tam napsala. Pomohla mi učebnice a holky... a teď je to moje první pořádná práce v České republice. (Rozhovor s paní E. 14. 9. 2012)

Co se týká změny zákona v roce 2011, neobjevuje se taktika využití sociální sítě jako něco nového. Moji informanti využívali své sociální sítě stejně před novelou tak i po novele zákona. Před novelou zákona to bylo zejména ihned po příjezdu do nové země. Došlo ke změně řádu, ze kterého přišli, na řád nový – nový normativní systém, nová spleť zákonů, nové strategie. Problémy, které byly přes tuto taktiku řešeny, se váží zejména k pobytovým záležitostem a orientaci v nich vycházejících ze strategické povahy zákonů. Využití sociální sítě po novele se neobjevuje přímo jako reakce na změny u pana I. a paní E. Ti dle svých slov řadu věcí již pochopili a nemají problém se měnícím podmínkám přizpůsobit za využití svých vlastních sil a jiných taktik. Nicméně přiznávají, že pokud by měli problémy ohledně pobytových záležitostí, které se týkají legislativních změn, obrátili by se buď na své známé, či na některou z poradenských organizací. Sociální síť se tak stává prostředkem adaptace na měnící se řád v případě, kdy dochází k jakékoliv změně řádu (např. novela zákona). Lidé se dozvídají o této změně prostřednictvím sítě a ta rovněž napomáhá k adaptaci v neznámém řádu.

Paní N. využila sociální síť po novele zákona v případě, kdy plnila zkoušku z českého jazyka k trvalému pobytu. Tuto zkoušku zavádí novela cizineckého zákona z roku 2009. Zkouška z českého jazyka na úrovni A1 je povinná k povolení k trvalému pobytu. V roce 2010 v červenci proběhly změny dané nařízením Ministerstva školství a tělovýchovy. Paní N. poprosila svoji českou známou, zda by ji nepomohla s doučováním na tuto zkoušku. Nakonec paní N. zkoušku udělala v roce 2011 a poté získala trvalý pobyt.

S novelou zákona o zaměstnanosti se změnilly podmínky pobytu zejména pro pana R., který pracoval přes agenturu. S novelou přichází změna, která omezuje agenturní zaměstnávání pro většinu cizinců ze třetích zemí. Problém, který z toho pro pana R. vyvstal, byla ztráta zaměstnání a tím prakticky ztráta legálního pobytového statusu. Při účelu pobytu zaměstnání je totiž nutné pracovní povolení, které je problém sehnat z důvodu krize a podpory českých zaměstnanců, stejně jako z novely vyplývajícího omezení zaměstnávání a vydávání pracovních povolení pro cizince (agenturní zaměstnance). I tak však našel pan R. řešení. Protože nechtěl odjet zpět do vlasti, požádal známého o pomocnou ruku. Tento známý byl členem ukrajinského družstva A...W... Nabídl panu R. možnost vstoupení do družstva (je to v podstatě stejná logika jako práce přes agenturu, jen má jiný právní status). Tím si zajistil pan R. nový pobytový status, a sice povolení k dlouhodobému pobytu za účelem podnikání. To bylo v roce 2011 v březnu. Toto jeho problém na nějaký čas vyřešilo, nyní má již trvalý pobyt a to od dubna 2012.

Pro pana T., jakožto občana Pákistánu není vždy snadné pružně se přizpůsobit měnícím se podmínkám. Jeho „vykořeněnost“, jak sám zdůrazňuje, mu znemožňuje využívat své sociální sítě (zejména z řad pákistánské sítě v Plzni) v cílové zemi natolik, jako kupříkladu informanti ostatní. Absentuje solidární, či klientské sítě v pravém slova smyslu.

V některých okamžicích však využil finanční pomoc od svých příbuzných v Německu a později ve Velké Británii, aby mohl prokázat dostatečný finanční základ, který se prokazuje při žádosti o prodloužení pobytového statusu. Jeho příbuzní (strýc a jeho rodina) vlastnili v 90. letech v Německu (Drážďanech) firmu s textilem a v současné době žijí ve Velké Británii. To nejen, že dokládá možnosti využití sociálních transnacionálních sítí jako taktiky při dopadu zákonů, ale rovněž její transnacionální podobu.

Steven Vertovec mluví o sítích v podobném duchu, což může potvrdit shora uvedené poznatky. Transnacionální síť je rozložením rizik, možností vyvážit negativní dopady v jedné části sítě (u pana T.) na území cílové země podporou ze sítě na území země jiné (strýc a jeho rodina ve Velké Británii). Transnacionální síť je, vedle sociální sítě v cílové zemi, svým způsobem záchrannou sítí v případech, kdy sociální síť v cílové zemi selhává, nebo chybí (srov. Vertovec 2009).

Potenciál sociální sítě se projevuje jako taktika k zisku lepších životních podmínek a prevence rizik spojených s právy a povinnostmi cizinců v České republice. Ukazuje se to například také u paní N., která své sestře nabídla možnost spolubydlení, když ji původní ubytovatel po několika žádostech odmítl dát smlouvu, kterou je nájemce (cizinec) povinen dokládat příslušným úřadům. O tomto bude pojednáno dále v textu.

Ze sociálních sítí lze utvořit i některé ostatní taktiky. Změny v zákoně aktivizují sociální sítě jako prostředek kompenzace nerovnováhy mezi zákonem a každodenní praxí migrantů. Nelze tak mluvit například o využití NGO, nebo klientského systému, bez toho aniž by v datech nebyla identifikována taktika využití sociální sítě navazující na primární strategické tlaky. Využívání sociálních sítí je běžnou součástí každodenního jednání migrantů. Ve vztahu k zákonu je, jak jsem naznačil,

využívána stále běžně. Neobjevuje se však výlučně jako přímá a nová reakce na změny v legislativě. Její přítomností je zajištěna preventivní záchranná síť, jakési jištění, které je stále virtuálně přítomno a při riziku vycházejícím ze strategické praxe (např. vyhoštění, neprodloužení pobytu, zařízení povolení k pobytu, potvrzení o ubytování, překročení hranic atd.) je aktualizována a využita. Sociální síť a její využití jsou zásobeny zejména ze sociálního kapitálu jedinců. Jak zdůrazňuje například Thomas Faist „(...)migrační sítě, *tedy sociální sítě migrantů*, jsou spojeny se třemi hlavními aspekty mezinárodní migrace: tokem migrantů ze země původu do cílové země, zařízením pobývání v cílové zemi; a tokem vracejících se migrantů zpět do emigrační země“ (Faist 2000: 52, kurzíva moje). Na následujících řádcích potvrzuje mé šetření a výpovědi informantů, když tvrdí, že „v případech migrace jedince, migranti společně tvoří informace, finanční pomoc a ostatní zdroje s migranty, kteří už v cílové destinaci jsou“ (ibid. 52 – 53).

Taktický charakter takového jednání potvrzuje především skutečnost, že mnoho kroků, které moji informanti podnikli v souvislosti s využitím sociální sítě (ať krajanské, nebo majoritní) jsou zaprvé reakcí na strategické koncepty vládních struktur a za druhé jsou jedinečným spojením každodennosti a existenciální otázky, tedy residence migranta v České republice.

6.1.5.2 Změna účelu pobytu

To (legální zaměstnávání) souvisí s politikou a praxí, která je prosazována. U nás jsou nastaveny parametry velmi obezřetně a velmi restriktivně v podstatě s jedinou výjimkou, možností podnikání pro cizince. Tento režim je i přes opatření, která jej v poslední době přece jenom částečně zpřísňují, stále poměrně liberální (Drbohlav 2005).

Změna účelu pobytu ze zaměstnání na podnikání se stává jednou ze smíšených taktik, jak se migranti mohou vyrovnat s novými nařízeními, změnami v zákonech a postoji mocenských orgánů, za využití vlastních sociálních sítí a zkušeností. Smíšená jest proto, že z pohledu legislativy je tato změna účelu možná, je využívána pro formální zachování pobytového statusu, nicméně následné plnění tohoto statusu probíhá po neformálních liniích.

V případech, jež jsem studoval, lze doložit vystavení migrantů tlaku ze strany mocenských institucí a zaměstnavatelů (ať skrze díry v zákonech, či jejich platná znění). Migranti nakonec zvolili taktiku změny účelu pobytu, která jim pomohla zachovat legální status, nebo jim přinejmenším zlepšila pracovní podmínky. Pod tlakem opatření migrant volí jednu z mála možností, jež dávají okolnosti na výběr. Změna účelu pobytu v době krize, neodráží pouze nedostatek pracovních míst pro cizince ze třetích zemí, či obecný sociální propad cizineckých komunit. Nutně je spojena i s legislativními podmínkami pobytu cizince v ČR a lze říci, že ukazuje především zájem cizinců zůstat, pracovat a žít zde. Interpretaci této taktiky lze značit jako proces legalizování pobytu na úkor jeho reálného plnění. Co to ve skutečnosti znamená?

Jde o (taktické) jednání, které je odrazem strategií institucí a jejich působení na jednotlivce. Změna účelu pobytu však s sebou nese překážky nové. Překážky, které lze přiřknout tlaku cizinecké legislativy, implementované skrze OAMP. Přejít na jiný účel pobytu přináší nejen problém, jak „podnikat“, ale hlavně problém zachování pobytu jako takového. Právě při změně účelu pobytu a rovněž i potom potřebují migranti pomoc. Tu nalézají v okruhu svých známých nebo mafiánů. Tato změna účelu pobytu s cílem legalizovat pobyt není ve svém důsledku nijak výhodná pro působení na trhu práce. Přesto se jeví jako účinnou taktikou v legalizaci. Ovšem je nutné podotknout, že sebou nese určitá

rizika, která jsou nastíněna na následujících řádcích (zadlužení rodin, těžko vymahatelná ochrana pracovních práv, zdravotní pojišťování cizinců a využití sociálních sítí snadná ztráta zaměstnání, či závislost na klientech). Na druhou stranu již zmiňovaná výhoda legalizace pobytového statusu dává pocit větší svobody a jakési záchranné sítě, která je ovšem spletena z již zmiňovaných taktik a kolotoče nových procesů a taktického vyjednávání. Nelze pak opomenout ani fakt, že rozvíjí taktiky nové, jako jsou hlášení pobytu a reálná bydliště cizinců, či práce přes smlouvu o dílo (v podstatě se jedná o „Švarc systém“), zakládání družstev a práce přes klienty (fušky a nelegální práce).

Problém, týkající se této taktiky, která zajišťuje možnost zůstat v České republice, je dále také ve zdravotním pojišťování cizinců, které bylo na základě novely zproblematizováno. Doklad o zdravotním pojištění, které je relativně vysoké a především komerční, je nutno dodat k náležitostem při žádání o prodloužení, či změně pobytu (u dlouhodobých pobytů, či dlouhodobých víz). Podobně je tomu pokud chce přijet rodinný příslušník cizince, takoví členové (syn, dcera, manžel/ka) zde pobývají na účel pobytu sloučení rodiny.

Je to teď dvacet tisíc, pokud je nezletilý, tak jen poprvé, protože to teď bude na sloučení. (Rozhovor s panem R. 15. 11. 2012)

Otázku pojišťování cizinců nebylo snadné pomocí rozhovorů rozkrýt. Vazba pojištění, zaměstnávání cizinců a cizineckého zákona je však zřetelnější z prodělaných legislativních změn. Pojišťování cizinců je dle zákona o pojišťovnictví č. 277/2009 Sb., umožněno několika způsoby. Přičemž v roce 2011 byla uložena povinnost komplexního pojištění cizinců a při žádání o povolení k dlouhodobému pobytu je nutno doložit doklad o zajištění zdravotního pojištění. Zjednodušeně pro účely této práce postačí, že pojištění u cizinců pobývajících zde na přechodný pobyt je možno u komerční pojišťovny (pokud není cizinec zaměstnán). Pokud totiž člověk pracuje jako zaměstnanec (i cizinec), tak je mu pojištění

hrazeno zaměstnavatelem a spadá do veřejného pojištění.³⁷ Když však v České republice pobývá na povolení k dlouhodobému pobytu za účelem podnikání, je povinen nechat se pojistit (komplexně – výše plnění až 60 000 EUR) u komerční pojišťovny, což sebou nese několik rizik. Zaprvé pojišťovna není povinna člověka pojistit, za druhé tato pojištění nehradí zdaleka všechnu péči (ačkoliv je nazýváno komplexní) a zatřetí neskutečně zadluhuje celé rodiny migrantů. O problematice se lze více dočíst například na stránkách Konsorcia nevládních organizací zabývajících se prací s migranty v ČR³⁸. Se změnou pobytu tedy souvisí i otázka pojišťování cizinců.

Informanti vnímají proces posunu pojišťování cizinců směrem k horšímu. Ačkoliv všichni již dnes spadají do veřejného zdravotního pojištění, v době před novelou (pan I., pan R., paní N., paní E.) využívali komerčního pojištění. Komerční pojištění se stávalo v letech do roku 2011 ze dvou druhů. Prvním bylo komerční pojištění u pojišťoven českých (v Plzni to jsou Victoria Volksbank, Pojišťovna VZP, UNIQUA, Slavia). Druhým typem byly pojišťovny zahraniční (např. ukrajinské), které vyřídily pro moje informanty, či jejich blízké pojištění za menší částky, než pojišťovny české. Možnost nechat se pojistit u pojišťoven zahraničních už není, odpadá tím výhoda pro cizince s dlouhodobým pobytem za účelem podnikání a dalšími typy pobytu, mimo již zmiňované zaměstnance, či residenty s trvalým pobytem. Pojišťovny ze zemí původu byly přitom hojně využívány. Jaká byla situace na poli pojišťování cizinců – podnikatelů, vysvětluje pan I. následovně.

To bylo asi do roku 2010, my jsme to dělali takovým způsobem, že jsme měli ukrajinské pojištění, i když každý z nás věděl, že to nic nenahradí, na druhou stranu, to bylo jako úrazový... no a pak to zakázali a musely to být už jenom český firmy (myslí pojišťovny)... ty začaly dělat úrazovky, to bylo asi tři až pět tisíc ročně, jsi platil.

³⁷ Stejně jako v případě trvalých pobytů.

³⁸ Dostupné na <http://www.konsorcium-nno.cz/>, navštíveno dne 3. 3. 2013.

Ale teď už úrazovky nejdou, teď to musí být už komerční komplexní... třeba ségra teď platí na malýho, a tomu za to vyoperovali i slepý střevo. (Rozhovor s panem I. 29. 8. 2012, závorka moje)

Taktika, která vzniká v souvislosti s pojištěním, je předmětem i jiných debat. Avšak je třeba upozornit na skutečnost, že změna účelu pobytu sebou nenese nic pozitivního. Upřednostnění českých uchazečů o zaměstnání na úřadech práce, následné omezení vydávání pracovních povolení v době krize a změny účelu pobytu společně s novelou zákona o pobytu cizinců nemají dosah pouze v pracovní sféře. Vedou k nedozírným důsledkům, které zasahují do všech oblastí života migrantů v čele s podmínkami pobytu.

Proces, jímž prochází migrant během taktického vyjednávání změny účelu pobytu je neskutečně náročný ve vztahu k legislativním nařízením, přesto pokud se svými informanty na toto téma bilancuji, setkávám se s pozitivními reakcemi typu „...dává to větší svobodu.“ (Rozhovor s panem I. 5. 9. 2012); „...často je to náročný, ale pak je více práce.“ (Rozhovor s paní N. 7. 10. 2012) a tak podobně. Se změnou účelu pobytu na účel podnikání se snoubí samozřejmě i využívání klientského systému a také zejména „Švarc systému“. Ve skutečnosti však není změna účelu pobytu na dlouhodobý pobyt za účelem podnikání taktikou úplně novou. V současné době s nařízením MPSV a možností změnit pobyt až po dvou letech je výskyt této taktiky zvýšený.

6.2 Výsledky výzkumu na základě studia dialektiky strategií a návazných taktik

Výše identifikované taktiky odrážejí jednání migrantů v závislosti na strategických proudech normativního systému směřujícího do této specifické migrační oblasti. Předpokládaný vztah mezi jednáním a zákonem, který je zde řešen, je patrný. Avšak pokud se zaměřím na

výzkumné otázky, tak jak byly položeny, je třeba odpovědi na ně poněkud zkonkretizovat.

6.2.1 Ovlivňuje zákon praxi jednotlivců a jak?

Pokud dodržíím sled výzkumných otázek a budu se jim věnovat jednotlivě, lze říci, že zákon ovlivňuje jednání a praxi jednotlivců. Na základě výzkumného vzorku bylo zkoumáno, jaký dopad mají zákony na jednotlivce. V případě migrační problematiky je to zejména cizinecký zákon a zákony, které vyplývají z ekonomických aktivit a typu pobytu migrantů na území České republiky (tedy zákon o zaměstnanosti, zákon o zdravotním pojištění, zákon o živnostenském podnikání). Prokázat, že zákon má vliv na jednání migrantů, se podařilo především v případech, kdy se střetávají tyto části cizineckého práva. Přičemž důležitou taktikou v této oblasti je zejména využití klientského systému a sociální sítě (vyřizování pobytových záležitostí a shánění práce). Každodenní praxe se zejména týká práce, výdělku, zlepšení statusu informantů a proto v těchto oblastech lze nejvíce využít zmíněné taktiky. Tyto taktiky jsou vedle běžných denních činností spjaty s oblastí migrace („push and pull“) a zároveň se tak stávají i součástí každodennosti. Neustálý kontakt s klienty a jejich nepostradatelnost při shánění práce, bydlení, vyřizování pobytových záležitostí a podobně jsou přítomny v taktikách u pana I., paní N. i pana R. Ve specifické podobě i u pana T. (dohození Češky k sňatku, transnacionální síť v podobě rodiny jeho strýce) a paní E. (bývalý přítel, rodina jejího bývalého přítele). Podobně je běžné vytváření a prohlubování sociální sítě a aktivace sociálního kapitálu v případě potřeby reagovat na měnící se pobytové podmínky.

Využívání těchto taktik a jejich konkrétní podoba vzniká na úrovni jedince, nicméně celá struktura těchto taktik, zejména využívání sítí (rodinných – pan I., transnacionálních – pan T., klientských – pan I., pan R., paní N., solidárních – paní E. a N., pan I. a R.) je odvozena od strategií, které utváří nový řád. Při změně řádu dochází ke změně taktik.

Sítě jsou pak adaptací na nový řád, avšak nejsou nic novátorského, je to léty ověřená každodenní praxe, která slouží nově příchozím i stávajícím migrantům. Ostatní taktiky jsou také odrazem strategií. Vedle uvedených strategií se objevuje celý komplex nastavených struktur a příčin, které vedou migranta k takovému, či takovému jednání. Důležité je uvědomit si, že strategie v podobě zákona je nejcílenějším prostředkem jak ovlivnit nejen tok migrace do České republiky, ale i pobyt cizince zde. Jeho život je tak strukturován právě strategiemi, na něž navazují formální taktiky, vedle nichž se objevují taktiky neformální a smíšené. Celý tento komplex je tvořen každodenní praxí, při níž dochází k různé interpretaci strategií a zacházení s taktikami v jejich kontextu.

6.2.2 Vyvolává změna zákona změnu taktik v cílové zemi?

Co se týče druhé otázky, jsou taktiky u migrujících aktérů utvářeny na úrovni každodenního života. Styk strategie a taktiky v podobě zákona a jednání je prokázán a obecně lze říci, že každý normativní systém má vliv na taktické jednání. De Certeau mluví o tom, že strategie jsou situovány všude, kde existuje moc a instituce moci (de Certeau 1984). Existují tedy v každém normativním řádu, při překročení každé hranice národních států, jsou permanentní. To jistě ano, ale taktiky jsou-li využívány v prostředí jednoho státu, mohou být rovněž přeneseny do státu jiného. Z jednoho sociálního prostředí do druhého. Stávají se prefabrikáty, pojištěním úspěchu a eliminací rizik spojených s přestupem z jednoho do jiného řádu. Pozornost ale věnuji tomu, že při překračování hranic se řád mění (Vertovec 2009). Je permanentně přítomný ale jiný. Z výzkumu vyplývá skutečnost, že při vstupu do jiného prostoru dojde v důsledku přestupu do jiného normativního řádu k udržení si částečné podoby některých taktik, jež přetrvává ze země původu – de Certeau by zřejmě řekl, že příchodem do jiného sociálního prostoru jsou stávající taktiky považovány za „antidisciplínu“. Taktiky jsou na úrovni jedince vždy vyvíjeny až v závislosti na strategii, ale využití taktiky je součástí širšího komplexu sdílených kódů v rámci skupiny (např. migrantů ze stejné

země), nastavení hodnot aktéra či struktura institucí, klientů, neziskových organizací. Například udržení sociálních sítí a jejich hojně využívání, či přetrvání vazby na klientský systém je záležitostí i v jiných zemích a v kontextu jiných migrací.

Ne vždy jsme svědky pouhého přenášení a poupravení taktik ze země původu. V důsledku změny zákona – řádu během pobytu v cílové zemi je rozvíjení nových taktik také přítomné. Přesto novelizace cizineckého zákona prozatím nepřinesla u mých pěti informantů výraznou změnu jednání, která by se lišila od jednání před novelizací zákona, mimo taktik využití nevládních organizací a jiných poradenských organizací a taktik v oblasti bydlení. U ostatních taktik, které jsou již ustavené (prefabrikované) dochází k jejich intenzifikaci v případě potřeby. Obecná platnost takových postupů jednání však není zatím prokázána na úrovni celé populace zejména z důvodu strukturace výzkumu a práce jako celku.

6.2.3 Každodenní život migrujících ve vztahu k zákonu

Zákon ovlivňuje každého člověka. Přesto je jeho obcházení a porušování každým jedincem v normativním systému na denním pořádku. Proto nelze říci, že v každodennosti mých informantů dochází k něčemu zásadně výjimečnému při jednání směrem k zákonům. Nicméně během tohoto jednání jsou využity jiné kanály a jsou utvářeny jiné procesy než u majoritní společnosti. Jedinci se kterými jsem dělal rozhovory, kladou důraz zejména na své sociální sítě. Z výzkumu vyplývá, že v každodenním životě těchto pěti se střetává neustálé bilancování mezi svými zkušenostmi ze země původu, praxí migrujících a normativním systémem. Z toho vyplývá rovněž povaha taktického chování, jak bylo uvedeno v kapitole výše.

Využívání sociálních sítí a důraz na ně dle analýzy vychází z nutnosti aktivovat sociální kapitál v případech, kdy je potřeba dosáhnout na informace a finanční prostředky, které jsou s požadavky na pobyt cizinců

spojeny. Podobně je tomu při využívání klientských systémů. Změna účelu pobytu, jakožto smíšená taktika se ukazuje být běžnou a schůdnou cestou jak reagovat na podmínky dané doporučením vyhlášky MPSV na počátku roku 2012 a zároveň umožnila informantům lepší prosazení v oblasti trhu práce. S tím je běžně spojeno využívání „Švarc systému“ a pohyb v šedé ekonomické sféře, nebo nelegální práce, která je spojena i se sociálními sítěmi, či klientským systémem.

V oblasti bydlení, které je rovněž součástí každodenního života, jsou využívány postupy umožňující alternativní řešení povinnosti hlásit místo trvalého pobytu a vedle toho i dokazovat úhrnné příjmy dle normativů. Každodenní život ve vztahu k zákonu je tedy strukturován do podoby, která co nejvíce minimalizuje v první řadě možnost kontroly ze strany represivních orgánů a v druhé řadě také z důvodů, kdy pronajímatel odmítá migrantovi poskytnout doklad o ubytování.

Využití poradenských organizací je mezi mými informanty sdíleno a je běžně používáno v mnoha oblastech života. Zejména v pracovních právních záležitostech, ale rovněž v otázkách pobytu. Není zde výjimkou ani využití sociálního poradenství. Vzorek byl účelově vybrán na základě navázání kontaktu přes neziskovou organizaci, proto je v této oblasti každodenního života problematické mluvit obecněji. Naopak z pozice pracovníka neziskové organizace lze tvrdit, že zisk trvalého pobytu umožňuje migrantům (i v rámci populace) zvýšit svoje šance na úspěch v cílové zemi, na druhou stranu však neznamená touhu setrvat na území trvale. Jakákoliv změna pobytu je tak dle zjištěných dat vždy čistě utilitární a jedná se o postup, který je využíván celkem běžně převážně právě migranty ze třetích zemí. S pobytovým statutem se každodenně neustále operuje a záleží na něm v podstatě i ostatní oblasti života v cílové zemi, zejména pak povinnosti a práva cizince v cílové zemi.

Z výzkumu zároveň vyplývá, že legislativní podmínky pobytu cizinců v České republice a zároveň podmínky pracovní, tím jak jsou pro migranty nastaveny, na jedné straně podporují pracovní migraci do cílové země, na

druhou stranu umožňují vznik a nárůst klientských systémů, vznik družstev, „Švarc systémů“ a nelegálních aktivit. Tato šedá zóna je vytvářena v sociálním prostoru, ve kterém se migranti pohybují. Je to celý komplex vznikající v důsledku adaptace na stávající řád, normativní systém a nové strategie. Adaptace na nové povinnosti a práva na jednání s českými úřady, na orientaci v cizineckém právu. Tvrdím, že v důsledku tlaku strategií může například klientský systém nabírat na síle a jeho charakter se z pouhé „výpomoci za úplatu“ mění v „byznys“, exploatační taktiku jeho provozovatelů – klientů a vede ve finále k závislosti jejich svěřenců. Závěrem této části lze říci, že sami informanti, pozorování a moje profesní praxe dokazuje, že bez vynalezení nových a přenášení částečně ustavených taktik, zde nelze žít z pozice migranta „klidný život“.

6.3 Navrhovaný koncept jednání

Během výzkumu se objevily nové možnosti, jak nazírat na jednání migrantů odvislého od strategicky uplatňovaných zákonů. Zvolený pohled vyplývá, jak bylo již zmíněno, z mikro perspektivy s důrazem kladeným na jedince v makrostrukturu zákonných strategií. Konceptuálního zázemí se práci dostává v dialektickém konceptu strategií a taktik od Michela de Certeau spolu s analytickou triádou identity – hranice – řády. Kontextuálně je studie ukotvena v lokalitě města Plzeň a do sociálního prostředí migrantů ze třetích zemí. Navrhovaný koncept spočívá ve střetu strategií, které působí na migranty a návazných taktik, které vytvářejí při svém jednání při změně řádu. Označuji jej „imigračním polem“. Předem upozorňuji, že tento navrhovaný koncept vychází z empirického výzkumu na menším vzorku, na němž bylo však dostatečně prokázáno, proč jsou rozvíjeny sítě, jako forma adaptace, pojištění, či „byznysu“ klientů a jakým způsobem k tomu přispívají změny řádu v cílové zemi. Za tímto navrženým konceptem je nutno hledat i moji profesní zkušenost, která mě v přístupu k této práci do značné míry ovlivnila a zpřístupnila mi terén.

Koncept imigračního pole vychází z několika identifikovaných taktik jednajících aktérů v závislosti na zákonech. Ty jsou rozděleny na taktiky formální, neformální a smíšené, což je odvozeno z jejich postavení vůči dominantním strategiím. Imigrační pole je termín, kterým označuji sociální prostor pro uplatnění taktik, vyjednávání, možnost interpretace a manipulaci na jedné straně. Na druhé straně zároveň jako prostor strategií, norem, zákonů, tlaku a vlivu. Jednoduchý model imigračního pole má ve svém středu migranta, který jedná mezi souhrnem vlivů na jeho osobu, některé přijímá a utváří z nich, nebo kvůli nim své taktiky. Je to kreativní, neuvědomělá činnost, jež je součástí každodenního života.

Domnívám se, že toto imigrační pole může být příkladem prostoru, v němž se setkává souhrn vlivů různých subjektů a struktur (sociální sítě migranta, klientů a zprostředkovatelů, institucí a legislativy a další formální a neformální struktury). Je to prostor pro vyjednávání a pro uplatnění taktik během imigrace, emigrace ze země původu a pobytu v cílové zemi. Problematika zákonů a jejich tlaků, pod kterými se migranti ocitají, zabírají nemalou část tohoto pole. V něm se setkávají nejen taktiky a strategie, ale jejich stykem dochází i k podpoře možností pro uplatnění klientských systémů, poradenských organizací a podobných institucí, jež jsou kreativně migranty buď využity, nebo na migranty tlačí v jejich každodenním životě. Taktická povaha jednání a vazby migranta v imigračním poli usnadňují migrantům procházení strukturou tohoto pole.

Lidé hledají často pomoc v nejbližším okolí, tzn. je kladen důraz na rodinné a solidární sítě, které slouží jako funkční mechanismus a pojistka při problémech. U migrantů, kteří opustí svoji zemi v důsledku zlepšení ekonomické situace, dochází k vytváření taktik, které nejsou běžně vázány, nebo nemají možnost se vždy vázat na solidární síť. Proto při problémech spojených s migrací vyhledávají jiné možnosti, jak se adaptovat na nový řád. O těchto možnostech již bylo pojednáno. Nutně

vnímám tedy jednání migrantů vždy v širším kontextu příčin, tak jak bylo navrženo v konceptu imigračního pole. Jednou z nejvýraznějších příčin je potom strategické působení zákona, který mnohdy tlačí migranty jednat v šedé zóně.

7 ZÁVĚR

Tato práce si kladla za cíl poskytnout pomocí metod sociální a kulturní antropologie pohled na fenomén jednání migrantů ve vztahu k zákonům. Pomocí několik kazuistik jsem se věnoval pohledu na život imigrantů ve městě Plzeň. Práce si pokládala několik základních otázek, které se věnovaly vlivu zákona na jednání, vlivu změn zákona na jednání a každodennímu život migrantů v rámci zákonů.

Základními východisky pro uchopení této problematiky byl koncept strategií a taktik Michela de Certeau a analytická triáda identity – hranice – řády rozvíjená Stevenem Vertovcem. Takovéto analytické uchopení pomohlo identifikovat dominující strategie a návazné taktiky v řádu nového prostředí (prostoru). Bylo identifikováno sedm taktik, které jsou v podřízeném vztahu ke strategiím a lze je řadit do třech kategorií, tedy taktik formálních, neformálních a smíšených. Tyto kategorie jsou odvozeny od vztahu k zákonu (strategii). Taktikami jsou využití poradenských organizací, získání trvalého pobytu, využití klientského systému, práce na „Švarc systém“, práce přes družstvo a nelegální práce, reálné bydlení, platby nájemcům bytů a kvalita bydlení, využití sociální sítě, změna účelu pobytu.

Na pěti kazuistikách jsem rozvinul uvažování o významu sociálních a klientských sítí, které jsou jako taktiky využívány k adaptaci na český normativní systém. Při přechodu z řádu země původu dochází k aktivaci vazeb migranta na sítě v zemi cílové a tím je umožněna lepší adaptace na podmínky pobytu, práva a povinnosti cizinců v českém prostředí. Toto jednání zahrnují zejména smíšené taktiky. Zároveň však dochází k odvrácené straně takového jednání. Zejména pak k utváření taktik neformálních, které jsou zvláštním odrazem restriktivního a narcistního „populárního ratia“ s nímž instituce při vytváření a aplikaci zákonných strategií do praxe operují. Těmito taktikami pak dochází k úniku migrantů do šedé sféry, či ilegality. Únik je výsledkem strategií a jejich disciplinární povahy. Vedle toho je to dáno výsledkem absence silných

vazeb solidární sítě. Ty chybí kvůli migraci jako takové a kontakt s rodinou tak bývá většinou omezen (kromě pana I.) na úroveň transnacionálních vazeb a vazeb slabých v rámci skupiny migrantů. Tyto skupiny sdílí návody, jak se přizpůsobit na zákony, ale přitom si „jdou vlastní cestou“. Jedná se o ustavené taktiky, které ačkoliv svoji finální jedinečnou podobu získávají až při využití aktérem, mají jinak podobu jakéhosi prefabrikátu. Na jedné straně pak využitím taktik dochází k adaptaci na zákon, na druhé straně v důsledku jeho působení migranti volí takové cesty, které vedou k maladaptaci. Při neformálních taktikách dochází nezářídka k porušování zákona a především k utváření byznysu a exploataci na nově příchozích i těch stávajících migrantů, kteří spadají díky své nevědomosti, špatné orientaci a jazykové bariéře do sevření kleští mezi zákonem a klientským systémem. Tím jsou vyčerpány neformální a smíšené taktiky. Formální taktiky jsou rovněž odrazem působení zákona, jejich podoba nedosahuje takové míry nebezpečí (závislost na klientovi, únik do ilegality, či šedé sféry apod.) jako je tomu u ostatních dvou typů. Jedná se především o využívání poradenských organizací a snahu získat povolení k trvalému pobytu.

Jako největším problémem se ukázala být nepřehlednost a problematičnost cizineckého práva. To se díky svým neustálým novelizacím a implementacím evropské legislativy zejména na úrovni cizineckého zákona, stává tak řečeno kamenem úrazu. Jeho specifika, restrikce, uplatnění na úrovni praxe a povinnosti pro cizince z něj plynoucí dávají prostor pro vznik neformálních taktik a tím i živnou půdu pro klientské struktury. Ve svém důsledku ovlivňuje povahu nejen migrace, ale i oblast každodenního života cizinců a vše s ním spojené.

Po identifikování strategií a taktik následuje odpověď na základní výzkumné otázky a z nich odvozují navrhovaný koncept imigračního pole. Jeho model je vhodný pro nahlížení na danou problematiku. Po ověření na širším vzorku může sloužit při aplikaci do metodiky sociální práce s cizinci, stejně jako do metodiky integrační politiky. Zjistíme, že se jedná

o poměrně úspěšnou adaptaci migranta v novém řádu imigračního pole na zákonné prostředí státu. Nelze však uvažovat, že změnou zákona směrem k restriktivnímu konci škály dojde k řešení závažnosti nelegálních aktivit migrantů. Stát by měl zejména zajistit fungování a přehlednost jeho právního řádu. Pokud bude existovat alternativní model integrační a imigrační politiky, bude možnost se zaměřit na nové a závažnější problémy, jakými je například ochrana lidských práv, omezení klientelismu, vydírání lidí. Na druhé straně dojde i ke zlepšení poměrů mezi kritiky stávající podoby cizineckého práva a jeho tvůrci.

Práce ukázala na několika kazuistikách, proč jsou rozvíjeny taktiky, jako forma adaptace, pojištění proti rizikům spjatými s migrací a také byznysu klientských sítí. Bylo ukázáno, jak tomu přispívají zákony a jejich změna. Potřeba adaptace a také jazyková či kulturní bariéra brání ve správné interpretaci změn, a tak nastupují sítě jako nástroj adaptace, či maladaptace. Z tohoto vyplývá doporučení na posílení role poradenských organizací, které by měly zaměřit svou činnost především na včasné informování o změnách zákonných parametrů ve srozumitelné formě. Bylo by možné rozšíření služeb organizací, jako jsou například terénní programy, které by mohly sloužit šíření informací o právech a povinnostech cizinců. Lze tak předcházet rozvíjení klientských sítí, jako zdroje ilegálního jednání, od smíšených taktik, přes neformální taktiky až po maladaptaci v ilegalitě a závislost na klientech.

Závěrem chci říci, že touto prací se mimo jiné snažím upozornit na potenciál kvalitativních metod při výzkumu migrace a jednání migrantů. Na problematiku lze tak nahlížet z jiné strany, než je běžné - tedy pouze popisovat migrační toky a analyzovat statistiky. Lze získat pomocí mikro přístupu kvalitativních metod zajímavá data a identifikovat zajímavé procesy, které jsou však výsledkem makrostruktur. Vedle toho je nutné upozornit na přínos neziskového sektoru. Zejména mám na mysli

poradenské organizace a jejich přínos k tématu migrace, zároveň nelze opomenout ani jejich významnou úlohu při integraci a imigraci cizinců na naše území.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

8.1 Literatura

ALBERT, M., D. JACOBSON, Y. LAPID 2001. *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

BARŠOVÁ, A., BARŠA P. 2005. *Přistěhovalectví a liberální stát: imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Mezinárodní politologický ústav. Masarykova univerzita.

BERNARD, H. R. a G. W. RYAN 2009. *Analyzing Qualitative Data: Systematic Approaches*. Los Angeles: SAGE.

BOURDIEU, P. (1983) 1986. „The Forms of Capital,” in *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Ed. J. E. Richardson. New York: Greenwood.

CASTELLS, M. (1996). *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture*. Cambridge: Blackwell.

CERTEAU, de M. 1984. *The Practice of Everyday Life*. Berkley: University of California Press.

ČERMÁKOVÁ, D. 2008. „Klientský systém a jeho specifika,” in: *Nelegální ekonomické aktivity migrantů. (Česko v evropském kontextu)*. Ed. Dušan Drbohlav. Praha: Karolinum. s. 167 – 175.

ČIŽINSKÝ, P. (kol.). 2012. *Cizinecké právo*. Praha. Linde.

DRBOHLAV, D., LUPTÁK, M., JÁNSKÁ, E., BOHUSLAVOVÁ, J. 1999. „Ruská komunita v České republice,” in: *Menšiny a migranti v České*

republice: v multikulturní společnosti 21. století. Ed. T. Šišková. Praha: Portál. s. 73 – 80.

DRBOHLAV, D. 2001. „Mezinárodní migrace obyvatelstva – pohyb i pobyt (Alenky v říši divů),“ in: *Menšiny a migranti v České republice: v multikulturní společnosti 21. století.* Ed. T. Šišková. Praha: Portál. s. 18 – 28.

DRBOHLAV, D., JÁNSKÁ, E., P. ŠELEPOVÁ. 2001. „Ukrajinská komunita v České republice,“ in: *Menšiny a migranti v České republice: v multikulturní společnosti 21. století.* Ed. T. Šišková. Praha: Portál. s. 89 – 98.

DRBOHLAV, D., UHEREK, Z. 2007. Reflexe migračních teorií. Geografie – Sborník České geografické společnosti, 112 (2): 125-14.

DRBOHLAV, D. (ed.). 2008. Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu). Praha: Karolinum.

DRBOHLAV, D. 2010. Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme? Praha: Slon.

FAIST, T. 2000. *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces.* New York: Oxford University Press.

FOUCAULT, M. 2000. *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení.* Praha: Dauphin.

HAMMAR, T. 2006. „European Immigration Policy: A Comparative Study,“ in: *The Migration Reader. Exploring Politics and Policies.* Ed. Messina, A., M. a G. Lahav. Colorado: Lynne Rienner Publishers.

HENDL, J. 1999: *Úvod do kvalitativního výzkumu.* Praha: Karolinum.

- HUGO, G. 1983. „Village – Community Ties, Villages Norms, and Ethnic and Social Networks: A Review from Evidence from the Third World,“ in: *Migration Decision Making, Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries*. Ed. Dejong, G. F. a R. W. Gardner . New York: Pergamon. s. 186 – 224.
- JELÍNKOVÁ, M. a P. MIKUŠOVÁ, L. TRLIFAJOVÁ. 2011. Jaké cesty vedou do Česka? Česká vízová politika a praxe v Mongolsku, Vietnamu a na Ukrajině mezi lety 2007 a 2010. Praha: MKC.
- LUPTÁK, M. 2008. „Push faktory pracovní migrace do zahraničí z území dnešní Ukrajiny,“ in: *Nelegální ekonomické aktivity migrantů. (Česko v evropském kontextu)*. Ed. D. Drbohlav. Praha: Karolinum. s. 225 – 232. Masarykova univerzita, 2005.
- MASSEY, D., S. et. al. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. 19 (3). Převzato z BARŠOVÁ, A. – BARŠA, P. 2005 Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku. Brno.
- PEŠKOVÁ, M. 2006. „Rusové v České republice“, in: *Jsem imigrant*. Ed. M. Pešková. Plzeň: Katedra slovanských jazyků a jazykovědy. s. 48-61.
- PETERSEN, W. 1970. „A General Typology of Migration,“ in: *Readings in the Sociology of Migration*. Ed. C. Jansen. Oxford: Pergamon Press. s. 49-67.
- Ročenka Ředitelství služby cizinecké policie Ministerstva vnitra ČR 2011. in: *Cizinci v České republice*. Praha: Český statistický úřad.
- RUMPÍK, V. a M. A. BRZEZICKA. 2012. Ivanův denní chleba, aneb každodenní taktiky migrantů ve vztahu k zákonům ve městě Plzeň. (rukopis)

TOŠNER, M. 2012. „Migrace a migrační politiky z hlediska aplikované antropologie,“ in: *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. Ed. T. Hirt (kol.). Plzeň: Katedra antropologie. Západočeská univerzita. s. 293 – 315.

TOUŠEK, L. 2009. Zpráva z šetření „Analýza sociální situace a potřeb cizinců žijících na území města Plzně“. Plzeň: CAAT.

TOUŠEK, L. 2012. „Vybrané aspekty metodologie aplikované antropologie,“ in: *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. Ed. T. Hirt (kol.). Plzeň: Katedra antropologie. Západočeská univerzita. s. 25 – 73.

UHEREK, Z. a Z. KORECKÁ a T., POJAROVÁ 2008. Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané příklady významných imigračních skupin v České republice. Praha: Etnologický ústav ČR.

VASYLENKO, L. 2006. „Ukrajinci v České republice“, in: *Jsem imigrant*. Ed. M. Pešková. Plzeň: Katedra slovanských jazyků a jazykovědy. s. 62-77.

VERTOVEC, S. 2009. Transnationalism. New York: Routhledge.

8.2 Internetové zdroje

Cizinci - občané třetích zemí (mimo EU). Statistika cizinců s povoleným pobytem. Přístupné na: <<http://www.mvcr.cz/clanek/cizinci-s-povolenym-pobytem.aspx>>, navštíveno dne 28. 10. 2012.

Cizinci v Plzni. Přístupné na: <http://plzensky.denik.cz/tema/cizinci_plzen.html>, navštíveno dne 12. 10. 2012.

ČANĚK, M. 2012. Když chybí politický zájem o rovnoprávné postavení pracovních migrantů a migrantek. Přístupy odborů a inspekce práce v

České republice. Přístupné na: <<http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2324750>>, navštíveno dne 20. 9. 2012.

ČERNÍK, J. 2005. Klientský systém jako quasi-feudalismus v Česku. Přístupné na: <<http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=1955294>>, navštíveno dne 19. 3. 2013.

ČIŽINSKÝ, P. a P. HRADEČNÁ. 2012. Dočasná pracovní migrace jako součást migrační politiky státu. Přístupné na: <<http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2197596>>, navštíveno dne: 18. 6. 2012.

ČIŽINSKÝ, P. a T. KUŠNIRÁKOVÁ 2011. Dvacet let české migrační politiky: liberální, restriktivní, anebo ještě jiná? Geografie. 116 (4): 497 – 517. Přístupné na: <http://geography.cz/sbornik/wp-content/uploads/2012/01/g11-4-7kusnirakova_cizinsky.pdf>, navštíveno dne 21. 8. 2012.

DRBOHLAV, D. 2007. Legální příležitosti k zaměstnávání cizinců neodpovídají poptávce na trhu práce. (Rozhovor pro migracionline.cz ze dne 22. června 2005). Přístupné na: <www.migraceonline.cz>, navštíveno dne 4. 3. 2013.

HAIŠMAN, T. 2012. O krátké paměti pana Rozumka. Přístupné na: <<http://www.mvcr.cz/clanek/o-kratke-pameti-pana-rozumka.aspx>>, navštíveno dne 21. 3. 2012.

HÁNOVÁ, M. a M. JELÍNKOVÁ 2010. Současná situace migrantů v Plzni. Přístupné na: <<http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2269140>>, navštíveno dne 10. 5. 2011.

HOLEČEK, A. 2009. Život a pracovní podmínky cizinců v Plzni. Přístupné na: <<http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2210835>>, navštíveno dne 26. 11. 2012.

Kdo je občan třetí země? Přístupné na: <<http://www.mvcr.cz/clanek/kdo-je-obcan-treti-zeme.aspx>> , navštíveno dne 20. 10. 2012.

Konsolidované znění Smlouvy o fungování Evropské unie. Přístupné na: <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:326:0047:0200:CS:PDF>>, navštíveno dne 20. 10. 2012.

Konsorciium nevládních organizací. Přístupné <<http://www.konsorciium-nno.cz/>>, navštíveno dne 5. 3. 2013.

LÁNSKÁ, M. 2012. Akce ubytovny - již nikdy více, prosím! Přístupné na:<<http://www.migraceonline.cz/cz/e-knihovna/akce-ubytovny-jiz-nikdy-vice-prosim>>, navštíveno dne 5. 4. 2012.

LINGEL, J. 2011. Information tactics of immigrants in urban environments. Information research. 16 (4). Přístupné na: <<http://informationr.net/ir/16-4/paper500.html>>, navštíveno dne 26. 6. 2012.

Moldavsko. Přístupné na: <<http://www.iom.cz/aktivity/migrace-a-rozvoj/moldavsko>>, navštíveno dne 2. 1. 2103.

NAPOLITANO, V. a D. PRATTEN. 2007. Michel de Certeau: Ethnography and the Challenge of Plurality. Přístupné na: <<http://ebookbrowse.com/intro-napolitano-pratten-pdf-d203324>>, navštíveno dne 21. 7. 2012.

Nařízení Evropského parlamentu a rady Evropského společenství (vízový kodex). Přístupné na: <http://www.mzv.cz/file/552589/Vizovy_kodex_CZ.pdf>, navštíveno dne 20. 10. 2012.

NEKORJAK, M. 2006. Klientský systém a ukrajinská pracovní migrace do České republiky. Sociální studie. 3 (1). Přístupné na:

<<http://socstudia.fss.muni.cz/archiv.php?ukol=1&cislo=5&rok>>, stáhnuto 10. 5. 2012.

Normativní náklady na bydlení. Přístupné na: <http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/prisp_na_bydleni>, navštíveno dne 3. 3. 2013.

Obecné vízové informace MZV. Přístupné na: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/informace_pro_cizince/obecne_vizove_informace/typy_viz.html>, navštíveno dne 24. 11. 2012.

Obchodní zákoník č. 513/1991 Sb. Přístupné na: <<http://business.center.cz/business/pravo/zakony/obchzak/>>, navštíveno dne 23. 5. 2012.

POŘÍZEK, P. 2012. Problémy s funkčností Visapointu (poznatky z šetření veřejného ochránce práv). Přístupné na: <<http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2323348>>, navštíveno dne 24. 11. 2012.

ROZUMEK, M. 2012. Kubiceho přísnost na cizince. Přístupné na: <<http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2365404>>, stáhnuto dne 9. 11. 2012.

RUMPÍK, V. 2012. Rozumek, Haišman a Krátkozraký, jenž do regionu nedohlédl. Přístupné na: <<http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2368540>>, stáhnuto dne 21. 12. 2012.

RUMPÍK, V. A M. BRZEZICKA. 2013. Ivanův denní chleba: aneb každodenní taktiky migrantů ve městě Plzeň ve vztahu k zákonům. (v tisku).

ŘÍHOVÁ, M. a J. ČERNÍK. 2011. Moldavsko: migrace a rozvoj v nejchudší zemi Evropy. Problematika opuštěných dětí v důsledku migrace. in: Migrace a rozvoj. Rozvojový potenciál mezinárodní migrace. Kolektiv

autorů. Přístupné na: <http://www.iom.cz/files/Migrace_a_rozvoj-MONOGRAFIE.pdf>, stáhnuto dne 21. 12. 2012.

Smlouva o dílo. Přístupné na: <<http://www.czech.cz/cz/Podnikani/Jak-to-tu-funguje/Smlouva-o-dilo>>, navštíveno dne 4. 3. 2013.

SPRADLEY, J. P. 1980. Participant Observation. Cengage Learning: Wardsworth. Přístupné na: <<http://www.ulozto.cz/xD2bLTs/spradley-1980-participant-observation-pdf>>, navštíveno dne 13. 10. 2012.

Statistická ročenka Plzeňského kraje 2011. Přístupné na: <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/krajkapitola/321011-11-r_2011-04>, stáhnuto: 5. 10. 2012.

TRLIFAJOVÁ, L. 2012. Přehled dat o vydávání dlouhodobých víz a pobytů v letech 2007 – 2011. Přístupné na: <<http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2349874>>, stáhnuto dne 21. 11. 2012.

UHEREK, Z. a D. DRBOHLAV. 2007. Reflexe migračních teorií. Geografie. 116 (2): 125-141. Přístupné na: <<http://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/illegal/clanky/konference.html>>, stáhnuto dne 21. 11. 2012.

Zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání. Přístupné na: <<http://business.center.cz/business/pravo/zakony/zivnost/>> , navštíveno dne 23. 11. 2012.

Zákon o pobytu cizinců č. 326/1999 Sb. Přístupné na: <<http://www.mvcr.cz/clanek/migracni-a-azylova-politika-ceske-republiky-470144.aspx>>, stáhnuto: 23. 5. 2012.

Zákon o zaměstnanosti č. 435/2004 Sb. Přístupné na: <<http://www.mpsv.cz/cs/45>>, stáhnuto: 15. 6. 2012.

Zásady politiky vlády v oblasti migrace cizinců. Přístupné na: <<http://www.mvcr.cz/clanek/zasady-politiky-vlady-v-oblasti-migrace-cizincu.aspx>>, navštíveno dne 12. 5. 2012.

Změny v oblasti vstupu a pobytu cizinců na území České republiky od roku 2011. Přístupné na: <http://www.mvcr.cz/clanek/zmeny-v-oblasti-vstupu-a-pobytu-cizincu-na-uzemi-cr-od-roku-2011.aspx?q=Y2hudW09Mw%3d%3d> , navštíveno dne 23. 11. 2012.

9 RESUMÉ

The aim of this work is to show, if changes of policy could change practice of individual (participants). I describe most popular - everyday and individual tactics in behaviour of environment of five migrants from countries out of European Union, who lived contemporary in Pilsen, Czech Republic. These migrants came from Russia, Ukraine, Moldovan and Pakistan. Also I would like to describe, how officialy limitations and strategies in migration law could impact migrant tactics, and which processes are hidden behind the migrant's acting. In course of my research I was inspired by wide selection of theories about contemporary migration and other concepts.

With base in theory about social strategies and tactics by Michel de Certeau and analytic triade „identities – borders – orders“ and practical research in environment of migrants in area of Plzeň, I would like to describe into seven tactics, used by my informants as reaction to policies and laws in Czech Republic, that I called strategies. There are: social networks; customer system; changing target of residence; using „Švarc systém“; living in rental houses/flats; cooperation with non-governmental and governmental organizations; acquiring permanent residence. I divide this tactics into formal, informal and combine these two types.

10 PŘÍLOHY

Seznam příloh:

Příloha č. 1 – Otázky pro OAMP

Příloha č. 2 – Email od Mgr. Dohnala (OAMP)

Příloha č. 3 – Osnova polo-strukturovaného rozhovoru

Příloha č. 4 – Tabulka č. 1 – dialektický vztah strategií a taktiky

Příloha č. 5 – Tabulka č. 2 – Využití taktik informanty

Příloha č. 6 – Fotografie 1 – 4

Příloha č. 1 – Otázky pro OAMP

Dobrý den,

dostává se Vám do rukou krátký výčet otázek, který jsou nástrojem pro získání dat k mé diplomové práci na Katedře antropologie na ZČU v Plzni, jež se týká cizinců ze třetích zemí. Proto Vás snažně prosím, odpovědi pište především vztažené k problematice „třetizemců“. Zároveň prosím, jednotlivé odpovědi číslujte dle otázek, nebo vpisujte rovnou pod otázky. Jsem Vám velmi vděčný za Váš čas a vstřícnost.

S pozdravem

Viktor Rumpík

Otázky:

1. Jakým způsobem je zajišťována informovanost cizinců o případných změnách v zákoně č. 326/1999 Sb. o pobytu cizinců?
2. Jaké jsou možnosti získat tyto informace přímo na Vašem pracovišti?
3. Jak, dle Vás, reagovali cizinci na novelu zákona v roce 2011? A jaký přínos pro cizince v Plzni novela měla?
4. Co se změnilo se zcivilněním orgánu pro pobytové záležitosti (přechod agendy) v přístupu k cizincům, jaké jsou postoje ze strany cizinců/ze strany úředníků?
5. Víte o tzv. „klientském systému“ (mafiánské struktury, platby za vyřízení náležitostí pobytu, apod.)?

(Pokud ano, vyplňte otázky č. 6, 7/ pokud ne, přeskočte rovnou na otázku č. 8)

6. Domníváte se, že je v Plzni praktikován „klientský systém“? Setkali jste se někdy s přímým odhalením „klientské“ praxe na odboru?
7. Proč je/není, dle Vás „klientský systém“ využíván?
8. Jaký je nejčastěji vyskytující se typ pobytu?
9. Jaký je nejčastěji prodlužovaný typ pobytu?
10. Jaké jsou nejčastěji se vyskytující problémy s plněním podmínek pobytu? A jaké jsou reakce odboru na případné neplnění podmínek?
11. Jak probíhá spolupráce se Službou cizinecké policie PČR v případech problémů s cizinci, kteří neplní podmínky pobytu?
12. V případě nějakých poznámek, připomínek a jakýchkoliv dotazů, prosím vyplňte do pole č. 12.

Příloha č. 2 – Email od Mgr. Dohnala

Dobrý den pane Rumpíku,

po seznámení se s Vaším článkem "Rozumek, Haišman a Krátkozraký, jenž do regionu nedohlédl" na www.migraceonline.cz ze dne 21. 12. 2012 musím bohužel konstatovat, že jste popřel zásadní vlastnosti nezávislého badatele. Článkem se dopouštíte hodnocení, které odsuzuje jednání OAMP v Plzni a to bez konkrétních případů, Vaše vyjádření ve smyslu, že cizinci nenalézají pomoc na OAMP v Plzni, tedy hodnocení pouze v obecné rovině bez předložení podkladů je neprofesionální. Sdělte nám, jakou pomoc cizinec/zaměstnanec Organizace pro pomoc uprchlíkům na OAMP v Plzni nenalezl. Stejně tak nevhodné je zveřejnění vytvořeného článku, kdy nám 19. 12. zasíláte žádost o vyplnění dotazníku s tím, že si ujednáme zaslání našich odpovědí počátkem ledna, a aniž byste měl možnost implementovat naše případné vyjádření (předpokládám i z kritického pohledu), vysíláte již do médií negativní zhodnocení.

Na dotazník na základě výše uvedeného nemá smysl odpovídat, pouze Vás ujišťuji, že zaměstnanci k cizincům přistupují zodpovědně a dle platného zákona o pobytu cizinců, který v případě restrikcí bere v potaz i možný nežádoucí zásah do rodinného života cizinců. Nedostatky a nepřehlednost zákona, které jsou způsobené neustálými změnami a implementací evropské legislativy, všichni jistě uznáváme. Připravovaná nová právní úprava má proto splnit požadavky na jednodušší, kompaktnější a uživatelsky přehlednější právní normu, která zjednoduší proces imigrace, omezí administrativní náročnost spojenou s podáváním žádostí, posílí kontrolu plnění účelu pobytu i povinností cizinců a posílí integrační prvky migrace. Do schválení nového zákona je však naší povinností řešit případná sporná ustanovení současného znění zákona o pobytu cizinců a zároveň se snažit formou vyvěšování letáků či přednášek dementovat některé nepravdy, které zprostředkovatelé záměrně rozšiřují.

Pokud z Vašeho pohledu dochází na pracovištích k činnosti, která není v souladu se zákonem, čekáme na Vaše konkrétní podněty. Ptal jsem se

však svých zaměstnanců, zda někdy Vaši osobu v rámci pomoci cizincům registrovali na pracovišti v Plzni (např. formou tel. dotazů), bohužel jejich odpovědi byly negativního charakteru. Zároveň jsem ani při několika jednáních i s regionální Organizací pro pomoc uprchlíkům v čele s Mgr. ██████████ nezaznamenal zmínku o Vaší osobě.

Pokud je skutečně Vaší snahou podílet se na odstraňování zprostředkovatelského systému, vystupujte prosím aktivněji, pomáhejte jednotlivým cizincům, obraťte se na nás s dotazy či podněty. Pokud máte negativní zkušenost s naší činností, která by nebyla v souladu se zákonem o pobytu cizinců, obraťte se prosím na vedoucí jednotlivých pracovišť, popř. přímo na mne (vaclav.dohnal@mvcv.cz)

Pro případnou komunikaci s OAMP můžete využít také např. tel. informační linku do Plzně 974 320 290 či republikovou 974 832 421, 974 832 418.

S pozdravem

Mgr. Václav Dohnal

zdroj: vlastní emailová korespondence (ponecháno bez změny)

Příloha č. 3 – Osnova polo-strukturovaného rozhovoru

A. ÚVOD Představení se, popis výzkumu, proč sbírám data a jakým způsobem, informovaný souhlas + anonymita!!!

A. 1. „warm up“

- Řekněte mi něco krátce o sobě: odkud jste, věk, povolání, jak dlouho žijete v ČR, typ pobytu, kdy jste jaký typ získal /la?
- Co Vás přivedlo do Plzně?

A. 2. obecně o postavení cizince zde v ČR

- Jak se Vám zde žije? +/-
- Jaké je Vaše očekávání od života v ČR?

B. O ZÁKONECH A TAKTIKÁCH

- Kdo Vám pomohl se zde zorientovat?
- Lze se nějak vyrovnat s tlakem zákonů?
- Jaké jsou cesty (možnosti)?
- Měl jste problém zorientovat se v podmínkách pobytu (zákonech) zde?

B. 1. Změna zákona 2011

- Víte o změně zákona v roce 2011?
- Jak jste se o novele dozvěděl? (probe for: od známých, přes zaměstnavatele, přes NGO)
- Co Vám (jaká změna) přijde nejvíce významné?

B. 2. Agenda

- Změna působnosti CP -) OAMP: Jak to na Vás působí?

- Cítíte zlepšení situace při vyřizování věcí ohledně pobytu?
- Efektivnější?

B. 3. Biometrické údaje

- Nutnost udat BIO?
- Proč dle Vás toto bylo zavedeno?
- Co to pro Vás znamená?

B. 4. Ubytování

- Jaké máte ubytování – kde bydlíte? (probe for: ubytovna, podnájem, vlastní byt?)
- Jak často jste se stěhoval/a?
- Jaký byl postup pro udání místa bydliště?
- Byl problém získat potvrzení o ubytování?
- Pokud ano, jakým způsobem jste to řešil/a?

B. 5. Zdravotní pojištění. (DP, DV, TP)

- Jaká je Vaše pojišťovna?
- Jaká je částka na rok, kterou musíte zaplatit v případě komerčního zdravotního pojištění? (probe for: vím, že je velmi složité získat peníze na zdravotní pojištění – jak jste to vy udělal/a??? – rodina, šetřil/a si...)

B. 6. Prostředky na živobytí

- Jak je dokazujete? (výpis z účtu, bankovní karta, či potvrzení úřední od PČR)
- Co děláte, dělali jste, pokud jste nemohli dokázat svůj příjem (při prodloužení DP, DV, nebo při žádání o DP/ DV?)

- (pro TP) Jak jste řešili, pokud jste ztratili práci? (musí mít pravidelný příjem)

- Co pro Vás znamená pravidelný příjem?

B. 6. 1. prostředky z práce/ podnikání?

- Jak jste se dostal ke svému současnému zaměstnání?

- Pracujete na smlouvu / na černo?

- Přes agenturu / či sám na sebe?

- Využil jste někdy zprostředkovatele?

- Jakými mechanismy je možné získat práci přes zprostředkovatele?

B. 6. 2. zprostředkování práce

- Využil jste někdy zprostředkovatele?

- Jakými mechanismy je možné získat práci přes zprostředkovatele?

C. O POBYTECH A TAKTIKÁCH

- Svůj pobytový status jste získal?

- Zprostředkovatelé?

- Sami?

- Příbuzní? Atd.

- Co pro Vás znamená Váš pobytový status? DP/ DV/ TP+/- (pro TP – jak probíhalo udělení TP)

- Jaké jsou taktiky, jak je možné získat TP / DP / DV?

- Co Vás nejvíce trápilo?

- Co pro Vás TP znamená?

C. 1. (pokud přes někoho -) zprostředkovatelé

- Platil/a jste někdy za pomoc při zprostředkování pobytu přes „klienta“?
- Jak jste se o „ klientu dozvěděl“?

C. 2. sociální sítě

- Využíváte svoje kontakty (příbuzné, kamarády, či známé) k orientaci v záležitostech pobytu?
- S jakými lidmi se zde stýkáte?
- Jsou to spíše Češi, nebo krajaní?
- Co Vaše rodina, jaké s ní máte kontakty?

C. 3. DPP podnikání

D. PODĚKOVÁNÍ

Příloha č. 4 – Tabulka č. 1 – dialektický vztah strategií a taktiky

STRATEGIE	TAKTIKA
<ul style="list-style-type: none">• nařízení o vízovém styku	<ul style="list-style-type: none">• zařízení si turistického víza, ačkoliv od začátku věděl, že zde nechce zůstat jako turista, zároveň nevolil výběr dlouhodobého víza
<ul style="list-style-type: none">• Skončení turistického víza	<ul style="list-style-type: none">• pan T. na doporučení svého strýce volí „fingovaný sňatek“ s Češkou, při jehož zařizování je zaplácena a dohozena známým z Pákistánu Češka, která se pana T. vezme
<ul style="list-style-type: none">• změna pobytového statusu na nelegální – chyba úřednice, následuje zadržení a hrozba vyhoštění	<ul style="list-style-type: none">• pan T. se obrací na svoji „fingovanou manželku“ a na neziskovou organizaci, ta problém vyřeší a získává trvalý pobyt
<ul style="list-style-type: none">• udělení povinnosti zařídit si dlouhodobé vízum, nebo dlouhodobý pobyt	<ul style="list-style-type: none">• přítel to zařídil zde v ČR a ona už pouze dodala náležitosti
<ul style="list-style-type: none">• nutno zařídit další povolení k pobytu, tentokrát k dlouhodobému	<ul style="list-style-type: none">• využití a zaplacení klienta, který zařídil všechny náležitosti, paní N. získala dlouhodobý pobyt za účelem podnikání, ačkoliv nepodniká
<ul style="list-style-type: none">• udělení povinnosti plnit účel pobytu – tedy podnikání	<ul style="list-style-type: none">• paní N. pracuje přes „Švarc systém“ jako statutární zástupce družstva, sama nepodniká, přes klienta vyřizuje povinnost dokládat daňová přiznání, za která si platí, platí si zároveň i sociální a zdravotní pojištění sama
<ul style="list-style-type: none">• po pěti letech tlaku klientů, zákonů, zaměstnavatelů, má nárok na trvalý pobyt a tím na lepší právní postavení v ČR	<ul style="list-style-type: none">• využije své sociální sítě – klient, NGO, přítel k zisku trvalého pobytu

STRATEGIE

TAKTIKA

-
• povinnost prokázat dostatečné prostředky k pobytu
• udělení povolení k pobytu
• povinnost žádat o pracovní povolení a plnit účel pobyt zaměstnání
• zákaz „Švarc systému“
• zákaz práce na černo
• zákaz zaměstnávání cizinců ze třetích zemí přes agentury
• dopad krize a s tím spojené omezení zaměstnávání cizinců ze třetích zemí
• změna účelu je možná pouze po dvou letech pobytu na území
• omezení vydávání povolení k zaměstnávání
• „Švarc systém“ je nelegální práce dle § 5 zákona o zaměstnanosti
• kontroly zaměstnavatelů, pokuty ilegálním pracovníkům, omezení vydávání povolení k pobytu za účelem podnikání před uplynutím doby dvou let | <ul style="list-style-type: none">• půjčování si peněz od sociální, transnacionální, nebo klientské sítě
• splácení dluhu, závislost na klientech a jiných sítích, „vděk“, ilegální práce apod
• změna účelu pobytu
• zakládání družstev a s. r. o., změna účelu pobytu, obcházení zákona
• práce přes „Švarc systém“, práce přes agentury, práce přes klienty a fušky
• zakládání družstev, obcházení zákazu, vyhledávání agentur práce s výjimkou
• změna účelu na podnikání, reálně však nepodnikají
• snaha získat trvalý pobyt – je-li to možné, návrat do země původu či do jiné země, nebo odchod do ilegality
• změna účelu pobytu na „podnikání“, vstup do družstev, obcházení zákazu pomocí účasti v právnické osobě, „Švarc systém“
• udržování „Švarc systému“, tlak klientů i zaměstnavatelů a družstev, cizinec ve „Švarc systému“ nadále zůstává, jelikož mu nezbývá jiná alternativa, viz dále tlak na paní N. od zaměstnavatele
• využívání klientských sítí na dohození práce, ilegální práce „na černo“, úpadek do šedé sféry |
|---|--|

Příloha č. 5 – Tabulka č. 2 – využití taktik informanty

	FORMÁLNÍ TAKTIKY		NEFORMÁLNÍ TAKTIKY			SMÍŠENÉ TAKTIKY		
	Zisk trvalého pobytu	Využití poradenské organizace	Klientský systém	Práce na „Švarc systém“, nelegální práce, práce přes družstva	Reálné bydlení, platby nájemců m bytů a kvalita bydlení	Sociální síť	Změna účelu pobytu	Kombinace taktik
Pan I.	1	1	1	1	0	1	1	1
Paní N.	1	1	1	1	1	1	1	1
Paní E.	1	1	0	1	1	1	1	1
Pan T.	1	1	1	0	1	1	0	1
Pan R.	1	1	1	1	1	1	1	1

1 – přítomnost taktiky; 0 absence taktiky

Příloha č. 6 – fotografie (zdroj: vlastní archiv)

Foto 1 – Ubytovna, v níž bydlel dříve pan T.

Foto 2 – Vietnamská agentura – „družstvo“ přes nějž pracovala p. N.

Foto 3, 4 – OAMP Plzeň

Foto 4, 5 – Sídlo družstev (právnických osob – „podnikatelů“); detail jednoho z družstev

Malý [redacted] Družstvo
[redacted] městi 529 [redacted]
326 00 Plzeň - Východní Předměstí
IČO: 263 [redacted]
DIČ: [redacted] 07

Předseda družstva: Mykola [redacted]

Pracovní doba: Po dohodě s vedením
Telefon : [redacted]

